

ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫ

ЕЛМЕН СЫРЛАСУ

VIII ТӨМ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БАЙЛАНЫС ЖӘНЕ АҚПАРАТ МИНИСТРЛІГІ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТТІК МӘДЕНИЕТ ОРТАЛЫҒЫ

НҰРСҰЛТАН НАЗАРБАЕВ

ЕЛМЕН СЫРЛАСУ

СӨЗДЕР, СҰХБАТТАР

VIII ТОМ

KUL TECIN
АСТАНА
2011

УДК 342
ББК 67.400.6
Н 86

*Қазақстан Республикасының Байланыс және ақпарат министрлігі
Ақпарат және мұрағат комитеті "Әдебиеттің әлеуметтік маңызды түрлерін
басып шығару" бағдарламасы бойынша шығарылды*

Жобаның авторы: М. ЖОЛДАСБЕКОВ,
филология ғылымдарының докторы, профессор

Ғылыми кеңесші: М. ҚАСЫМБЕКОВ,
саясат ғылымдарының докторы

Нұрсұлтан Назарбаев:
Н 86 **ЕЛМЕН СЫРЛАСУ.** Т. 8. – 184 б. – Астана: «Күлтегін» баспасы, 2011.

ISBN 9965-642-98-2

"**Елмен сырласу**" – Қазақстан мемлекеттігінің негізін қалаушы, оның тұңғыш Президенті Н. Назарбаевтың халық алдындағы тарихи парызын терең сезіне білетін азаматтық жауапкершілігін, қазақ топырағындағы жасампаздық құбылыстардың тікелей бастаушысы екендігін, тұрақтылық пен ұлтаралық татулық идеясын Қазақстан аясында ғана жүзеге асырып қоймай, ғаламдық биікке көтергендігін, әлемдік деңгейдегі қайраткерлігін ашып көрсететін көптомдық шығарма.

Басылымға Н. Назарбаевтың 1994 жылдың бірінші жартысындағы қоғам дамуының өзекті мәселелері бойынша баяндамалары, мәлімдемелері, ақпарат құралдарына берген сұхбаттары, оқыған дәрістері енгізілген.

Кітап тарихшыларға, саясаттанушыларға, саясатшыларға, жоғарғы оқу орындарының оқытушылары мен студенттеріне, сондай-ақ өз елінің тарихын танып білуге зейін қойған жалпы оқырмандарға арналған.

УДК 342
ББК 67.400.6

ISBN 9965-642-99-0

ISBN 9965-642-78-8

© «Күлтегін» баспасы, 2011

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ
ОН ҮШІНШІ ШАҚЫРЫЛҒАН ЖОҒАРҒЫ КЕҢЕСТІҢ
I СЕССИЯСЫНДА СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ*

Алматы, 6 шілде 1994 жыл

"АСТАНАНЫ КӨШІРУ – ПІСІП ЖЕТІЛГЕН ҚАЖЕТТІЛІК"

...Астана мүмкіндігінше мемлекеттің орта шенінде, оның шекарасына тым жақын болмай, елдің барлық басты аймақтарынан бірдей қашықтықта орналасуға тиіс.

Халқының саны бір жарым миллион шекке жетіп қалған Алматы тәуелсіз мемлекеттің астанасына қойылатын талаптарға сай келмейді.

Ол аумақтық тепе-теңдік пен кеңістікте орналасуы жағынан да көп үміт күттіретіндей емес.

Мұндағы үйлердің биіктігі мен бос алаңдардағы тығыздық та тым жоғары. Оны кеңейтуге деген мұқтаждық жағадан алып тұр, бірақ бұған қажетті жер жоқ.

Оның үстіне, Қазақстанның басқа қалаларымен салыстырғанда Алматыда жаңа құрылыс салу тым қымбатқа түседі.

Ал, егемен ел ретінде біз бұрын қажет болмаған жаңа әкімшілік үйлерін салуға мәжбүр боламыз. Олардың арасында Парламентке, Сыртқы істер министрлігіне, Қорғаныс министрлігіне, Ұлттық қауіпсіздік комитетіне, банктерге және басқа, соның ішінде шетелдіктерге де арналған үйлер кешені бар.

Қазіргі астанадағы экологиялық жағдай жыл санап шиеленісіп барады.

Атмосфераның ластануы жағынан, әсіресе қысқы кезде, ол Қазақстан қалаларының ішінде бірінші орын алады. Қазір оның көшелері мен ауасы 150 мыңға жуық әртүрлі көліктің түтінінен зардап шегуде.

Астана әуежайы іс жүзінде қаланың ішінде орналасқан және әуе қатынасына кедергі келтіретін тұманға жиі тап болады. Бұл қала шегінен тыс жерден халықаралық маңызы бар жаңа ірі әуежай салудың қажеттігін туғызады.

Оңтүстік облыстармен салыстырғанда, Солтүстік аймақтағы халықтың тығыздығы едәуір төмен.

* "Егемен Қазақстан" газеті, 9 шілде 1994 жыл.

Халықтың көші-қонын Қазақстанның басқа аймақтарына ауыстыру экономикалық және әлеуметтік тұрғыдан тиімдірек. Жаңа астана болашағы зор ірі өнеркәсіп орталықтарына жақын болуға және мүмкіндігінше шектелмеуге тиіс.

Менің тапсырмам бойынша мемлекеттің жаңа астанасын орналастыруға оңтайлы жерді анықтау мақсатымен республиканың бүкіл аумағы егжей-тегжейлі зерттелген.

32 тұрғыдан жүргізілген талдау барлық нұсқалардың ішінен ең дұрысы Ақмола қаласы екендігін көрсетті. Қаланың жағдайы, оның аумағы сәулет тұрғысынан кез келген жобаны жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Ақмола Қазақстанның географиялық орталығында және маңызды шаруашылық аймақтарына таяу, ірі көлік жолдарының торабында орналасқан.

Онда қазір 300 мың адам тұрады және қазіргі бас жоспарға сәйкес халықтың санын 400 мыңға дейін көтеру көзделіп отыр.

Қаланың өмірін қамтамасыз етудің негізгі жүйелерінің жағдайы да ешқандай мәселе туғызбайды.

Мұнда жылумен және газбен қамтамасыз ету жақсы жолға қойылған.

Сумен жабдықтаудың барлық мәселелерін Ертіс – Қарағанды – Есіл каналының қысқа ғана үзiгiн салу шешiп бередi.

Осының бәрiн қоса алғанда, Ақмолада көлiк инфрақұрылымы жақсы дамыған, экологиялық жағдай да жақсы және ол болашақта да сол күйiнде сақтала алады.

Астананы көшiру процесi бiр күндiк iс емес және ол негiзiнен шамамен 2000-шы жылға қарай аяқталуға тиiс.

Қажеттi дайындық жұмыстарын жүргiзгеннен кейiн Ақмолаға бiрiншi кезекте ең басты мемлекеттiк органдар, сондай-ақ бiрқатар аса маңызды министрлiктер мен ведомстволар көшедi.

Сәулетшiлердiң шамалауы бойынша астаналық әкiмшiлiк орталығын 300–400 гектар жерге қаланың оңтүстiк шетiне жеке тұрғызған дұрыс.

Дипломатиялық корпус қала шегiнен тыс жерге орналасатын болады.

Жекелеген министрлiктер мен ведомстволарды республиканың жаңа астанасына көршi жатқан қалаларға көшiру дұрыс тәрiздi, бiрақ бұл уақытша шара болмақ. Алайда, басқару құрылымдарын басқарылатын объектiлердiң неғұрлым iрiлерiне барынша жақындатуы керек болған кезде бұл тұрақты сипат алуы мүмкiн. Мысалы, Ғылым академиясын, шығармашылық одақтарды, кейбiр министрлiктердi Алматыда қалдырған дұрыс.

– Астананы көшiру – бұл бiрiншi кезекте бiздiң геосаяси аренадағы рөлiмiздi күшейтуге қол жеткiзуге, Қазақстанның Еуропа мен Азия арасындағы аралық жағдайынан туындайтын артықшылықты толығырақ дамытуға бiрегей мүмкiншiлiк бередi.

Халықтың және өндiргiш күштердiң республика аумағы бойынша бiржақты орналасуын бiртiндеп жеңiп шығу да нақты жүзеге аспақ.

Астананы көшіру солтүстік аймақтарда инновациялық және ғылымға негізделген өндіріс орындарын, прогресшіл ауыл шаруашылық машиналарын жасауды және ауыл шаруашылық өнімдерін ұқсату индустриясының кең жүйесін жедел дамытуға жағдай жасайтын болады. Кезі келгенде, Ақмола арқылы біз тек жаңа қоғамдық-саяси ғана емес, сонымен қатар маңызы жағынан Алматыдан кейінгі Қазақстанның екінші ғылыми, мәдени және іскер орталығына қол жеткізетін боламыз.

Астананы көшіруге жұмсалатын шығындардың ішінде басы бүтін жұмсалатыны – таза көшіруге кететін қаржы. Қалғандары – күрделі қаржы есебінен жүргізіледі. Олардың есебінен тұрғызылған мүліктердің бәрі мемлекеттің ұлттық байлығын көбейтеді. Мамандардың бағалауы бойынша Ақмолада бір шаршы метр тұрғын үй және қызмет үйлерін салу Алматымен салыстырғанда едәуір арзанға түседі, бұл шығынды қысқартуға мүмкіндік береді.

Республика Алматы арқылы бұрынғысынша мемлекеттегі қоғамдық-саяси өмірде елеулі түрде әсер ететін өзіндегі іскерлік, қаржылық, ғылыми және мәдени орталықты сақтап қала беретін болады.

Елдің ауқымды мүдделері туралы ойласақ, әлдебір тұрмыстық тұрғыдан қолайлылықты емес, астананы көшіру – пісіп-жетілген және объективті қажеттілік, маңызы зор саяси және экономикалық қадам.

Қорытынды сөзінде Нұрсұлтан Назарбаев депутаттардан өзіне қолдау көрсетіп, осы мәселе бойынша ресми бағдарларын анықтап алуды өтінді. Содан кейін парламентшілердің сұрақтарына жауап берді.

Қорытындысында парламентшілер басым дауыспен Президентті қолдап, республика астанасын көшіру туралы қаулыны бекітті.

ВЫСТУПЛЕНИЕ Н. А. НАЗАРБАЕВА НА I СЕССИИ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ТРИНАДЦАТОГО СОЗЫВА О ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТИ ПЕРЕНОСА СТОЛИЦЫ СТРАНЫ*

Алматы, 6 июля 1994 года

Уважаемые депутаты!

Выношу на ваше рассмотрение очень важный для жизни республики, особенно на перспективу, вопрос о переносе столицы нашей страны. Он уже продолжительное время витает в воздухе, заинтересованно и с разных позиций обсуждается общественностью. И, надо сказать, в целом находит поддержку. Напомню также, что речь об этом шла и в день моего выступления перед вами – 9 июня. И мы с вами чуть было даже не проголосовали по данному вопросу, исходя из одобрительного отношения депутатского корпуса.

Но если по-серьезному, главное заключается в том, что для переноса столицы Казахстана имеются основательные причины. Прежде всего хочу подчеркнуть, что Алматы в истории нашего государства, в становлении и развитии его науки, культуры и экономики занимает особое и неоспоримое место. Этот город является крупнейшим социальным и общественно-политическим центром, воплощением таланта нашей градостроительной школы.

Однако с обретением Казахстаном суверенитета в критериях, которым должна отвечать столица независимого государства, появились новые грани.

С одной стороны, активизация межгосударственных отношений, производственно-финансовых, коммерческих и других связей внутри страны и вне ее пределов, усложнение и расширение управленческих задач, нарастание потока приезжающих и отъезжающих влечет за собой резкий рост разнообразия и объема столичных функций, намного увеличивает нагрузки на центральные системы жизнеобеспечения государства.

С другой стороны, статус столицы сейчас требует, чтобы она соответствовала высоким параметрам в соответствии с геополитическим положе-

* Назарбаев Н. А. Избранные речи. Том II. 1991–1995 гг. – Астана: ИД "Сарыарка", 2009. – 582 с.

нием страны и ситуации в мире, постоянно развивалась, демонстрируя рост благосостояния и стабильность государства, являясь одним из его главных символов.

Оптимально столица должна находиться по возможности в центре государства, не так близко к его границам. Она должна быть равноудаленной от всех основных регионов страны.

Большая же отдаленность Алматы от географического центра, можно сказать, крайнее тупиковое положение на обширной территории Казахстана создает непростые проблемы. Если раньше это было не очень существенно, поскольку основные вопросы в области управления решались в общесоюзной столице – Москве, то сейчас эта проблема приобретает весомое значение.

Далее. Город, приближающийся по численности населения к отметке в 1,5 млн. человек, становится малоперспективным в смысле территориальных пропорций и пространственного размещения. С запада и востока его границы вплотную приближаются к городам-спутникам, гористые окрестности закрывают перспективы развития на юг. Единственный путь – это постепенное перемещение на север или вообще на новое место, за Капчагай. Но в этом случае туда надо переносить все коммуникации, проводить огромный объем жилищных и благоустроительных работ, начинать строительство новой крупной ТЭЦ и т. д. А все это требует огромных средств.

В городе высокая плотность строений и большая стесненность в свободных площадях. Это можно наглядно проиллюстрировать примерами размещения вашего постоянно работающего парламента, вновь создаваемых государственных структур или иностранных дипломатических и других представительств. Многие страны уже неоднократно обращались с просьбой выделить земельные участки для строительства новых зданий посольств, которые были бы и просторнее, и комфортнее, и безопаснее. Однако такой приемлемой возможности здесь у нас нет. Расширять город некуда.

Кроме того, новое строительство в Алматы обходится очень дорого по сравнению с другими городами Казахстана. В среднем 1 кв. метр жилья в 2,5–3 раза дороже, чем где-либо в другом месте. Причины кроются в отсутствии свободных территорий и большом объеме сноса, жестких и высоких требованиях к сейсмостойкости зданий и сооружений.

Из года в год осложняется экологическая ситуация. Находясь в обрамленной горами котловине, город имеет очень слабую естественную продуваемость воздушного бассейна, что по загрязненности атмосферы, особенно в зимнее время, выводит Алматы на первое место среди казахстанских городов. Оздоровление экологии города затрудняется перенасыщенностью официальными и другими учреждениями, которые в дальнейшем должны расти постоянно. Помимо иностранных посольств на сегодня подан не один десяток других заявок на строительство офисов для зарубежных представительств.

Поправить экологическую ситуацию можно лишь вложив в решение этой проблемы не одну сотню миллиардов средств. А ведь как суверенное государство мы будем вынуждены строить новые административные здания, в которых раньше не было необходимости. Среди них комплекс зданий для Парламента, Министерства иностранных дел, Министерства обороны, Комитета национальной безопасности, банков и других ведомств.

Обостряются транспортные проблемы. Городские улицы, как, впрочем, и городской воздух, уже с трудом справляются с почти 150-тысячной армией разнообразных транспортных средств. Столичный аэропорт находится практически в городской черте и в зоне частых туманов, прерывающих воздушное сообщение. Сегодня мы стоим перед острой необходимостью строительства нового крупного аэропорта международного значения за пределами города.

Есть и такой существенный аспект: на 1 кв. километр в южных областях на 1 января 1993 года проживал 121 человек, а в северных – на 28 человек меньше. Высокая плотность населения в южных регионах, их трудоизбыточность осложняют проблему занятости в Алматы и ее окрестностях, а для создания новых рабочих мест нет свободных пространств, да зачастую это материально неоправданно. Экономически и социально куда более выгоднее переориентировать, столица должна быть ближе к крупным промышленным центрам с большими перспективами и не иметь вышеназванного, к сожалению, широкого спектра ограничителей.

У меня нет намерения сгущать краски. Подобные проблемы, к сожалению, имеют место во многих наших городах. Но к столице особые требования. Поэтому, по моему поручению было проведено обстоятельное изучение всей территории республики с целью определения оптимального месторасположения новой столицы государства. Специально подчеркиваю этот момент, чтобы снять опасения, будто предлагаемое решение носит скоропалительный и спонтанный характер.

Анализ, проведенный по 32 параметрам, среди которых социально-экономические показатели, климат, ландшафт, сейсмоусловия, окружающая среда, инженерная и транспортная инфраструктура, строительный комплекс, трудовые ресурсы и другие, показал, что из всех вариантов наиболее предпочтительным является город Акмола. Для рассмотрения ситуации на месте туда выезжала комиссия, возглавляемая вице-президентом Е. М. Асанбаевым. В ее работе приняла участие большая группа специалистов и представителей ключевых министерств и ведомств. Комиссия подтвердила обоснованность данного выбора.

Состояние города, его территория позволяют осуществить любой архитектурный подход: либо встроить административные столичные здания в рамки существующего города; либо административную часть столицы строить отдельно, на совершенно свободных территориях; либо сочетать одно с другим.

В числе других достоинств Акмола как предлагаемого места новой столицы можно назвать также и следующее.

Во-первых, она находится почти в географическом центре Казахстана и поблизости от крупных хозяйственных регионов, которые выступают ведущими и интенсивными точками роста экономики Казахстана.

Во-вторых, Акмола расположена на пересечении крупных транспортных магистралей, близка к российским транспортным узлам, которые служат для нас наиболее простым выходом на многие зарубежные страны.

В-третьих, в городе проживают сегодня 300 тысяч человек, и в соответствии с существующим генеральным планом предусмотрена возможность увеличения численности населения до 400 тысяч. По оценке ведущих архитекторов, Акмола отстроена продуманно и компактно, хорошо сформированы основные планировочные районы. Вспомним, что и тогда, 30 лет назад, витала мысль о возможности переноса в этот город столицы нашей республики. В центральной части имеется около 30 гектаров свободных территорий, на которых можно хоть сегодня начинать проектирование и строительство необходимых объектов, причем с привязкой к уже имеющимся инженерным коммуникациям. Вообще же городская территория в целом, как и прилегающие районы, содержит большое количество свободной земли, пригодной для любых архитектурных замыслов: строительства крупных объектов, формирования красивых и аккуратных пригородов, широкого ведения малоэтажного строительства.

В-четвертых, не вызывает больших вопросов состояние основных систем жизнеобеспечения города. Он не испытывает серьезного дефицита питьевой и технической воды даже на намеченный рост населения. Строительство канала "Иртыш – Караганда – Ишим" небольшой протяженности вообще снимет всякие проблемы с водообеспечением. Хорошо налажено тепло- и газоснабжение. Плюс к этому планируется развитие и реконструкция существующих ТЭЦ и строительство нового источника теплоснабжения, завершаются проектные работы по строительству нового газопровода, который сможет обеспечить подачу свыше 1 млрд. кубометров газа. На должном уровне находится и состояние энергоснабжения. Предполагаемое расширение существующих мощностей позволит гарантировать тройную подстраховку городских энергосистем.

В-пятых, в Акмоле хорошо развита транспортная инфраструктура. Пропускные и погрузочно-разгрузочные возможности железнодорожной станции имеют дополнительные резервы для удовлетворения многократного прироста грузовых перевозок. Проектные мощности пассажирского вокзала на 1800 человек также смогут удовлетворить перспективный рост масштабов пассажирских перевозок. Город по железной дороге связан со многими крупными городами республики. В частности, в Алматы курсирует скорый поезд, находящийся в пути 24 часа, и это время планируется сократить до 16 часов. Намечается открыть и новые маршруты в областные цен-

тры и города ближнего зарубежья. Через Акмолу проходит автомагистраль "Екатеринбург – Алматы", соединяющая юг Казахстана с нашим основным и стратегическим партнером – Россией. Удачно расположен городской аэропорт. Он открыт практически круглый год. Удлинение его взлетно-посадочной полосы на каких-то 700 метров позволит принимать любые авиалайнеры. Вместимость аэровокзала может быть увеличена в 2 раза.

И, наконец, в городе существует и может сохраняться в будущем нормальная экологическая обстановка. Промышленная зона находится в северной части без жилых массивов, за железнодорожным полотном, а выбросы уносит в сторону от города.

Каким в принципе видится процесс переноса столицы? Он будет не одномоментным и должен завершиться в основном примерно к 2000 году. После проведения необходимой подготовительной работы, в первую очередь имеется в виду перевести в Акмолу главные государственные органы: Президента, Парламент, Правительство и высшие судебные инстанции, а также ряд важнейших министерств и ведомств. Они будут по временной схеме размещены в имеющихся сегодня и достаточных по площадям помещениях. Постепенно этим и другим структурам, присутствие которых в Акмоле будет признано целесообразным, будут построены административные здания. По первым прикидкам архитекторов, целесообразно столичный административный центр построить отдельно на южной окраине города на площади 300–400 гектаров. Такой подход в мире довольно распространен.

Дипломатический корпус иностранных государств будет размещен в пределах городской черты. При желании посольств есть полная возможность предоставить им территории как для строительства комплексов посольств, включающих служебные офисы, резиденцию глав их государств и жилье для сотрудников, так и для отдельного строительства.

Одновременно с перемещением названных органов в Акмолу представляется оправданным перевод отдельных министерств и ведомств в смежные с новой столицей города республики, то есть допустить частичную диверсификацию столичной функции. Это будет временная мера – до создания в Акмоле этим структурам необходимых производственно-бытовых условий. В случаях, когда требуется максимально приблизить управленческие структуры к наиболее крупным из управляемых объектов, это может приобрести постоянный характер. Академию наук, министерства культуры, образования, печати, науки и новых технологий, социальной защиты населения, здравоохранения и творческие союзы, на наш взгляд, целесообразно оставить в Алматы. К слову сказать, во многих переносивших столицу странах, к примеру в Пакистане, опыт такой диверсификации дал хорошие результаты.

В намечаемых к перебазированию в Акмолу министерствах работает порядка 8 тысяч человек, из которых, по оценкам, переедет около полови-

ны. Таким образом, общая численность перемещаемого населения с учетом членов семей составит около 15–20 тысяч человек. Для них потребуются 270 тыс. кв. метров жилья. В центральной части имеются подготовленные площадки для строительства многоэтажных жилых домов общей площадью 50 тыс. кв. метров. Думается, если каждая область взялась бы построить по одному жилому дому в качестве дара новой столице, это ускорило бы решение задачи, имело символическое значение. В юго-восточном жилом районе остаются два свободных микрорайона, в которых может быть построено жилье для 10–12 тыс. человек.

Теперь акцентированно скажу о конкретных плюсах и минусах, которые несет с собой перевод столицы.

В первую очередь это должно привести к усилению нашей роли на геополитической арене. Появится уникальная возможность полнее развить преимущества, даваемые срединным положением Казахстана между Европой и Азией.

Станет реальным постепенное преодоление однобокого размещения населения и производительных сил по территории республики. Ни для кого не секрет, что перенасыщенность населения на юге вызывает избыток рабочей силы, большую скрытую безработицу, высокие темпы роста населения при ограниченности возможностей для наращивания новых производств.

Перемещение столицы на новое место будет способствовать интенсивному развитию в северных регионах инновационных и наукоемких производств, прогрессивного сельскохозяйственного машиностроения и, что особенно важно, широкой сети перерабатывающей сельской индустрии, что создает новые рабочие места для людей, высвобожденных при сокращении производства в неэффективных отраслях тяжелой промышленности. Это повысит уровень индустриального развития республики и обеспечит эффективное использование и высокую занятость трудовых ресурсов. Здесь произойдет, можно сказать, вынужденное оживление экономической и социальной жизни.

Со временем в лице Акмолы мы получим не только новый общественно-политический, но и второй по значимости после Алматы научный, культурный и деловой центр Казахстана. И это будет важным приобретением для всего нашего многонационального народа.

Конечно, перевод столицы связан со значительными затратами. Да, они будут. Но безвозвратными расходами в основном будут лишь затраты по переезду. Остальное – это капитальные вложения, все возведенное за счет них приумножит национальное богатство государства. При этом надо иметь в виду, что нам придется строить и жилье, и государственные здания.

Нужно иметь в виду несколько моментов, сокращающих расходы.

По оценке специалистов, строительство в Акмоле 1 кв. метра жилья и служебных зданий дешевле, чем в Алматы.

Близкое к географическому перекрестку расположение даст большую экономию на расходах по оплате услуг транспорта и связи, интенсифицирует деловые связи и контакты. Высококласные гостиницы, обустройство посольств в основном будет происходить за счет иностранных инвесторов и зарубежных государств.

Расходы на строительство жилья, особенно малоэтажного, коттеджного типа, во многом сможет взять на себя само население.

Перевод столицы будет выгоден и для Алматы. Во-первых, высвободившиеся площади могут быть эффективно использованы для развития индустрии туризма, отдыха и спорта – сфер, для которых есть тут условия и которые приносят быстрые и большие доходы. Во-вторых, улучшится экология города. В-третьих, с городских систем обеспечения снимутся большие пиковые нагрузки и многое другое. Все это произойдет за счет уменьшения потока людей, желающих жить в столице или ближе к ней, что характерно для развивающихся стран.

В лице Алматы республика будет продолжать иметь по-прежнему доминирующий в государстве деловой, финансовый, научный и культурный центр с серьезным влиянием на общественно-политическую жизнь. Думаю, что необходимо принять специальный закон, определяющий статус и принципы дальнейшего развития Алматы. Практически везде в мире прежние столицы выступают в такой роли. К примеру, Анкара уже 70 лет является официальной столицей Турции, а предыдущая столица Стамбул – по-прежнему самый крупный финансовый, культурно-образовательный, информационный центр страны.

Завершая, хочу еще раз подчеркнуть важность этого вопроса. Он поднимается не впервые. Но если раньше в его основе лежали чисто политические интересы или импульсивные устремления союзного руководства, то сегодня нами движут серьезные экономические соображения, желание иметь город, который изначально можно отстраивать как столицу независимого государства.

Перенос столицы – не рядовое событие в жизни любой страны, но в то же время оно и не такое уж сверх незаурядное. Достаточно вспомнить, что столица Казахстана уже не раз меняла свое расположение. До 1925 года она была в Оренбурге, затем в Кызыл-Орде и только с 1929 года в Алматы. Вспомним историю. Разве эти годы были простыми с точки зрения и политической, и экономической.

Перенос своих столиц осуществляли многие государства. В частности, можно назвать Санкт-Петербург – Москва, Карачи – Исламабад, Рио-де-Жанейро – Бразилиа, Мельбурн – Канберра. И это далеко не полный перечень примеров.

Причем делалось это обычно по какой-либо одной доминирующей причине. Например, в Бразилии – это необходимость развития глубинных территорий страны и новых экономических зон, в Японии – стремление уда-

лить правительственные учреждения из мегаполиса, который уже разросся и не имеет перспектив дальнейшего роста, в России и Китае – опасность внешней военной угрозы. Мы же сегодня имеем целый комплекс подобных причин, обязывающий нас со всей серьезностью и ответственностью взглянуть на вопрос, где и как в условиях суверенности должна быть размещена столица.

Если стать выше проблем сегодняшнего дня, если думать о глобальных интересах государства, а не о каких-то житейских удобствах, то перенос столицы – это назревшая и объективная необходимость, политический и экономический шаг большого перспективного значения.

Именно поэтому прошу Парламент поддержать, официально определиться по данному вопросу и принять решение.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ҚОСТАНАЙДА АШЫЛАТЫН ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ НЕМІС МӘДЕНИЕТІ КҮНДЕРІНІҢ ҚАТЫСУШЫЛАРЫ МЕН МЕЙМАНДАРЫНА ЖОЛДАҒАН ҚҰТТЫҚТАУЫ*

Қостанай, 14 шілде 1994 жыл

Бұл шараның республиканың қоғамдық-саяси және рухани өміріндегі елеулі оқиғаға айналатынына, Қазақстан қоғамын топтастыруға, ұлттық және азаматтық келісімді нығайтуға, неміс ұлты өкілдерінің мәдениеті мен тілін дамытуға елеулі үлес қосатынына сенімдімін.

Қазақстандағы неміс мәдениеті күндеріне қатысушылардың атынан, мен өзіміздің ұлты неміс барлық отандастарымызға сәлем жолдаймын және көші-қонның тұрақтануына қол жеткізуге және Қазақстанда неміс тұрғындарын орнықтыруға бағытталған шаралар кешенін жүзеге асыруға мемлекеттік тұрғыдан терең мүдделі екендігімізді мәлімдеу қажет деп есептеймін. Осы проблема шеңберінде өткен жылдың қазан айында қабылданған республикамызда тұратын немістерді этникалық қайта өркендетудің кешенді бағдарламасын орындау жөнінде жан-жақты жұмыс істеу, сондай-ақ неміс ұлты өкілдерінің халықтық кәсіпшілікті, алуан сипатты кәсіпкерлік құрылымдарды және түрлі меншіктегі кәсіпорындарды дамытуына қолайлы жағдайлар жасау қажет екені сөзсіз. Республиканың үкіметі мен жергілікті атқару органдары да осыны көздеп отыр.

Қазір Қазақстанның бүкіл халқы ауыр кезеңді бастан кешіруде. Алайда, біздің қоғамымызды экономикалық реформалау мен мемлекетті саяси қайта құрудың таңдап алынған бағыты – бірден-бір дұрыс жол. Бұл жолда табыстарға жететіндігімізге сенемін.

Елде жүргізіліп жатқан қайта жаңғыртудың басты мақсаты Қазақстан азаматтарына лайықты тұрмыс жағдайын жасау болып табылады. Бірлік пен ынтымақсыз, біздің республикамызда тұратын барлық халықтардың тағдыры ортақ және болашағы бір екенін айқын сезінбейінше, мұндай кең ауқымды міндетті орындау мүмкін емес.

Қазақстандағы неміс мәдениетінің күндері шығармашылық және іскерлік жағдайда өтіп, әртүрлі ұлт адамдары арасында достық пен өзара түсіністікті нығайтудың игілікті ісіне қызмет етеді.

Мәдениет күндеріне қатысушыларға және меймандарға жемісті жұмыс, шығармашылық табыс, денсаулық пен сәттілік тілеймін.

* "Егемен Қазақстан" газеті, 14 шілде 1994 жыл.

ПРИВЕТСТВИЕ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА УЧАСТНИКАМ И ГОСТЯМ ДНЕЙ НЕМЕЦКОЙ КУЛЬТУРЫ В КАЗАХСТАНЕ*

Костанай, 14 июля 1994 года

У ВСЕХ НАРОДОВ КАЗАХСТАНА – ОБЩАЯ СУДЬБА И ЕДИНОЕ БУДУЩЕЕ

Я уверен в том, что они станут знаменательным событием общественно-политической и духовной жизни республики, существенный вклад в консолидацию казахстанского общества, укрепление национального и гражданского согласия в развитие культуры и языка представителей немецкой национальности. Я обращаюсь ко всем своим согражданам немецкой национальности и считаю необходимым заявить о глубокой государственной заинтересованности в осуществлении комплекса мер, направленных на достижение миграционной стабилизации и закрепление немецкого населения в Казахстане. В рамках этой проблемы, безусловно, необходимы всесторонняя работа по выполнению принятой в октябре прошлого года комплексной программы этнического возрождения немцев, проживающих в республике, а также создание благоприятных условий для развития народных промыслов, различного рода предпринимательских структур и предприятий разных форм собственности представителями немецкой национальности. На это нацелены местные исполнительные органы и Правительство республики.

Трудное время переживает ныне весь народ Казахстана. Однако избранный курс экономического реформирования нашего общества и политического переустройства государства – единственно правильный путь. На этом пути будут достигнуты успехи.

Главной целью проводимых в стране преобразований является создание достойных условий жизни гражданам Казахстана.

Выполнение этой крупномасштабной задачи немыслимо без единства и сплоченности, без ясного осознания того, что у всех народов, проживающих в нашей республике, общая судьба и единое будущее.

Дни немецкой культуры в Казахстане пройдут в творческой и деловой обстановке, послужат благородному делу укрепления дружбы и взаимопонимания между людьми разных национальностей.

Пожелаю всем участникам и гостям Дней плодотворной работы, творческих успехов, здоровья и благополучия.

* Газета "Казахстанская правда", 14 июля 1994 года.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ "АЗИЯ ДАУЫСЫ"
ТАНЫМАЛ МУЗЫКА МЕН ӘНДЕРДІҢ БЕСІНШІ КОНКУРСЫНЫҢ
ҚАТЫСУШЫЛАРЫНА ЖОЛДАҒАН ҚҰТТЫҚТАУЫ***

Алматы, 2 тамыз 1994 жыл

Жыл сайын Алматыда өтетін бұл конкурсты қазірдің өзінде біздің мемлекеттің ғана емес, сондай-ақ тұтас бір аймақтың мәдени өміріндегі үлкен құбылыс деп те толық атауға болады. Ал, фестивальдің шекарасы жыл сайын кеңейіп келе жатқаны да қуанышты. Ұлттық дәстүрлер мен қазіргі заманғы музыканың табиғи үйлесіміне негізделген жаңа музыкалық идея барлық құрлықтарда өз тілектестерін табуда.

Ал бесінші, белгілі бір дәрежеде мерейтойлық конкурсты өткізу көп нәрсені білдіреді. Ең алдымен – бұл халқымыздың әлемдік мәдениеттің ең үздік үлгілеріне қол жеткізуге, басқа музыканы, өзге дәстүрлерді ой елегінен өткізу арқылы өзінің жан дүниесін байытуға деген ұмтылысын білдіреді.

Екінші жағынан, түрлі халықтардың өкілдері Қазақстанмен танысады. Біздің жерімізді, оның тарихын, салт-дәстүрін, рухани құндылықтарын, сондай-ақ елдің проблемаларын түсініп, түйсіне білуі планетаның түкпір-түкпіріне біздің егемен мемлекетіміз туралы олардың шынайы ақпарат жеткізуіне көмектеседі.

Біздің көп ұлтты халқымыздың рухы ерекше. Біз бүкіл әлемге құшағымызды жайып қана қоймай, ынтымақтастыққа, өзара түсіністікке ұмтыламыз. Біз Қазақстанда достықты барлық адамдардың арасындағы өзара қарым-қатынастың қалыпты нормасы болуын қалаймыз. Біздің болашаққа деген жоспарларымыз да осы айқындамада құрылуда, біздің бүгінгі істеріміз осы мақсатқа арналған. "Азия дауысы" – осындай оқиғалардың бірі.

Әлемде өзі тәрізді конкурстардың арасынан лайықты орын алған бұл өнер жарысы біздің өмірімізді жарқын да әдемі ете түседі. Өнер тілі жас музыканттарға өзінің шығармашылық ерекшелігін көрсетіп, түрлі елдерден келген өз әріптестерімен достасуға, мамандық деңгейін байыта түсуге, өзін танытуға көмектеседі.

* "Егемен Қазақстан" газеті, 2 тамыз 1994 жыл.

**ПРИВЕТСТВИЕ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
К УЧАСТНИКАМ ПЯТОГО МЕЖДУНАРОДНОГО КОНКУРСА
ПОПУЛЯРНОЙ МУЗЫКИ И ПЕСНИ "АЗИЯ ДАУЫСЫ"***

Алматы, 2 августа 1994 года

Этот конкурс, который ежегодно проходит в Алматы, уже в полной мере можно назвать крупным явлением не только культурной жизни нашего государства, но и целого региона. Отрадно, что границы фестиваля расширяются с каждым годом: новая музыкальная идея, основанная на органичном сочетании национальных традиций и современной музыки, находит своих приверженцев на всех континентах.

Проведение пятого, в известной мере юбилейного конкурса говорит о многом. Прежде всего – о стремлении нашего народа к постижению лучших образцов мировой культуры, желании понять и постичь иную музыку, иные традиции и через их осмысление обогатить свой собственный внутренний мир.

С другой стороны, посланцы разных народов открывают для себя Казахстан. Их восприятие нашей земли, ее истории, обычаев, духовных ценностей да и проблем поможет донести в разные уголки планеты правдивую информацию о нашем суверенном государстве.

Дух нашего многонационального народа особый. Мы не просто открыты миру. Мы стремимся к сотрудничеству, взаимопониманию, мы хотим, чтобы в Казахстане дружба стала нормой взаимоотношений между всеми людьми. С этой позиции и строятся наши планы на будущее, этим проникнуты наши сегодняшние дела.

"Азия дауысы" – одно из таких событий. Конкурс, занявший в мире достойное место в ряду подобных себе, не только делает нашу жизнь ярче и красивее. Язык искусства помогает молодым музыкантам продемонстрировать свою творческую индивидуальность, подружиться с коллегами из разных стран, обогатить свой профессиональный уровень, получить признание.

* Газета "Казахстанская правда", 2 августа 1994 года.

**ИЗ ИНТЕРВЬЮ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
ВО ВРЕМЯ ВСТРЕЧИ С ЖУРНАЛИСТАМИ
В САНКТ-ПЕТЕРБУРГЕ***

Санкт-Петербург, 7 августа 1994 года

Продолжающего играть немаловажную роль государства, которые на территории бывшего Союза хотят сблизиться экономически и политически, должны объединиться в евразийском сообществе.

Каждый политик должен замечать, как ухудшается экономическое положение в бывших союзных республиках, разделенных на пятнадцать границ. Даже для того чтобы люди могли свободно ездить друг к другу независимые ныне государства, уже поэтому мы должны решить вопрос об объединении в сообщество, или, если угодно, в Союз. Надо смягчить процессы, проходящие в наших странах, по-граждански, по-человечески подходить к людям.

Само время требует, чтобы на повестке дня стоял вопрос наибольшего сближения, интеграции наших экономик и народов. И здесь я прежде всего надеюсь на поддержку России. Казахский народ приобретал только пользу от многовековой дружбы с русским народом, совместного с ним проживания.

* Газета "Казахстанская правда", 9 августа 1994 года.

ВЫСТУПЛЕНИЕ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА НА ДВУСТОРОННИХ КОМАНДНО-ШТАБНЫХ УЧЕНИЯХ С ПРИВЛЕЧЕНИЕМ РАЗЛИЧНЫХ РОДОВ ВОЙСК*

Алматы, 15 августа 1994 года

ВОЕННАЯ ДОКТРИНА КАЗАХСТАНА НОСИТ СУГУБО ОБОРОНИТЕЛЬНЫЙ ХАРАКТЕР

Как Главнокомандующий Вооруженными силами страны впервые присутствовал на таком крупном армейском мероприятии, проведенном в максимально приближенных к боевым условиям. Президент высказал удовлетворение ходом учений. Во время встреч с воинами на боевых позициях у него сложилось мнение, что каждый знал свою задачу и четко выполнил ее.

Наша армия, как и народ Казахстана, многонациональна. Необходимо и впредь крепить ее единство, без чего немыслима высокая боеготовность. Руководитель республики заметил, что он всегда стоял за сохранение единых Вооруженных сил и границ государств Содружества, и вины Казахстана в их развале нет. Ныне очень важно наладить прочные связи в рамках СНГ, обеспечить равноправие людей на всем постсоветском пространстве. Республикой подписан договор с Россией о военном сотрудничестве, которое, в частности, предусматривает контрактную службу их граждан в любой из двух стран по желанию, взаимопоставки сторонами необходимой техники, вооружения.

Военная доктрина Казахстана носит сугубо оборонительный характер. Мы ни к кому не имеем территориальных притязаний, выступаем за всеобщий мир. На это направлена и идея создания Евразийского союза.

Основное предназначение Вооруженных сил суверенного государства – надежно обеспечить защиту его территориальной целостности, независимости, в любую минуту выполнить свой конституционный долг перед народом. Несмотря на существующие трудности, руководство республики уделяло и будет уделять армии постоянное внимание, заботиться о людях в погонах. Я объявляю благодарность всем участникам учений и поручаю министру обороны Сагадату Нурмагамбетову представить наиболее отличившихся для поощрения.

* Газета "Казахстанская правда", 17 августа 1994 года.

БЕСЕДА ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА С ПИСАТЕЛЕМ РОЛЛАНом СЕЙСЕНБАЕВЫМ*

Алматы, август 1994 года

МИР ДОЛЖЕН ЗНАТЬ АБАЯ

Роллан Сейсенбаев:

– Глубокоуважаемый Нурсултан Абишевич! Разрешите поблагодарить Вас за любезное согласие дать интервью телесериалу "Мир Абая".

Я прилетел в Алматы в исторический день, когда столицу Казахстана перенесли в Акмолу. Я считаю, что это один из грандиозных Ваших шагов по восстановлению нашей государственности. Это шаг подлинно мужественного человека. Вы впервые оказались выше родовых, клановых, феодально-большевистских притязаний. И выполнили наказ Абая: "Не будь сыном отца, будь сыном человека".

Творческая группа Бюро "Ел" недавно вернулась из Европы, где встретила со многими видными писателями, поэтами, переводчиками Абая. Каждый из них выражал свою симпатию лично Вам и поддержку новому курсу независимого Казахстана.

Празднование юбилея Абая в рамках ЮНЕСКО имеет огромное историческое значение. И это Ваша личная заслуга, о чем говорил в Париже генеральный директор ЮНЕСКО господин Федерико Майор. Он также сообщил, что собирается посетить Казахстан в октябре по Вашему приглашению. Пользуясь случаем, хочу передать Вам его сердечный привет и наилучшие пожелания.

В Европе мы снимали телесериал, документальный фильм, посвященные Абаю. Договорились с крупными издателями мира об издании книг Абая на Западе. К сожалению, сегодня мы не сможем издать эти книги ни в Казахстане, ни в России.

В жизни каждого казаха Абай занимает определенное место. Все мы выросли под влиянием стихов, прозы, музыки Абая. Сегодня мы обращаемся к Вам с просьбой открыть телесериал "Мир Абая".

* Газета "Казахстанская правда", 23 августа 1994 года.

Нурсултан Абишевич, я хочу задать Вам несколько вопросов. Адресую их не только Главе государства, выдающейся личности современности, но и человеку, гражданину республики, сыну земли казахской.

Скажите, пожалуйста, как Вы себе представляете празднование юбилея Абая? Как он будет проходить?

Нурсултан Назарбаев:

– Я тоже благодарен ЮНЕСКО, его генеральному директору господину Федерико Майору, который поддержал нашу инициативу. Впервые народ Казахстана отметит юбилей Абая во всемирном масштабе.

Абай Кунанбаев – великий сын казахского народа, основоположник казахской письменной литературы. Его философия, его глубокие мысли остаются актуальными по сегодняшний день. Он любил свой народ и верил в его будущее. Абай – поэт не только казахского народа, он человек вселенской культуры. Он впервые перевел не только для казахов, но и для всех тюркоязычных народов Шиллера, Байрона, Гете, а также классиков русской литературы – Пушкина, Лермонтова, Крылова.

Поэтому подготовка на Западе к юбилею Абая, празднование юбилея – огромная честь для казахского народа, для всех казахстанцев. И необходимо сделать все для того, чтобы наконец труды Абая узнали во всем мире.

Правда, всегда было сложно переводить его поэзию на другие языки. Каждое слово поэта, которое изучается до сих пор, имеет глубокий смысл. Неожиданные обороты, нахождение и употребление новых слов, огромное количество открытий в казахской поэзии – все это является особенностью поэтического гения Абая.

Мы делаем все для того, чтобы юбилей поэта прошел очень знаменательно, широко и явился исторической вехой в культурной жизни республики. И самое важное – сегодняшнее поколение должно узнать подлинного Абая, необходимо вернуться к творчеству Абая и прочесть его более пристально.

Мы сейчас говорим о единении народов, государств, строим демократическое общество, рыночную экономику – о многом из этого говорил Абай в свое время. Его творческое наследие является твердой идеологией единства, и ценно не только для казахского народа.

Роллан Сейсенбаев:

– Празднование юбилея Абая – это не только чествование отдельного, пусть даже гениального поэта. На мой взгляд, это еще и проверка духовной состоятельности нашей нации сегодня. Каждая литература, каждая культура формирует в человеке человека. Лично Вам, Нурсултан Абишевич, что дал Абай?

Нурсултан Назарбаев:

– Говоря об Абая, трудно быть оригинальным. Я скажу то, что может сказать любой казах, любой казахстанец, знающий и понимающий дух Абая. Мы знаем Абая с детства, со школьной скамьи. В молодости всегда привлекала его лирика. Но Абай живет не только в поэзии. Он и замечательный композитор. Нет казаха, который бы не знал и не любил таких песен, как "Айттым сәлем, Қаламқас", "Қөзімнің қарасы". В нашей степи их знают и поют, это самые любимые народом лирические песни.

В школьные годы я запомнил поэму "Ескендір", в которой Александр Македонский описывается поэтом как человек, как полководец, Абай говорит о жестокости завоевателя, об его алчности, неумности в своих устремлениях. Симпатия поэта остается на стороне мыслителя Аристотеля.

С возрастом начинаешь мудрить, набираешься жизненного опыта, возникает внутренняя потребность возвращаться к стихам Абая, в которых находишь созвучие с сегодняшним днем. Океан его мыслей настолько глубок, что каждый человек всю жизнь вновь и вновь открывает Абая и всю жизнь его познает. Слова Абая будто бы обращены к нам сегодняшним, к молодежи. Такие понятия, как честь, совесть, доброта, целеустремленность, всегда должны оставаться главной субстанцией человека, с которыми он никогда не должен расставаться.

Роллан Сейсенбаев:

– *Нурсултан Абишевич, в 30–40-е годы казахский народ потерял лучших своих сыновей – выдающихся поэтов, писателей, ученых. Одним словом, основоположников казахской культуры и искусства. Эта утрата не могла не сказаться на формировании и развитии духовной жизни народа. Сейчас даже подумать страшно, как могло бы сложиться наше видение мира, не будь с нами Абая. Благодарение Мухтару Омархановичу Ауэзову, который сумел реабилитировать Абая для потомков, сделать его духовным отцом всей нации. Какова, на Ваш взгляд, роль Абая в нравственном и духовном становлении наших поколений?*

Нурсултан Назарбаев:

– Роль Абая в воспитании духовности народа, в сохранении нашего народа как нации имеет историческое значение. Это бесспорно. Абай не только сохранил, но и приумножил богатство казахского языка, он создал основу самостоятельной национальной философской мысли. Поэзия Абая переживет нас и будет питать души еще многих поколений казахов, Абай создал поистине бессмертную поэзию.

Абай как никто другой сумел распознать душу казахского народа со всеми его великолепными качествами и со всеми недостатками. Я еще раз хочу сказать тем, кто обращается к Абаю, кто понимает и ценит его творче-

ство, – мировоззрение Абая есть твердая идеология нынешнего дня. И говорить по-другому просто невозможно.

Роллан Сейсенбаев:

– Как Вы относитесь к этнической самокритике Абая?

Нурсултан Назарбаев:

– Думаю, что открытое бичевание недостатков феодального быта того времени, острая непримиримость к стяжательству, безделью, мародерству, к людям с низкими моральными понятиями свидетельствуют о справедливости Абая, о его глубокой любви и сострадании к своему народу, о внутренней независимости уверенного в себе человека.

Один из пороков, о котором говорит Абай, – преклонение перед богатыми, перед чиновниками. Разве этот порок не актуален в наши дни? К великому сожалению, многие недостатки, которые с душевной болью высмеивал Абай, живы и сегодня. На этих примерах надо воспитывать молодежь, если мы намерены по-настоящему пропагандировать наследие Абая и воспринимать его учение.

Роллан Сейсенбаев:

– Скажите, пожалуйста, в связи со сказанным, как Вы думаете, смогла ли казахская интеллигенция создать свою семью? Есть ли духовная связь между родителями и детьми? И Ваше, и мое поколение были лишены многих духовных и этических устоев, которыми была так богата казахская семья...

Нурсултан Назарбаев:

– Мое поколение родилось в разгар Великой Отечественной войны, мои сверстники ощутили на себе тесную взаимосвязь между родственниками в семье, то есть была тесная духовная связь, о которой вы сейчас говорите. Мы родились в очень трудное время, испытали тяготы послевоенных лет – разруху, нищету можно сказать.

Родоплеменные связи у казахов складывались в определенный исторический период, когда люди должны были сообща обороняться от врагов, защищать свой скот, свое жилище. Для моего поколения было характерно беспрекословное послушание старшим. К родителям относились с глубоким почитанием, пониманием, особенно остро переживали их потерю. Я не хочу сказать, что теперешняя молодежь относится к родителям иначе. Народам Востока, в том числе казахам, было присуще уважительное отношение к старшим. И это было высшим проявлением гуманизма. Потому что нет человека, которого не настигла бы старость, нет человека, который со временем не оказался бы в положении собственных родителей. Я всегда

думаю, строя демократическое государство, устремляясь и перенимая культуру Запада, как бы нам не утратить, не упустить из виду ценного достояния – связи поколений, уважения сына к отцу, внука к деду и так далее.

Роллан Сейсенбаев:

– Наша школа раньше была политическим оружием. Учитель был нападающим, ученик защищался. В таких школах изматывают душу. Мы сами и наши дети прошли через эту школу. Как учат детей сейчас? Им говорят, что история начинается с 17-го года или Лев Толстой – зеркало русской революции, атеист. Также и Абай считался атеистом, последователем Дарвина. Каким Вам видится будущее нашей школы, студенчества?

Нурсултан Назарбаев:

– В целом, когда мы сейчас ведем модернизацию нашего молодого независимого государства, под словом "модернизация" я понимаю весь комплекс: технический, экономический, политический – приходится признать, что мы идем не неизведанным путем. Мы идем путем, который проложило человечество, цивилизованные страны. Мы будем приближаться к мировым стандартам. Не буду их уточнять, они известны.

У нас нет людей, которые бы не имели среднего образования. Это очень много значит. Но сегодня грядущий двадцать первый век требует от молодежи совершенно других знаний, знаний, адекватных времени.

Что это такое? Во-первых, мы должны воспитать всесторонне образованного человека, хорошего профессионала, мастера своего дела. Фактически мы этого не делаем в силу отсутствия материальных основ и отсутствия соответствующей гуманитарной подготовки. Сегодня приходится констатировать, что наша школа далеко отстает по качеству знаний. Нам надо учиться подготавливать молодежь современными методами, чтобы человек в рыночных условиях имел соответствующее образование. Например, о компьютерах мы заговорили только в последнее время. У нас не было технических возможностей.

Что такое рыночные отношения, как воспитать молодого человека для жизни в условиях рыночной экономики? Если, допустим, в Америке сын или дочь крупного миллионера, учась в пятом-шестом классе какого-нибудь колледжа, придет однажды и скажет: отец, вот уже месяц, как я работаю, нянчу детей нашего соседа и заработал сто долларов. По-нашему с вами менталитету, если это богатый человек, а это, как правило, чиновник, – он ужаснется. Как это его ребенок возится, зарабатывает деньги! А американский миллионер скажет: молодец, дочка, ты становишься человеком, То есть необходимо воспитывать человека трудом. Если будешь зарабатывать и строить свое благополучие, станешь полезным для общества человеком. Вот такого воспитания у нас нет. Я надеюсь, со временем и мы придем к такой воспитательной системе.

Мы – Восток, мы – Казахстан, мы не должны терять замечательные традиционные корни, сердечное, душевное отношение к своим близким, друзьям. Если в Америке брат говорит брату, что у него возникли трудности, брат ему отвечает: It s yours problems. У нас же выслушают, посоветуют, помогут. То есть у нас сильны родственные, дружеские узы, у нас любят помогать старому, немощному, больному человеку, родителям, друзьям. Вот это душевное тепло, которое мы питаем к ближнему, мы должны сохранить в себе. Все остальное придет вместе с рынком, вместе с либерализацией жизни, демократизацией.

Роллан Сейсенбаев:

– Нурсултан Абишевич, сегодня в прессе Казахстана так же, как и в прессе России, очень много пишут о том, что культура находится в бедственном положении. Хотя я гражданин России, я казах душой, плотью, кровью, воспитанием и мировоззрением. Я остаюсь казахским писателем. Писатели говорят, что сейчас не издаются их книги. На Западе писатели не только пишут книги, но и борются за книжный рынок. Сами зарабатывают свой хлеб, а не просят денег у государства. Как решается этот вопрос в Казахстане? Это первое. Второе – удовлетворяет ли Вас сегодняшнее состояние культуры в республике?

Нурсултан Назарбаев:

– Культура каждого народа – это его ценное достояние. Вот мы говорим, что строим демократическое государство. А разве можно его построить без людей образованных, без культуры, без творчества, которое воспитывает человека в духе демократии, взаимоуважения?

Я гражданин этого государства, у меня есть права, данные Конституцией и Законом. То есть, пользуясь своими правами, я ни в коем случае не должен ущемлять ваших прав. Эта простая истина достигается культурой, воспитывается годами, с детства, всю жизнь. Кто должен учить нас этому – это отдельный вопрос. Высокая производительность труда, владение современной техникой, вычислительными машинами высокого класса, производство высокотехнической продукции – как можно достичь этого без образования, без культуры? В условиях рынка отношения между людьми строятся на взаимном доверии, в человеке должны быть развиты такие понятия, как честность, чувство долга, элементарная порядочность. А кто их воспитает, как не культура? Это величайшее достижение любого народа, и я ставлю культуру на первое место. Да, в условиях переходного этапа, экономического кризиса культура республики оказалась в затруднительном положении. Недавно я встречался с известными нашими писателями, аксакалами. Мы обстоятельно говорили с ними на эту тему. У нас есть Союз писателей, в нем состоит 600 членов. Никого не хочу обидеть, но ведь ник-

то не знает, как они пишут. Кто их оценивает? Государство каким-то образом всех их поддерживает. Мне известно, что в Америке есть пять-шесть писателей, которые живут тем, что пишут. Они заключают контракт с издательствами, издатель, зная, что сможет реализовать эту книгу, выдает писателю гонорар. Из своих доходов он оплачивает труд писателя, труд тех, кто печатает и кто продает эту книгу.

Роллан Сейсенбаев:

– И платит налоги государству.

Нурсултан Назарбаев:

– Да, платит налоги. Поэтому вся пишущая братия работает, ни на кого не надеясь. У нас менталитет такой, что каждый требует привилегированного положения. Разрубить этот узел одним ударом невозможно. Есть старшее поколение, которое воспитывалось и выросло в условиях социалистического реализма, и объяснить им что-то невозможно. Но молодые люди, которые еще не достигли пенсионного возраста, они должны привыкать к новым условиям жизни. Это только одна сторона действительности, если говорить о культуре, а в целом, я думаю, здесь государственная забота должна присутствовать обязательно. Мы внесли в наш Парламент проект закона о культуре. Охрана культуры должна стать государственной политикой.

Роллан Сейсенбаев:

– Главное, чтобы там было не только много слов о культуре, но и действительная забота о ней...

Нурсултан Назарбаев:

– Когда вы так говорите, мне кажется, что и вам надо давать деньги (смеется).

Роллан Сейсенбаев:

– Нет, я не о том. Я хочу сказать: когда пишут документ, чтобы там были не только слова о культуре, но и забота о внутреннем состоянии человека, тезисы, определяющие место культуры в жизни государства.

Нурсултан Назарбаев:

– Вы хотите сказать – направление движения... Это правильно, направление должно быть. Мы должны ценить жемчужины культуры. Я, например, отношу к жемчужинам культуры нашу казахскую оперу, наши драматические театры: казахский, русский, юношеский. Я отношу к жемчужине культуры оркестр имени Курмангазы, который известен всему миру, молодой балет. Конечно же, там работают талантливые люди. Если их чуть-чуть поддержать, помочь в условиях перехода к рыночной экономике, они сами смо-

гут подняться. Но вообще, вы правильно говорите, мы должны выработать направление в развитии культуры. И оно должно выработаться законом.

Роллан Сейсенбаев:

– Нурсултан Абишевич, можете ли Вы сейчас вспомнить стихи или слова Абая, с которыми часто остаетесь один на один? Дело в том, что я, думая о Вас, уверен, что Абай первый поэт, в чьи страницы заглядывает Нурсултан Назарбаев.

Нурсултан Назарбаев:

– Это точно. Русский перевод стихов Абая не дотягивает до оригинала. Поэтому я приведу строки из "Книги Слов":

"Чем промышляет, как живет народ? Есть два средства. Одно из них – воровство... И другое – мошенники... Не будь вора и мошенника, задумался бы народ. Он бы и рад трудиться честно, тянуться к добру и знаниям, когда бай довольствовался бы тем, что имеет, а бедняк, не теряя надежды и веры, добивался бы того, чего ему не хватает. Неужели канут в забвение понятия чести и клятвы, верности и совести?"

Разве не о наших днях сказаны эти слова? В таком случае, не пора ли нам задуматься, братья?

Когда начинаешь заново читать стихи Абая, просто поражаешься тому, насколько они актуальны сегодня. Каждое его слово обращено к сегодняшнему поколению. Его надо внимательно читать, вникать в глубину его мыслей, переживаний, черпать духовные силы как из неиссякаемого родника.

Мы называем Абая великим не потому, что он сын казахского народа, или потому, что приближается его юбилей, а потому, что он действительно велик. Мне бы очень хотелось, чтобы Абая узнали по-настоящему и в других странах, чтобы другие народы знали его как человека, который принадлежит не только казахскому народу, не только казахстанцам. Он сам и все его творчество принадлежат всему миру как достижение развития человеческой мысли.

Роллан Сейсенбаев:

– Спасибо. Действительно, мы все должны хорошо работать, для того чтобы весь мир узнал Абая и оценил его по достоинству.

Глубокоуважаемый Нурсултан Абишевич, разрешите поблагодарить Вас за искреннюю, душевную беседу. Вы один из немногих президентов, который ощутил на себе благосклонность Бога. Я от души желаю, чтобы Аллах не отвернулся от Вас. Счастья и успехов Вам.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ
ДЭН СЯОПИННИҢ 90 ЖАСҚА ТОЛҒАН МЕРЕЙТОЙЫНА
АРНАЛҒАН ҚҰТТЫҚТАУЫ***

Алматы, 24 тамыз 1994 жыл

Сіз адамзат тарихына жер бетіндегі халқы ең көп елді тұрлаулы реформалар жолына аударған аса ірі мемлекеттік және саяси қайраткер ретінде ендіңіз. Дәл Сіздің басшылығыңызбен Қытай әлемдегі мемлекеттердің алдыңғы қатарына шықты. Қазақстан мен Қытайды ежелгі достық пен ынтымақтастық арқаулары байланыстырып келе жатыр. Екіжақты қарым-қатынастар кешені ойдағыдай жұмыс істеуде, олардың бұдан былай да серпін ала беретіні даусыз.

Сізге деніңіздің сау болуына, ал ұлы қытай халқына бақытқа бөленіп, гүлдене беруіне тілектеспін.

* "Егемен Қазақстан" газеті, 24 тамыз 1994 жыл.

**ПОЗДРАВЛЕНИЕ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
ДЭН СЯОПИНУ В СВЯЗИ С ЕГО 90-ЛЕТНИМ ЮБИЛЕЕМ***

Алматы, 24 августа 1994 года

Вы вошли в историю человечества как крупнейший государственный и политический деятель, повернувший страну с самым многочисленным населением на планете на путь необратимых реформ. Именно под Вашим руководством Китай встал в первые ряды мировых держав.

Казахстан и Китай связывают давние узы дружбы и сотрудничества. Успешно действует комплекс двусторонних отношений, которые, безусловно, будут обретать дальнейшую динамику.

Я пожелаю Вам доброго здоровья, а великому китайскому народу – счастья и процветания.

* Газета "Казахстанская правда", 24 августа 1994 года.

**ПОЗДРАВЛЕНИЕ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
ВСЕМИРНОЙ АКАДЕМИИ ИСКУССТВА И КУЛЬТУРЫ
XV КОНГРЕССУ ПОЭТОВ МИРА***

Алматы, 29 августа 1994 года

Дамы и господа!

От имени многонационального народа Казахстана я приветствую XV Конгресс поэтов мира и желаю вам успешной работы во имя процветания культуры, искусства и литературы народов мира.

Внимание поэтов мира к культуре Казахстана имеет неоценимое значение. Поэты занимают особое место в жизни любого народа.

Им дано понимать мир и предвидеть грядущие события. Вы доказываете, что все истинные художники слова находятся в общении друг с другом, для них не существует государственных границ, нет преград во времени и пространстве.

В 1995 году ЮНЕСКО празднует 150-летний юбилей великого казахского поэта Абая Кунанбаева. Казахстан интенсивно готовится к этому празднику.

Любой большой поэт принадлежит не только своему народу, но и всему миру. Праздник поэтического духа Казахстана принадлежит всем поэтам мира.

Я приглашаю вас провести свой XVI Конгресс в Республике Казахстан. Мы сделаем все возможное, чтобы поэтический праздник мира прошел достойно поэтов планеты.

Добро пожаловать в Казахстан!

* Газета "Казахстанская правда, 20 сентября 1994 года.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ "ЕГЕМЕН ҚАЗАҚСТАН" ГАЗЕТІНІҢ
БАС РЕДАКТОРЫ Н. ОРАЗАЛИНМЕН СҰХБАТЫ*

Алматы, 2-7 қыркүйек 1994 жыл

"ЕЛДІҢ ЖАЙЫ МЕНІ ҚАТТЫ МАЗАЛАЙДЫ"

Нұрлан Оразалин:

– Нұрсұлтан Әбішұлы, Сіз жуырда ғана республиканың бірқатар облыстарына, атап айтқанда, солтүстіктің астықты алқаптарына жұмыс сапарымен барып қайттыңыз. Бұл сапардың маңызы зор. Өйткені қалың ел қазір жалпы экономика жағдайына қалай алаңдаса, орақ науқанына да солай елеңдеп отырғаны еш шүбә тудырмайды. Осы орайда не дер едіңіз?

Нұрсұлтан Назарбаев:

– Астықтың Қостанай, Солтүстік Қазақстан облыстарындағы биылғы шығымы жақсы. Кей жерлерде, әрине, күткеніміздей болмады. Жалпы республика көлеміне шаққанда түсімі орташа болуға тиіс. Өз қажетімізді өтеуге де, сыртқа экспортқа шығаруға да толық жетеді.

Әрине, экономиканың жағдайы мұнда жалпы республикадағыдай – күрделі. Қайталап жатқым келмейді. Дағдарыс атаулының себебі қай жерде де бірдей. Шынын айтқанда, біз экономиканы реформалауға тек өз валютамыз, өз ақшамыз өмірге келгелі ғана кірісе бастадық қой. Өздеріңіз білесіздер, Үкімет мен бекіткен дағдарыстан шығу бағдарламасын жүзеге асыру үшін он бес айлық мерзім алды. Уақыт тығыз! Бақылау қатал! Талап қатты!

Басты мақсат – тығырыққа тірелген елдің еңсесін түсірмей, тар жол, тайғақ кешуден алып өту. Бұл орайда, бізге жолбасшы болар жалғыз нәрсе – халық қамын күйттеуді мақсат етер дұрыс саясат. Саясаттың безбеншісі – қалың ел. Қайда барып, кіммен кездесем де менің елден білгім келген ең басты нәрсем де осы – жүргізіп отырған саясатымыздың ақ-қарасына көз жеткізу. Көп ұжымдарда сұрақтарына жауап бердім. Ұғындыруға күш сал-

* "Егемен Қазақстан" газеті, 2-7 қыркүйек 1994 жыл.

дым. Халықтың талап-тілегіне, ақыл кеңесіне құлақ түрдім. Жүргізіліп жатқан реформа туралы сұрадым. Қай жерде де әңгіме бүкпесіз ашық жүрді. Жақсымыз да, жаманымыз да айтылды.

Осы сапарда менің көзім анық жеткен бір нәрсе – ауыл-селолаы жерлердегі ірі шаруашылықтарды ыдыратып алмай, меншіктегі әркімнің өз үлесін дәл бөлуге, анықтауға күш салғанымыздың жөн болғаны. Бұл орайда, мол мүмкіндік берілгені белгілі. Әркім өз таңдауын білдірді. Әркім өз пайларымен ұжымдасып еңбек етуге, нар тәуекел деп жекеменшік шаруашылығын дамытуға бел буатындай мүмкіндік толық жасалғанын ешкім жоққа шығара алмайды.

Қостанай, Петропавл, тағы да басқа қалаларда болғанымда, өндірісшілер мен көптеген кәсіпорындардың басшылары реформаны батыл жалғастыру керек дегенді айта келіп, тек кейбір қимыл-әрекеттерімізді әлі де тиісті заңдық құжаттармен бекіте түсу қажеттігіне тоқталды. Бұл, әсіресе жалпы жекешелендіру немесе акционерлеу процесінен шет қалған қорғаныс мақсатындағы ірі кәсіпорындардың тағдырларына қатысты айтылды. Шынында да, жаны бар сөз емес пе?! Мұндай алып кәсіпорындар көз алдымызда құрып кетпей, уақыт талабына сай өмір сүріп, оған шетелдік инвесторлар өз капиталын салсын десек, соны заң жүзінде қарастыруға тиіспіз ғой.

Ұзын сөздің қысқасы, ауыл адамдары да, өндірісшілер де арыз-арман, талап-тілектерін білдіре отырып, жүргізіп жатқан реформаны жүзеге асыру үшін мейлінше қатал, мейлінше төзімді болу керек екенін де айтты. Ел қайсыбір саясатшы-сымақтардан гөрі қиындықтың салдары мен себебін тереңірек, жан-жақты түсіне ме деп те ойладым. Дағдарыстың қайдан, қалай болып жатқанын да халқымыз ұғып отыр. Егер инфляцияны бас көрмеген асауға теңеп, бағаны шабандоз деп ұғар болсақ, асауды жуасытып, оған әлгі шабандозды мінгізу үшін әуелі керегі тізгін емес пе? Міне, инфляцияңызды тоқтатар күш-тізгіні. Ал, тізгінге қарулы қол керек. Қарулы қолыңыз – шығысы мен кірісі тең түсер тегеурінді мемлекет. Біздің жас мемлекетімізде өзiрге осы тегеурiн берер теңдiк жоқ. Шығысымызды кірісіміз жаба алмай жатыр. Жоқшылық та, жетіспеушілік те осыдан. Осы бір теңдік орнамайынша, тұрақтылық та бола қоймайды. Өкінішке орай, кейбір саяси партияларымыз осы бір осал тұсымызды өз пайдасына орайластыра отырып, елді қоздырғысы келеді. Мемлекет қалтасында жоқ қаражатты талап ету арқылы жақсаттану, жалпақшешейлікке бару олардың арзан абыройға жету жолындағы қазіргі жеңіл қаруына айналып отыр.

Нұрлан Оразалин:

– *Осы сапардан есіңізде қалған ең бір әсерлі сәттеріңіз бар ма?*

Нұрсұлтан Назарбаев:

– Қайталап айтам, елмен болған кездесулерім, Петропавл қаласының бір алаңындағы басқосуда айтылған Геннадий Давыдовтың: "Президент мырза, біз Сізді Елбасы етіп сайладық, сондықтан ешқандай заңгерлік, атқару, сот биліктеріне қарайлауды біз қабылдамаймыз. Қатаң тәртіп орнатыңыз. Одан билік пен басқару жүйелері де сырт қалмасын. Біз Президенттен осыны күтеміз" деген сөздері жадымда. Жамбыл облысында өмір сүрген көрнекті ақынымыз, марқұм Кенен Әзірбаевтың туған еліне барғанымда ауыл ақсақалы Әбдікәрім Әлімбаевтің де: "Ұлым, сары тісті болған біздерді түк түсінбейді деп ойлама. Көріп отырмыз, ел еңсесін көтерер өзге жол жоқ. Осы реформаңды жалға. Азаттық ата-бабаларымыздан келе жатқан арман еді. Ақыры, соған арып-ашып жеттік. Дініміз де, діліміз де, тіліміз де азаттық алды. Шүкір. Өшкеніміз – жанды, өлгеніміз – тірілді. Бірақ бізге де құлақ сал. Сол сарғайып жеткен халықтық ой-мұратымыздың жермен-жексен болғанын қаламаймыз. Газеттердің, теледидардың әзер оралған имандылық бастауларын лайлай бастауы, әлдекімдердің не болса соны көкsep, елдігімізге тіл тигізіп, тас атуы, азаматтарымыздың партия-партия болып, жік-жікке, топ-топқа бөлінуі, ынтымағымызды іштен ірітуі, халықты алтыбақан алауыздыққа жетелеуі, арақорлыққа, парақорлыққа, нашақорлыққа уағыздауы, ұрпақты аздыруы бізді қатты шошынтады. Қолыңа ал. Елде тәртіп орнат!" деген қатаң аманаты соңғы уақ есімнен шығар емес. Ұйықтасам – түсіме кіреді. Түн ұйқымды төрт бөледі. Аяғын апыл-тапыл қаз басып, еркіндіктің алғашқы әліппе-сабағын бастап жатқан елдің демократиясын АҚШ-тың, Батыс елдерінің ежелгі демократиялық үрдістерімен салыстыруға бола бермейтінін көбімізден гөрі солтүстік қазақстандық Давыдов пен қордайлық қарт жүректерімен сезініп, ұғынатын тәрізді. "Аттыға еремін деп, жаяудың таңы айрылыпты" демеуші ме еді халқымыз. Бәлкім, демократия мектебін меңгерудегі балаңдық пен балғындық кезеңін анық аңғарып, көп асығыстықтан бойымызды аулақтатар кез келген болар. Соны ойлаймын. Ел жағдайын ойлап, қиналамын.

Облыстарда, жер-жерлерде болған көптеген кездесулердегі сын-ескертпелердің біразы өз атыма айтылса, біразы заңгерлер билігіне айтылды. Жұмыс істегеніне жарты жылдай болып қалған парламенттің әлі күнге жүргізіліп жатқан экономикалық реформаны қолдап-қуаттайтындай бірдебір заң қабылдамауына, керісінше кейбір депутаттардың оған ашық қарсы шығуына ел қайран.

Нұрлан Оразалин:

– Шынында солайы-солай ғой. Артық болсын, кем болсын, қазіргі атқарылып жатқан мемлекет иелігінен алу, жекешелендіру процесі кешегі Жоғарғы Кеңес сарабынан өткен құжаттардың нәтижесі емес пе?

Нұрсұлтан Назарбаев:

– Дұрыс айтасың. Әзірге қолдағы қару сол ғана... Айтылған сын-ескертпе, тілектер қатарында дүние жүзі елдерінің қай-қайсысында болмасын парламент ел ішіндегі тұрақтылық факторы міндетін атқаратындай еді. Ал, бізде әзірге ол жағы байқалмайды деушілер де кездесті. Әрине, ашына сөйлеп, қызбалық мінез танытқандар да болды. Бірақ, бұлтартпас фактілердің ұшырасқанын қалай жасырамыз. Айтылған сөз ауаға жайылды дегенше, елге жайылды деңіз. Соның бірі – Президент мырза, Сіз ұсынған саяси партиялар мен қоғамдық қозғалыстардың өзара келісімі жөніндегі Шарттың парламент тарапынан қолдау таппауын қалай түсінуге болады деген төте сұрақ.

Өз басым жауап таба алмадым. Ел көңілін мазалаған мұндай сұрақтардың бір тобы сот билігі мен құқық қорғау органдарында жұмыс істейтіндерге бағытталды. Ашыну кейде ашуға ұласыңқырап кетіп жатты. Ел – әділ сыншы ғой. Қара қылды қақ жарып, ымырасыз күрес жүргізудің орнына, біздің бұл саладағы көптеген жігіттеріміз екі, кейде тіпті үш қожайынның жетегінен шыға алмай, қылмыскер топтар мен коррупцияның қорығында қалып қоятыны айтылды. Міне, осындай тұстарда үкімет те батыл қимыл жасап, жүргізіліп жатқан реформаның мән-жайын елге түсіндірудің орнына, жасқаншақтық танытатыны да, жиі-жиі өзінің әлсіздігін көрсетіп ала беретіндігі де өтірік пе?

Ел осыны айтты.

Иә, шынында да, Геннадий Давыдов пен Әбдікәрім Әлімбаевтың аманат-ескертпелерінің төркінінде елдің бүгінгі тар қиядан аман өтуіне шын тілектес, реформаны бар болмысымен қолдайтын қаншама қазақстандықтардың жүреқжарды пікірі жатыр десеңізші?!

Олар енді сөздің шұғыл іске асқанын қалайды. Енді шегінер жер жоқ. Бәріміз ойлануымыз керек. Мен де ойлануға тиіспін. Парламент те, үкімет те ойланбай болмайды.

Нұрлан Оразалин:

– *Азаттық оңай олжамызға айналып еді, елдің бүгінгі көріп жатқан қиындығы соның өтеуі болмаса жарады, Нұреке. Сол көп қиындықтың бірі – сылбыр жүріп жатқан ауыл шаруашылығы роформасы. Азабын әзірге ауыл мен ауылдағылар тартып отыр.*

Ендігі әңгімені солай бұрсақ. Ауыл-село­лы жерлерде нарықтық қатынастардың нақты көріністерін байқатар өзгерістер бар деп ойлайсыз ба? Астық өндіруші және мал өсіруші ірі шаруашылықтардың мемлекет иелігінен босаған жаңа сипатты үлгілерін таба алдық па? Нағыз меншік иелері жөнінде не айтасыз?

Нұрсұлтан Назарбаев:

– Ауыл, азаттық секілді кең ұғымдарға қайта оралып соғайық. Жауапты сұрағыңның негізгі бөлігінен бастағанды жөн көріп отырмын...

Халықтың жалпы нарықтық реформаға көшуі туралы сөз еткенде менің Жарлығыма сәйкес ауыл шаруашылығында меншікті мемлекет иелігінен босату 1 тамызға дейін аяқталғанын айта кеткен жөн. Бұл нені білдіреді? Ең әуелі, осыдан кейін колхоз, совхоз болып аталып келген шаруашылықтардың атаулары өзгерді. Айталық, қауымдастықтар (ассоциациялар), шаруа қожалықтары, кооперативтер, ұжымдық шаруашылықтар секілді жаңа атаулар мен үлгілер пайда болды. Айтылған Жарлыққа сәйкес олардың мүшелері өздерінің қатысуымен, келісімімен, сол секілді жұмыс стажына байланысты жер учаскілерін, өз үлестерін алды. Сондай-ақ, шаруашылықтың негізгі қорынан өзіне тиесілі ақшалай құнды да иеленді. Осыдан соң олар меншік иесі екендіктері туралы және жеке шаруашылық болып бөлініп шығуға немесе ерікті түрде ұжымда қалуға құқылы екендіктері туралы құжат алды. Осының нәтижесінде қазір Қазақстанда 25 мыңнан астам фермерлік шаруа қожалықтары пайда болды. Колхоздар мен совхоздар бірлесіп жұмыс істейтін ұжымдық шаруашылықтарға айналды. Меніңше, бұл дұрыс шешім. Менің Эстонияға, Литваға барған сапарымның бір мақсаты – онда ауыл шаруашылығында не істеліп жатқанын, соның тәжірибесін зерттеу, білу еді. Біздің ұшы-қиырсыз кең даламыздағы ұйымдасқан ірі ауылшаруашылық ұжымдарын ыдыратпай-ақ жүзеге асырып жатқан ісіміздің дұрыстығына көзім жетті. Сөз басында ол туралы аздап айттым. Соған қосарым – Литвада жерді 3-8 гектардан шаруаларға бөліп бергені. Бұл жерде сөз әрбір шаруа жөнінде болып отыр. Ал, артылған жерлердің иесі жоқ екен. Қазір сол иесіз жерлер азып-тозып кеткен. Мен Солтүстік Қазақстан, Қостанай облыстарында болғанымда ондағылар қазіргі өтпелі кезеңде жерді шаруаларға осындай әдіспен бөліп беруді мақұлдады. Яғни, жерді ұжым болып, бірлесіп игеру жағдайы алға қойылды. Бұл ұсыныстың көпшілік тарапынан қолдау табуы мені қуантты.

Бұдан соң кәсіпшілермен, атап айтқанда, өңдеуші кәсіпорындардың – ет, сүт комбинаттарының басшыларымен кездестім. Олар менің акционерлік компаниялар мен қоғамдар құру жөніндегі Жарлығымды қолдайтындықтарын білдірді. Өздері де осы бағытта жұмыс жасауда екен. Шын мәнінде ауыл шаруашылығы тауарларын өндіретіндердің өздері акционерлерге айналды. Сөйтіп, олар да меншік иелері атанды. Бұл жерде өнімді қайда өткізу керек деген мәселе де өз шешімін табады. Мысалы, Солтүстік Қазақстандағы ет комбинаты облыстағы 152 шаруашылықтың 128-імен шартқа отырған. Енді сол шаруашылықтардың бәрі ет, сүт өнімдерін аталған комбинатқа әкеліп өткізуде.

Өнім берушілердің өздері директорлардан бақылаушы кеңес құрған. Бұл кеңес өнім өндірілуінен бастап, сатылуына дейінгі жұмысты түгел бақылап отырады. Ал, ауыл еңбеккерлері сатылатын өнімдердің нақты бағасын біледі. Сол бойынша есеп айырысып отырады.

Әрине, бұл істе қалған шаруашылықтарды өз мойнына алған шағын қалалар мен аудандарда орналасқан өңдеуші кәсіпорындар бәсеке туғызатыны сөзсіз. Бұл тұста жұмысты бір арнаға бағыттау үшін бізге әлі де ойласатын жайлар бар. Әсіресе, бірыңғай салық жүйесін реттеу қажет сияқты. Сондықтан біз жұмысты ұйымдастырудың тиімді әдісін таптық деп кесіп айту қиын. Бұл орайда үлкенді-кішілі, ірілі-ұсақты қиындықтарды желеу етіп, үкіметтің ауылды эксперименттерге сала беруін доғару керек. Дегенмен, ең бастысы, адам өзін қожа сезінуі, меншік иесі сезінуі тиіс. Айталық, кеңес заманында техникаға деген көзқарас қандай еді? "Техника менікі емес" деген ойдың өзі әрбір адамның оған деген салғырттығын күшейтетін. Ал, қазір көзқарас, сөз жоқ, басқаша. Әрбір жекеменшік иесі техникаға да, жерге де өзімдікі деп қарайды. "Өзімдікі" дегеннің қашанда төркіні бөлек екені белгілі.

Өткен жылдан бері 270-тей шаруашылық залалды шаруашылық деген атқа ие болып отыр. Бұған қалай төзуге болады? Соза бермей, оларды тиімсіз шаруашылық ретінде банкрот ретінде есептеу қажет.

Нұрлан Оразалин:

– Кешіріңіз, осы "банкрот" сөзін естігенде елдің бойын діріл билейтін тәрізді. Арқаларын аяз қаритындай...

Нұрсұлтан Назарбаев:

– Банкроттан қорқуға болмайды. Бұл экономикамызға қамшы болар нақты құбылыс, айғақты ұғым. Банкрот деп тану шаруашылықты біржолата құртып жіберу емес. Әрине, банкрот болған шаруашылықтарда жұмыссыздық пайда болады. Ал, мұндай шаруашылықтардың еңбекшілеріне мемлекет тарапынан әлеуметтік қорғау шаралары қарастырылып, арнайы жәрдемақы беріледі. Бұл шаруашылықтар тиімді жұмыс істеуі үшін өзара біріктірілуі де, басқа өнеркәсіп орындарына қосалқы шаруашылық ретінде берілуі де, сондай-ақ колхоз, совхоз мүшелерінің өздеріне бөліп берілуі де мүмкін. Қысқасы, халықты босқа үрейлендірудің реті жоқ. Бұл әлемде жиі кездесетін заңды процесс. Елді, шаруашылықтарды сақтап қалуды қамтамасыз ету үшін мемлекет аянып отырған жоқ, біраз шаралар жасалуда. Мысалы, 20-25 жыл тұрақты жұмыстың 10 процентін бөліп бердік. Сонымен бірге оларға тағы да мемлекет тарапынан 10 процент қостық. Сөйтіп, олар шаруашылықтың 20 процент мөншігін иеленіп, жекеменшік иесі атанды. Әрине, бұл адамдар тұрақты түрде

зор жетістіктерге жетіп отырған шаруашылықтардың таңдаулы басшылары. Істі ұйымдастыра білгендер. Ендеше, бұларға сенбегенде, кімге сенеміз? Тағы бір айта кететін нәрсе – өзінің үлесін алған шаруашылықтардың мүшелері сол меншігін басқаларға сату жағдайы да заң актілерімен қарастырылады. Айналып келгенде, мұның бәрі жаңа меншік иелерін белгілейді. Жаңа меншік иелері – жаңа экономикалық қарым-қатынастардың басы ғана.

Менің ойымша, бүгінгі таңда елдің бәрін мынадай үш мәселе мазалайды. Біріншісі – ең бастысы – елдің экономикалық жағдайы. Тұтастай алғанда экономикадағы, өнеркәсіптегі жағдай инфляцияны ауыздықтау жөнінде қатаң қаржы саясатын ұстанып отырған үкіметтің жүргізетін жұмысына байланысты қиын да күрделі болатынын мына жұртқа айттым ғой. Мұны елдің бәрі басынан кешірді, таңданудың да еш реті жоқ. Қазір экономикасын 3–4 процент көтерген Польшаның өзі 1990 жылы осындай жағдайды басынан өткізген. Польшаның бірден-бір өзгешелігі – онда барлық уақытта жердің жекеменшік иелігінде болғаны. Мұндай жағдайды 1992 жылы мемлекет өз ұлттық валютасының құнсыздануына әсер ететін қандай да бір қадамдар жасауына тыйым салатын заңдар қабылдаған кезде Эстония да басынан кешірген. Онда заң мен үкіметтің кез келген – зейнетақы, еңбекақы төлеу, несие, субсидия беру сияқты ұлттық валютаның құнын түсіретін шығындарға баруына тыйым салынған. Бұл заң бүгінге дейін өз күшінде. Мұндай қатаң саясат 1992-93 жылдары Таллинде тіпті, тұрғын үй пәтерлерін жылытудың өзі мүмкін болмай қалған жағдайда да жүзеге асырылған. Айналып келгенде мұның бәрі инфляцияны төмендету үшін жасалған шаралар еді. Қазір онда инфляция мөлшері небәрі 1-2 процент қана. Ал, несие берудің проценттік өсімі де небәрі 20 процент. Соңғы кездерде экономикасы да 3-4 процентке көтеріле бастаған Литва мұндай қатаң кезеңді 1993 жылы басынан өткізген. Яғни, өзінің ұлттық валютасын енгізгеннен кейін жеті-сегіз айдан соң өткізген. Олардың валютасы да қазір 2-3 процент инфляцияны бастан кешуде. Сондықтан инфляцияны тоқтату немесе бағаның өсуін тоқтату, осы арқылы еңбекақы көлемінің соңынан ілесуін ұйымдастыру мемлекет қалтасындағы кірістің шығыспен бара-бар тең болған жағдайында ғана жүзеге асады. Қазақтың "көрпеңе қарай көсіл" деген сөзі осы араға дәл келеді. Егер мемлекет жалған ұрандармен желпілдетіп, өзінің өндіргенінен көбірек жоспарлап жіберсе, онда инфляцияның етек алуы заңды, бағаның өсуі тоқтамайды. Мұндай жағдайда еңбекақы ешқашан бағаның өсуін қуып жете алмайды. Демек, біздің үкімет белгіленген мерзімде өзінің уәдесін орындаса, әрі жан-жақты қысымға шыдап тұра алса, құба-құп, бағының жанғаны демекпіз.

Нұрлан Оразалин:

– Қысымға үкімет қана емес, қиындыққа қалың ел де төзімділік көрсетуі керек шығар. Екінші бірі шыдамаған жерде межеге жету мүмкін емес қой.

Нұрсұлтан Назарбаев:

– Үкіметке талапты күшейтеміз. Ал, елден төзімділік көрсетуін әлі де сұраймыз. Бұл елдігіміз үшін, амандығымыз үшін қажет. Әлем елдерінің тәжірибелері дәлелдеп отырғанындай, бұдан басқа, бөтен жолдың жоқ екеніне бүгін көзіміз әбден жетті. Дегенмен, қадап айтамын, елім, жұртым мені дұрыс түсінеді деген үміттемін, сенімдемін. Инфляцияны ауыздықтау инфляция үшін ғана атқарылатын құрғақ науқан емес, бүгін қиналсақ та ертеңгі ұрпаққа, келер заманға дұрыс жағдай жасау жолындағы экономикалық қажеттілік. Бұл тұрмыс деңгейін жақсартудың бірден-бір принципті жолы. Ендігі бір қажетті нәрсе – инфляцияны ауыздықтаумен қатар, жекешелендіруді кеңінен жүргізу. Бұл да үлкен міндет. Кез келген кәсіпорын, кез келген тауар өз иесін табуға тиіс. "Менікі" деген сөз басым болған жерде ғана сөз іске асады. Сондықтан монетарлық саясатпен бірге жекешелендіру, мемлекет иелігінен алу саясаты да қатар жүргізілуі қажет. Басқа жол жоқ. Әлем алдында, өз халқымыздың алдында айтылар сөз осы.

Нұрлан Оразалин:

– Жергілікті жерлерде реформаның жүзеге асуына тікелей жауап беретін бірден-бір адам әкімдер ғой. Осы орайда, жергілікті атқару органдарының қызметі туралы не айтар едіңіз? Олардың жұмыс жүргізу тәсілдері қалай? Өзгеріс бар ма? Ойыңыздан шыға ма?

Нұрсұлтан Назарбаев:

– Бұл сұраққа мен жиі жауап беріп келемін. Дегенмен, осы сапар барысында жаңа ойлар түйгенім рас. Жауапты үзілген сөзімді жалғай отырып айтайын. Әкімдердің жұмысы мен атқару органдарының қызметін жалпы контекстен бөліп алып қарауға болмайтыны белгілі. Екінші мәселе дедім ғой... Соған келейін.

Екінші мәселе, халықтың табысы аз топтарын әлеуметтік жағынан қорғау жөніндегі менің Жарлығымның жер-жерде қалай орындалып жатқаны туралы. Мен бұл туралы кеңесте де өзім болған облыс, аудан, қалалардың әкімдерімен қатаң түрде талап қоя отырып сөйлестім. Ең әуелі, 40 мың ауру мен мүгедек, жеке басты зейнеткерлерді әлеуметтік тұрғыдан қорғау жөнінде Жарлық бар екенін ескерген жөн. Жасырмай турасын айту керек, кей жерлерде мұндай топтардың шын мәнінде қараусыз, ескерусіз далада қалғаны анықталды. Оларға азын-аулақ ақша емес, сол ақшаға тиесілі күнкөрістік

азық-түлік қажет. Соны жеткізіп беру тиісті атқару орындарының міндеті. Бұл менің осы ыңғайдағы бірінші Жарлығым еді. Менің көз жеткізгенім – бұл Жарлық Солтүстік Қазақстан облысында мінсіз орындалуда. Әр шаруашылықта, әр кәсіпорында, әр ауданда әлеуметтік жағынан қорғалуға тиісті адамдардың тізімі жасалған. Ондағылар өздерінің кімге көмек беретінін біледі. Ал, енді екінші Жарлығым – Ұлы Отан соғысының ардагерлері мен зейнеткерлерге жеңілдіктер жасау туралы болатын. Бұл Жарлық бойынша олар бір жерде емделуге, арзан бағамен дәрі-дәрмек алуға құқылы. Арнайы талондармен тізім бойынша азық-түлік беретін дүкендер ашу тапсырылған. Барлық қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындарында қайырымдылық тамақ беру шараларын ұйымдастыру қарастырылған. Осы мәселелер жөнінде мен әрбір облыс әкімінен арнайы есеп талап еттім. Бұл жұмысты тәп-тәуір ұйымдастырып жатқандар да, оған мән бермей жүргендер де бары анықталды.

Осыған байланысты тағы бір жаңа мәселе туындайды. Ол менің Жарлығымды орындауда жергілікті жерлердегі атқарушы органдардың жұмысының қанағаттанғысыздығы. Кездесулердің бірінде бір аудандық әкімнен Жоғарғы Кеңестің сессиясында сөйлеген сөзімде мен ұлтаралық қатынастар мәселесі туралы не айтып едім деп сұрағанымда, ол дұрыс жауап бере алмады. Менің Жоғарғы Кеңеске Жолдауымдағы биылғы жылдың ең басты экономикалық проблемасы деп нені көрсеттім деген сұрағыма да жалпылама сөз айтты. Демек, Президенттің тікелей өкілі болғанына қарамастан жекелеген қалалық, аудандық әкімдер өз жауапкершіліктерін әлі толық түсінбейтін сияқты. Заманынан артта қалыңқырап отырғаны байқалады. Жергілікті әкімдердің ең басты міндеті де біз жүргізіп отырған саясатты, атқарып жатқан істерді халыққа түсіндіру емес пе?! Қазір барлық облыстарда, аудандарда, қалаларда Президенттің өкілдері тексеру жұмыстарын жүргізуде. Біздің ұстанып отырған саясатымызды түсінбейтін, түсінгісі келмейтін, оны орындамайтын облыс, аудан әкімдерінің қай-қайсысы да қызметінен босатылады.

Қиналсам да айтуға тура келіп тұр. Көп басшылар – әкімдер ойымыздан шықпай жүр. Кей жерлерде жекелеген облыс әкімдерінің өздері істің, негізгі идеяның ұйытқысы бола алмай, халықты іске жұмылдыра алмай отыр. Президент Жарлығының мүлтіксіз орындалуын қадағаламаған жерлерде іс сылбыр, жоқтың қасы. Біз мұндай адамдардан да арыламыз. Сондықтан жергілікті жерлердегі атқару органдарының жұмысында талапшылдық жетіспей жатқанын айта кету керек. Әрине, біз олардың қазіргідей қиын кезеңде, ауыр жағдайда жұмыс істеп жатқанын сезінеміз. Бір сөзбен айтқанда, әкімдердің көбінде белсенділік жетіспейді.

Сөздің тоқ етері ескіше ойлаудың, ескіше жұмыс істеудің күні әлдеқашан өткенін сезінуіміз керек.

Мен болайын, Елбасы басқа болсын, мәселе онда емес. Мәселе, Елбасы сөзінің мүлтіксіз орындалып, конституциялық нормалардың сақталуында жатыр. Конституцияны бұзған, бұзуға тырысатын кез келген республика азаматы, бұл маған да, менің кез келген қызметтес әріптестеріме, депутат ағайындарға да қатысты.

Президенттің және үкіметтің қызметі мен міндетінің айырмасы да бірінің Жарлық шығарып, талап ете білуін екіншісінің соны тиянақты түрде орындап, атқаруында жатқан жоқ па?

Нұрлан Оразалин:

– Нұреке, соңғы кезде астананы Ақмолаға ауыстыруы айналасында әрқилы даулы пікірлер айтыла бастады. Көпшілік жұрт қуаттағанмен, қарсы пікір айтушылар да аз емес. Осы туралы, дәлірек айтқанда мерзімі жөнінде не айтуға болар еді?

Нұрсұлтан Назарбаев:

– Иә, қазір елдің көп сөз қылып жүрген ендігі бір мәселесі – астананы Ақмолаға көшіру екені белгілі. Мен де мұндай әңгімелерді естіп жүрмін. Көптеген саясаткерлер осы мәселе төңірегінде саясатшылдық жасап, өзіне капитал жинауға тырысып-ақ бағуда. Олардың айтуынша, біз онсыз да, қалтасы қағылып отырған жұпыны жұрт, кедей елдің соңғы несібесін аузынан қағып, содан Ақмолаға бөліп-жарып беріп жатқан сияқтымыз. Мұндай пікір таратушылардың да, соған ден қоюшылардың да менің осы мәселеге байланысты сөзімді және Жоғарғы Кеңестің тиісті қаулысын қайта оқығанын қалар ем. Онда принципті саяси ұсыныстар жүйелі түрде айтылып, арнаулы шешім қабылданған болатын. Аталмыш қаулыда астананың Ақмолаға қай кезде көшетіндігі туралы мерзім көрсетілмеген, үкіметке экономикалық және техникалық жағынан негіздеу тапсырылған еді. Қазір олар сонымен шұғылдануда. Сондықтан бұл мәселе бүгіннің де, ертеңнің де, одан арғы күннің де мәселесі емес. Бұл өте салмақты, саяси маңызы зор мәселе. Бұл бүкіл қазақ халқы мен күллі қазақстандықтардың түпкілікті мүддесін қорғай отырып, асықпай атқарылатын келелі кейбір тұмсығының астынан әрідегіні көрмей, байбалам салуға асығатын саясатшыларға, мұны келесі ғасырға қалдыру керек деп теріс пікір таратушыларға, ел қамынан гөрі, қоғамдағы "өз" орнымен келесі болатын сайлаудың жай-күйінен әрі аспайтындарға халықтың өзі тойтарыс береді деп ойлаймын.

Иә, астана ауыстыру оңай шаруа емес. Бұл саяси мәні зор, ұзақ мерзімде жүзеге асар күрделі шаруа. Ал, енді қаржы жағына келетін болсақ, халық бар, халық сайлаған парламент бар, өздері шешеді. Қай қаржыға, қашан және қалай салынатынын да сол халықтың өз билігіне қалдырғанамыз жөн шы-

ғар. Бір білетінім, жаңа астана бүгінгі сіңірін созып отырған елдің есебінен емес ертеңгі өрісті, ырысты күндердің есебінен болашақта атқарылатынына сенемін. Түптің түбі ондай ресурстар республикада болуы тиіс.

Біз астананы көшіруде әртүрлі тиімді жолдарды ойластырдық. Шығынды аз жұмсап, қазіргі бар объектілерді пайдалансақ па екен деген де тұжырымдар болды. Тіпті, Алматы астана болып қалған күнде де бәрібір салынуға тиісті құрылыстар жеткілікті емес пе деген де тұжырымдар болды. Атап айтқанда, мұнда да Қорғаныс, Сыртқы істер министрліктерінің ғимаратын, сондай-ақ Мемлекеттік мүлік жөніндегі мемлекеттік комитет үйін, барлық кешенімен қоса парламент ғимаратын салуымыз керек пе? Әрине, керек. Тиісті орындар есептеп көрді. Бұл құрылыстарды жүргізу Ақмолаға қарағанда Алматыда үш есе қымбатқа түседі екен. Сондай-ақ тұрғын үйлерді салғанда да дәл осындай жағдай қалыптасар еді. Тұрғын үй құрылысының құны мұнда үш есе қымбатқа түсер еді. Болашақ астана – Ақмолада салынатын құрылысқа жұмсалатын қаржы көлемі, мысалы үшін, 10 миллиард теңге десек, соның 9 миллиард теңгесі жұмыс берген адамдардан, алынған салықтан, кәсіпорындардан салық есебінде мемлекетке қайтады екен. Ендеше, осы тұрғыдан алғанда, астанада салынатын кез келген үй мен өзге де құрылыс объектілері түптеп келгенде халықтың, елдің байлығы екенін естен шығармауға тиіспіз. Бұл жан-жақты ойластырылған Қазақстан өміріндегі жауапты да шешуші кезеңнің мәселесі. Ал, талай-талай арыстарымыздың басып кеткен іздері, қасиетті аруақтарымыз қорғап-қоршап жатқан аяулы Алматының қашан да жөні бөлек екені туралы мен талай айттым. Өлі де айтамын. Алматы рухани өлемімізді аялап, асқақтатар ұлы астанамыз. Іскерлік дүниесіне қанат бітіріп отырар қара шаңырағымыз болып қала береріне шүбәлануға болмайды. Ондай ұлы астаналардың саны әлемде көп қой. Елімізде екі астананың болғанынан Қазақстан ұтпаса, ұтылмасы анық деп ойлаймын.

Нұрлан Оразалин:

– Нұреке, Қазақстан әлем алдында өзінің көп ұлтты, саяси сипатымен кең таныла бастағаны белгілі. Қазіргі қиын да күрделі кезеңде біздің осы бір дауға мұрындық болар нәзік тұсымызды пайдаланып қалғысы келетін саяси күштер сырттан да, іштен де табылады. Ол мәселе қазір кім-кімге де жасырып, бүгер сыр емес. Унитарлық мемлекет екенімізді жариялай отырып, көпэтносты елдің, ұлтаралық қатынастар проблемасының ұйығына ұрынбай, тұрақтылық қалыпта аман келе жатуымыздың себептерін әркім әртүрлі айтады. Біреулер ұлы Даланың байырғы тұрғындары – қазақ халқының ежелгі көңдігінен іздесе, екінші біреулер оны республикада иық тіресіп отырған екі ірі этностың – қазақтар мен оры-

стардың тепе-теңдік қалпынан көргісі келеді. Үшінші пікір айтушылар бұл тұрақтылықты Елбасының еңбегіне тәлімі, Сіз жүргізіп отырған саясаттың жемісі деп есептейді. Осы турасында не дер едіңіз?

Нұрсұлтан Назарбаев:

– Бұл сұрақ мен үшін де, маған басқару тізгінін ұстатып отырған жалпы қазақстандықтар үшін де күн тәртібінен түспейтін ең ірі мәселені қозғап отыр. Дүниеде көп нәрсені, ағаттық пен албырттықтан, асығыстық пен білместіктен кеткен көп қателік пен кемшілікті түзеуге болады. "Жас өспей ме, жарлы байымай ма?" деген халқымыздың даналық сөзі өмір тәлімінен туған. Және бұл бірер он жыл, жүз жылдың сөзі емес, ондаған жүз жылдың жемісі ғой. Бүгін жарлы болсаң, ертең дәулетті болуың, бүгін етекте жүрсен, ертең атақтың асқарына шығуың, бәрі өзіңе, құдай берген қасиетіңе, еңбегіңе байланысты. Менің арманым да, мұратым да адамдарға өз мүмкіндігін толық танытар осындай жаңа қарым-қатынастар шартына жүгінер қоғам орнату. Ол үшін ауа мен судай қажет ең басты нәрсе – тыныштық пен тұрақтылық. Әсіресе, Қазақстан секілді Батыс пен Шығыстың елара қиылысында тұрған, күрделі геосаяси жағдайларды басынан кешіп, мәдениет пен рухани, діни наным-сенімдердің қым-қуыт тоғысқан тұсында өмір сүріп отырған елге бұл екі нәрсе аса қажет, қазақстандықтарға, әсіресе, қазақтарға қажет.

Мен мұны 1990 жылы бұрынғы парламент маған ең алғаш президенттік билікті сеніп тапсырған кезде айтқанмын.

Мен мұны 1991 жылы тәуелсіз елдің тұңғыш жалпыхалықтық Президенттік сайлауы кезінде халық алдында ағымнан жарылып айтқанмын.

Мен мұны 1992 жылы Дүние жүзі қазақтарының тұңғыш Құрылтайы мінбесінен тұрып айтқанмын.

Мен мұны 1993 жылы еліміз өткеніне бұрылып, қасиетті Ордабасыда ынтымақтың туын көтеріп, бірліктің құдіретіне жүгінген тұста, Төле, Қазыбек, Әйтеке билердің өлмес рухы мен аруақтарына сиынған тұста айтқанмын.

Мен мұны, міне, "Егемен Қазақстан" газетінің қалың оқырманына сәлем жолдай отырып, тағы да сол сөздерімді өз халқыма қайыра айтып отырмын.

Тыныштық пен тұрақтылықты көздің қарашығындай сақтау – міндетіміз. Бұл – менің Президенттік сертім, ел тілеуін арқалаған тұмарым. Мұны сақтау жолында қателесуге де, жаңылуға да болмайды. Бұл жаңылыс халықты қанға, қатерге алып баруы ықтимал. Ал, қан мен қатердің арты қайда апарып, неге ұрындыратыны белгілі. Мұны біз Кавказ бен Тәжікстан, Югославия мысалынан анық көріп отырмыз. Саясаттағы кеудемсоқтық пен менмендіктен, ұлттық шеңбердің аясынан шыға алмаушылықтан өрескел ауыр

нәрсе жоқ. Бұл – үлкен ұлт, кіші ұлт таңдап жатпайтын қатерлі дерт. Әлем алдында жүзімізді жерге қаратпай, тура айтар бір шындығымыз – жер бетінде еш баламасы жоқ Қазақстан секілді елде, көп этносты, әртүрлі діни наным-сенімі бар елде тұрақтылық пен тыныштық қаймағының бұзылмай келе жатқаны. Бұл – біздің тәубамыз. Бұл – менің де тәубам!

Нұрлан Оразалин:

– Тәубамыз да, байлығымыз да, әрі-бәрінен соң дүние жүзінің назарын өзіне бұрып отырған бірден-бір елеулі құбылыс екені де белгілі. Дегенмен, соңғы уақыттарда экономикадағы дағдарыс процесінің ұзара түсуін желеу етуші топтар тұрақтылық шаңырағын шайқауға ұмтылатын тәрізді.

Нұрсұлтан Назарбаев:

– Мұны да заңды құбылыс деп қарауымыз керек. Экономикадан саясатты бөліп қарау ұшқарылық. Жаңа нәрсенің жолы қашан да ауыр. Оның үстіне Қазақстанның жолын ауырлата түсетін себептер көп. Соның бірі – өзіміздің күштіге қарап жалтақтап қалған ежелгі мінезімізден әлі де арылып кете алмай жатқанымыз болса, екінші себепті іркіп, қайырып үйренген іргелес елдердің біздің ішкі ісімізге орынды-орынсыз жерлерде әлі де кіріскісі келіп тұратынынан жиі аңғаруға болады.

Иә, біз әлем алдында саяси дербестікті алдық. Дегенмен, саяси дербестіктің екінші бір егізінің сыңарындай бұтағын – экономикалық дербестікті ала алмай келе жатқанымызды неге жасырайық. Мен бұл мәселені де 1991 жылы сайлаушылар алдында айтқанмын. Ыдыраған империяның салқыны бізді әлі шеңгелдеп қанша уақыт ұстарын кесіп айту қиын. Кеңестік дәуірдегі біртұтас экономикалық жүйенің бұзылуы өзінің оңай айыға қоймас ауыр ізін республикалардың қай-қайсысына да қалдырып отыр. Мен ешқашан, ешкімнің алдында қолдан келмейтін істі оңалтып өкетеміз деп айтқан жоқпын. Уәде де берген жоқпын. Қайта кеңестік үлгі тараған соң экономиканың ес жиюы аса қиынға түсетінін талай ескерттім. Соны болдырмау үшін ТМД елдерінің арасындағы біртұтас экономикалық кеңістікті орнықтыруға күш салғаным мәлім. Амал қанша, ол ойларым әзірге тек халықаралық құжаттардың бетінде қалып келеді. Келісім, шарттардың қағаз жүзінде қалғаны тек бізге ғана емес, көш басында Ресей тұрған бір кездегі одақтас республикалардың қай-қайсысына да тиімсіз. Көп нәрсені тиімсіз екенін біле тұра мойындағымыз келмейді. Мұнда да ұлт атаулыны ұрындырар, орға жығар "менмендік" пен әлгі екі түрлі менталитет (тұқыртып ұстауға үйренген, жалтақтауға бейімделген) жан-жаққа тартып, ақыры көшіміз қозғалмай қойды. Қазақстаннан шығатын заттар мен Қазақстанға келетін заттардың көзі бітеліп қалды.

Ашығын айту керек. Қазақстан экономикасының жай-жапсарын бүгінгі таңда менен артық білетін адам бар деп айта алмаймын. Бұл ешкімнің намысына тимесін, көңіліне келмесін. Экономист жолдастар да өкпелемеуге тиіс деп ойлаймын. Бізге толық экономикалық дербестікке жету үшін бірқатар уақыт қажет. Ол үшін шартты түрде экономикалық "бодандыққа" уақытша болса да көнуге тура келеді. Әрине, бұл арадағы менің "бодандық" деген ұғымымның аясы бұрынғыдан әлдеқайда кең әрі басқаша. Қазақстан өзінің жерасты, жерүсті байлықтарын толық игеруі үшін Ресеймен де, Батыс пен Шығыстың өзге озық елдерімен де қойын-қолтық байланыста болуы шарт. Мұндай байланыстардың басым көпшілігінде жайылған қол кімдікі болушы еді? Намыстанбайық. Біздікі. Ендеше қамқорлықпен көмек сұраған елдің жолы да әркез жіңішке болады. Ешқашан естен шығаруға болмайтын бір ащы шындық – саяси тұрғыдан дербеспіз, ал, экономикада әлі дербестік ала қойған жоқпыз.

Осы бір әлсіз жерімізді пайдаланып, кейбір саяси топтардың тұрақтылық шаңырағын шайқауға ұмтылуын тәуелсіздігімізге жасалып жатқан қастандық демей не дейін. Иә, бізде экономика оңала алмай тұр, қылмыс та, ұрлық-қарлық та, адамды азғындыққа алып баратын неше түрлі имандылық үрдістеріне қайшы келер жолдар да көбейіп, асқындап тұрғаны рас. Елдің тұрмыс-тіршілігі ауырлап тұрғаны да рас. Ол туралы әңгімеміздің бас жағында біраз айтылды...

Иә, біз өмір сүріп жатқан заман аса күрделі. Оны екінің бірі біледі. Қазақстан халқы Елбасы етіп сайлағанда маған сол қиын заманның ауыр жүгін қайыспай көтерсін деп сенім артты емес пе? Құдай берген бар қасиетімді, күш-жігерімді соған салуға міндеттімін. Жалпы жалтақтық пен жалпақ шешейлікті суқаным сүймейді. Сүйекке сіңген мінез, қайтейін. Ел үшін, елдің амандығы үшін кейде осы мінездің өзін аздап қырыңқырауға, жоныңқырауға тура келетін сәттер де аз емес. Кейде Назарбаевтың ойынан мін іздеген қайсыбір ағайындар байыбына жетпей маған "орысшыл" деп айып тақса, енді біреулер маған "Назарбаев ұлтшыл" деген айдар ілуге асығады. Ол, ол ма, "диктатор" деп байбалам салушылар да кездеседі. Осы үш қасиеттің үшеуі де менің бойымда жоқ. Неге дейсіз ғой? Айтайын. Менің атам да, анам да – қазақ. Менің жаным, жүрегім – қазақ. Қазақпын деп айтудан ешқашан намыстанған кезім жоқ. Намыстанбаймын да! Қайта маған тіл, діл, өмір, тіршілік сыйлаған туған халқыма бар есті тірлігімде қарыздар болып өтуге бармын. Ол үшін мені "ұлтшыл" деп айтуға ешкімнің қақысы жоқ. Ұлттың ұлы болмай тұрып, жалпы адамзаттың перзенті болу мүмкін бе? Мүмкін емес.

Менің Отаным – Қазақстан. Мені әлем, ең әуелі, Қазақстанның Президенті деп таныды, танып келеді. Президентті ақпарат құралдары жиі көрсе-

тетіндіктен бе, кейде қайсы бір елдердің саясаткерлері маған қарап қазақ деген халықтың қандай екенін тұңғыш көріп отырғанын да жасырмайды. Қазақстан – көп ұлт өкілдері тұратын ел. Ендеше мұндай елге Елбасы болған адам қазақтармен бірге басқалардың жағдайын да ойлауға міндетті емес пе? Көп көңілінен шығу үшін кімде-кім өзін Елбасы орнына қойып көрсінші. Не істеуі керек? Осындайда бойымызға ана сүтімен дарыған қазақ атты данышпан елдің мына бір мақалы тіл ұшына оралады: "Тура биде туған жоқ, туғанды биде иман жоқ". Менің ойымша, халқымыз қара қылды қақ жарып, Елбасының күллі мұратты міндетін осы екі ауыз сөзге сыйғызған. Туғаныңа бұрсаң, иманыңды аттайсың, тура мінез көрсетсең... Өз ағайының өзіңді күстаналайды. "Назарбаев орысшыл" деген сөзді осындайда естіп қалып жатамын... Ол аз болса, жеріңе, еліңе көз алартатын кейбіреулер "барып тұрған диктатор" деп айып тағады.

Нұрлан Оразалин:

– Дәл осы кезеңде АҚШ, Франция, тіпті Ресейге қарағанда Қазақстанның Президенті болу әлдеқайда қиын ба дерсің?

Нұрсұлтан Назарбаев:

– Қайдан білейік... Әйтеуір Қазақстанды басқару Тәукенің заманында да, Абылайдың тұсында да оңай болмаған. Қай кезде де... Қазақ жұртының амандығы мен тұтастығына қалтқысыз еңбек еткен, малын да, жанын да аямаған ел басшылары мен даналарының біразына "орысшылсың" деген сөз аз айтылмаған. Осындай айып Әбілхайыр өмірін немен бітірткені де есімізде... Жә, ел аузында көп тараған осынау тарихи шындықтардың басын түгендей бастағанда сонау "орысшыл" болған хандарымыздың бірі Абылай заманынан қалған мына бір жолдар еріксіз тіл ұшына оралады.

"Былай барсаң, Қоқан бар,
Салмақ салып, қоқандар,
Былай барсаң, Қалмақ бар,
Күшіңді еппен алмақ бар,
Былай барсаң, Қытай бар,
Жапырағыңды бұтай бар,
Былай барсаң, орыс бар,
Бала берсең қоныс бар...."

Қазақ халқы үшін өзінің елдік тұтастығын сақтау, ұрпағын оқ пен оттан қорғау қай кезде де оңайға соқпаған. Ұлы империялардың қыспағында отырып, ел-жұртымыздың ымыраға келіп, парасатқа құлақ түретін жиырмасыншы ғасырға аман жеткеніне іштей шүкіршілік айтасың. Айтасың да осыдан үш жүз, екі жүз жыл бұрынғы проблемалармен қайта жүздесесің. Бұрынғыдан гөрі әлдеқайда қиын да күрделі екенін аңғарасың... Мейлі, маған қандай

айдар іліп, айып тақсын, бәрібір. Қазақстан үшін дәл қазір бұдан басқа саясат ұстануға болмайтынына көзім анық жетеді. Бүгінгі жолымыз бірден-бір дұрыс жол екеніне еш күмәнім жоқ. Тәуелсіздікті сақтаудың басты кепілі – елді қантөгіске жібермеу, ұлттарды өзара ұғыныстық жағдайында ұстау. Ұрпақты өркениетті елдер үлгісінде өмір сүруге тәрбиелеу.

Нұрлан Оразалин:

– Нұреке, реті келген жерде айтпай кетуге болмайды. Сіздің соңғы Жолдауыңыздағы тіл мен ономастикалық саясатқа байланысты айтқан бір-екі пікіріңіз әртүрлі өңгімелерге арқау бола бастады. Өкпе айтушылар да, дау шақырушылар да, арқа-жонын күдірейтушілер де бар...

Нұрсұлтан Назарбаев:

– Саясат – қалың орман. Қолда компасың, немесе жол іздеп табар білік, танымың болмаса, адасуың түк емес. Шүкір. Бізде елді әзірге адастырмас компас бар. Ол – екі жылдық доданың нәтижесінде қолымызға тиген Конституциямыз. Ата Заңымызда қазақ тіліне мемлекеттік мәртебе беріліп, орыс тілі ұлтаралық қатынас тілі деп мойындалды. Мұндай нық, әділетті шешім бұрынғы Кеңестер Одағының орнындағы бірде-бір елде жоқ. Конституцияға енген бұл нормаларды өзгерту туралы өңгіменің болуы да мүмкін емес. Тіл мәселесін бетке ұстап, ел арасын бұзғысы келгендер болып жүрген жоқ. Соның алдын алып, шара қолдану міндетіміз емес пе? Сондықтан менің сөзім – негізінен Тіл туралы Заң мен Мемлекеттік бағдарламаның кейбір қатқылдау жерлерін қайта қарау туралы ұсыныс. Осыны қазақ іштей түсініп отырмаса, кім түсінеді. Конституция демекші... Нұрлан, өзің де сол кезде депутат болдың, жаңылмасам, Конституциялық комиссияның құрамында да болдың-ау деймін.

Нұрлан Оразалин:

– Иә, соңғы кезеңінде...

Нұрсұлтан Назарбаев:

– Қандай тартысты жағдайда өткені естен шыға қоятындай болған жоқ қой.

Нұрлан Оразалин:

– Әсіресе, тіл төңірегіндегі тартыс қатты болды. Тіл дауынан саяси астар іздеген азын-аулақ топтың пікірі сессияда қолдау таппағаны белгілі. Тіл мәселесінен ұлтаралық қатынастың үлкен дауылын орнатқысы келгендердің ойы жүзеге аспай қалды емес пе?

Нұрсұлтан Назарбаев:

– Дауыл орнатқысы келетіндердің ойы мен мақсаты Конституцияны қабылдаумен бітті десек, жаңыламыз. Қатты жаңыламыз,

Ономастикалық саясат туралы айтқанымның астарында да біраз мән жатыр. Мәселе, бәріміз жақсы көретін аса көрнекті ақиық ақынымыз Мақатаев пен Пастерде емес қой. Мақатаевтың атындағы көшені де ешкім енді өзгерткелі жатқан жоқ. Өзгертпейді де... Мәселе, "шаш ал десе бас ала" жаздайтын асығыс, атүсті шешімдердің адамдар арасына, кейде ұлттар мен ұлыстар арасына сына болып қағыла жаздауында жатыр. Тарихтан әділдік сұрай отырып, өзіміздің Қазақстанда өмір сүріп жатқан өзге ұлттарға әділетсіздік жасағанымыз жараспайды ғой. Қазақ жерінің, елінің, өнері мен әдебиетінің гүлденуіне, өркен жаюына көп тер төккен, еңбек еткен ағайындарды да ұмытпауымыз керек шығар.

Нұрлан Оразалин:

– *Әрине... Дегенмен, ел көзі үйреніп, көңілі көндіге бастаған атауларға қайыра соғып, өзгертеміз деушілер бола қалса, екі жақтағылар да тыныш жатпайтыны анық қой.*

Нұрсұлтан Назарбаев:

– Дұрыс айтасың, сақтықта қорлық жоқ. Саясат құлағында отырған азаматтарымыз осындай кішігірім нәрселерге жол бермесін. Түймедейден түйедей әңгіме тудыратын шолақ әрекеттерден елді аулақ ұстауы керек. Ең басты нәрсеміз – азаттық айдынына жаңа желкен жайған жас, тәуелсіз мемлекетіміздің амандығы. Соған жұмыс істейік. Менің ойымша, өмірге келген атауларды ешкім қайыра өзгертпейді. Мемлекеттік тілдің мәртебесін белгілеп берген конституциялық нормаларға тиісудің де қажеті жоқ деп ойлаймын... Қазақстанда ұлтаралық тілдің қолданылу аясы мемлекеттік тілдің қолданылу аясынан еш кем емесі екінің біріне белгілі емес пе? Тіл дамуынан саяси абырой жинау үшін кім-кімге де ашық күнде ақ дауыл орнатудың дәл қазір керегі жоқ. Қазіргі басты мақсат – ішкі бірлігімізді, ынтымағымызды сақтау. Бұл – үлкенімізге де, кішімізге де қажет елдігімізді қалыптастырудың ең тиімді жолы. Шүкір, Қазақстанда ондай мақсатты жан-тәнімен түсініп, соны өмірі мен тіршілігінің мұратына айналдырып отырған тегеурін көрсетер ойлы, парасатты, іскер азаматтар баршылық. Елдігіміз жалғыз Назарбаев үшін емес, халқымыз үшін керек екенін солардың қай-қайсысы да түсінеді.

Нұрлан Оразалин:

– *Мұндай күретамыр саясатыңызды қазақстандықтар жақсы түсінеді, ұғады. Ұққандықтан да қалың жұртшылық, әсіресе ауыл-ауыл-*

да, орталық атаулыдан шалғайлау елді мекендерде тұратын ағайындарымыз басқа түскен қиындықтың қандай түріне де шыдамдылық танытып келеді. "Сабыр түбі – сары алтын, сарғайған жетер мұратқа" деген ұстамды мінезді ұстанып отырған халқымызға рақмет айтуға тиіспіз деп ойлаймын. Дегенмен, жасырмай турасын айтсақ, Нұреке, ауыл өмірі оңала алмай тұр. Оның аяқ-қолын қысып, тынысын тарылтқан нәрселер көбейе түсуде. Жанар-жағармай, қыстық көмір... тағысын-тағылар... Жетіспеушіліктің көп салдары ауыл мен ауыл шаруашылығын тар бұрышқа айдап тыққандай сыңай танытады. Әртүрлі мінбелерден: Жоғарғы Кеңестің сессиясында, Шаруалар одағы мен Колхоздар кеңесінің біріккен пленумында, шаруа қожалықтарының съезінде ауыл шаруашылығы осы қалпымен құлдырай берсе, ашаршылыққа тап болуымыз мүмкін деген ащы пікірлер ашық айтыла бастады. Ол туралы "Егемен Қазақстан" газетінің бетінде де біраз әңгіме қозғалған еді. "Жаман айтпай – жақсы жоқ" деген, осы туралы ойыңызды білгіміз келеді.

Нұрсұлтан Назарбаев:

– Басын ашып айту керек, қазіргі кезеңде Қазақстанда аштықтың болуы мүмкін емес. Әрине, сақтандырған жақсы. Сақтықта қорлық жоқ. Ішкі, сыртқы резервімізді біз де есептеп отырмыз. Ал, қиындықтың көп екені рас. Ол үшін біреуді айыптаудың өзі ретсіз. Қалыптасқан құрылым күлпарша боп бұзылды. Қазақстан да, бұрынғы Кеңестер Одағының орнындағы басқа елдер де тәуелсіздік тілінде сөйлесуге көшті. Қарым-қатынастың бөріне төрелік айтушы – нарық экономикасы. Бұрынғы тоталитарлық тәртіп жоқ. Кез алдымызда өсіп шыға келген жекеменшік құрылымдардың меншігі заң жүзінде қорғалады. "Анадан алып, мынаған берудің" дәурені өткен. Кеңестер Одағының кезіндегідей біреуден алып, біреуге жеткізіп отыру – нарыққа үш қайнаса сорпасы қосылмайды. Нарық заңы – әркім өз қолында барын саудаға, қатынасқа түсіруі тиіс.

Сен айтып отырған мұнайдың жағдайы да солай. Тізгін – әзірге Ресейдің қолында. Кімге береді, қаншаға береді – қазаншының еркінде. Мұнайдың үстінде отырған елміз. Бірақ, сол мұнайды әлемдік үлкен саудаға салуға мүмкіндік таба алмай отырмыз. Батыстағы мұнайды шығысқа, ортаға әкелетін құбыр салынбаған (әдейі болар). Мұнайды Батысқа айдау үшін құбыр керек. Құбыр тағы да Ресейдің қолында. Құбыр болса, еліміздің иен-тегін мұнайын шетелдік валюталарға сатуға әбден болар еді. Империя заманынан қалған ескі қалып, ескі айла, қайда бұрылсаң да маңдайың тасқа тіреледі. Құбыр құлағындағылар кілтін қысып ұстап, Украинаны да, Беларусьті де, Кавказ аймағын да, біздің аяқ-қолымызды қысқандай, мұнаймен, газбен кіріптар етуде. Ресей Батысқа жіберіп жатқан мұнайы мен газының қызы-

ғын өзiрге өзi ғана көрiп отыр. Мұнай мен газ Ресейдi асырап отыр. Бұл дау тудырмас шындық. Ресей үкiметiнiң жоғарғы жағы бiзбен келiсiм-шартқа отырады. Төменгi буын жүре тыңдайды. Қысқасы, қазiргi таңда iргелес ұлы елдiң мұнайының кiптiн қолында ұстап отырған орта буын мен төменгiлер бiзге мұнай мен газ арқылы саяси қоқан-лоққы көрсетiп отыр десек те болады.

Бұдан құтылу жолы батыстан орталыққа қарай өз құбырымызды салу, Каспий арқылы Иранға, темiр жолмен Қытай арқылы Тынық мұхитына шығу. Аман болсақ, бұл да болады. Уақыт керек. Ал, өзiрге өз күнiмiздi өзiмiз көрудiң жолын iздестiруiмiз керек. Өнiмi өтетiн, тиiмдi деген шаруаның түрлерiмен айналысуға күш салған жөн. Айталық, жерi қуаң Жезқазған облысы үшiн ұшы-қиырсыз аймақты жыртып, қыруар жанар және жағармайды ысырап ету керек пе? Сондағы гектарынан алатын төрт центнер астық облыс халқын асырау түгiл, бiр жүрiп кеткен комбайн мен трактордың жемсауының шығынын да жаба алмайды ғой. Осының өзi бiр кездегi КСРО-ға қызмет еткен ауыл шаруашылығының тозығы жеткен психологиясынан Қазақстанды құтқару керек екендiгiн айтады. Мысалы, Жезқазғанның мұндай жерлерiне одан гөрi малға азық, жем болар шөптiң түрлерiн егiп, қой, түйе мен iрi қараның төзiмдi түрлерiн өсiрген анағұрлым тиiмдiрек болмас па едi деген ой келедi. Оңтүстiктiң суармалы жерлерi үшiн жүгерiнi көбiрек еккен оңтайлы болар ма едi?! Шықпайтын жерге шығымы аз дән егiп, елдi өнбейтiн еңбектiң артына байлағанша, ыңғайын дұрыс тани отырып, өсiм берер, өнiмi қалың елдiң өзегiн жалғап қана қоймай, табысының көзiн де молайтар жаққа бұру ләзiм. Ойды, қиялды, еңбектi қажетiмiзге қызмет етуге дағдыландырар кез жеттi. "Еңбектiң наны тәттi, жалқаудың жаны тәттi" деген сөздi естен шығармасақ екен.

Аштық туралы сұрағыңа айта кетер қорытындым – қазақ ауылдары, әрине, баяғы ауылдар емес. Қазақстан да баяғы бiр адам бiлсе, он адам бiлмейтiн 30-ыншы жылдардағы тiл-аузы мылқау, қорыққаннан көзiне қос көрiнер ел емес, демократиялық принципте өмiр сүруге бет алған ашық саясаттың елi. Ашық елдiң әңгiмесi де бүкпесiз, ашық болуы керек. Әлдебiр тұтқиылдан, табиғи апаттан, көлденең килiгер қиыншылықтардан елдi сақтасын дейiк! Бiзде өзiрге аштық болатындай қауiп жоқ.

Осы тұста менiң бiр ерiксiз қынжылатыным – жергiлiктi жердегi шаруашылық басшылары мен әкiмдерiмiздiң салғырттығы. Көпшiлiгi әлi сол баяғыдай жоғарыдан хабар, нұсқау күтiп отырудан арыла алмай жүр. Ауыл шаруашылығын дұрыс ұйымдастыра бiлудiң өзi, ең әуелi, ауыл үшiн, ауылдағы ағайындарымыз үшiн қажет. Бүгiнгi саясат – еңбегiндi сат та, күнiндi көр деген ежелгi тәртiпке негiзделген. Бейнетке бата алмаған, еңбегiн сата алмаған адамның зейнетке кенелiп, олжаға шомылуы мүмкiн емес. Еңбек еткен адам дәл бүгiн аштан өлмейдi. "Қыстың қамын жаз ойла" демеушi ме

еді халқымыз. Осындай естен шыға бастаған көне тәрбиенің көсем үлгілерін қайта еске түсіруге тура келеді. Бұл ауыл басшыларына да, ауыл еңбеккерлеріне де қатысты әңгіме. Ауыл тіршілігі мен күнкөрісін ұйымдастыра алмаған басшының барынан жоғы жақсы. Ондайлармен тезірек ат құйрығын кесісу керек. Шаруашылық басшыларын жоғарыға қарап бас шұлғығыштық мінез, қасиетімен таңдаудың заманы келмеске кеткен. Ағайынгершілік, туматуыстық, рулық сипаттармен жең ұшынан жалғасу принципі де ауылға, ауыл тіршілігін дұрыс ұйымдастыруға кесір-кесапатын тигізуі мүмкін.

Нұрлан Оразалин:

– Осы ойыңыздан туындайтын бір сұрақ. Ауылдағы реформаның сылбыр жүріп жатқандығы туралы өзіңіз де біраз таратып айттыңыз ғой. Жалпы принципінде баламасы жоқ болып табылатын мемлекет иелігінен алу және жекешелендіру процесінің республикамыздағы қазіргі барысы, шынын айту керек, көп алаңдаушылық туғызып жүргені жасырын емес. Әсіресе, біз әңгіме етіп отырған ауылдық жердегі жекешелендіру жұрттың наразылығы мен наласын туғызуда. Редакцияға келіп жатқан хат-хабарлардан, жер-жердегі тілшілеріміздің мақалаларынан көрінгеніндей, жер-жерлерде бұра тартушылық көп. Билік басында отырғандар мен шаруашылық басшылары өздеріне және өз туыстарына жылы-жұмсақты, шұрайлы жер, қуатты техниканы көбірек қамтып қалуға ұмтылуда. Осының бәрі шаруа адамдарының жекешелендіру барысына ықыласын суытып, ниетін өзгерткендей.

Нұрсұлтан Назарбаев:

– Сұрағыңды түсіндім. Мұндай хабарлар маған да оқтын-оқтын келіп жатады. Алайда осындай әңгімелердің астарында біздің баяғы қазақшылығымыз болмаса екен деймін. Нарық қатынастары кез келген адамнан белгілі бір іскерлікті, тәуекелді талап ететіні сөзсіз. Ал біздің ағайындар біреулер икемділік танытып, қолындағы барын жаратып жатса, соны көре алмай күндейтіні де бар. Мен жекешелендіру барысында, жаңа өзің айтқандай, бұра тартулардың болып жатуын жоққа шығармаймын. Мұндай мәселеде кемшіліктердің, ағаттықтардың болуы мүмкін, ал енді басшылар мен жекешелендіруді жүргізуші органдар қызметкерлері тарапынан қарақан басының қамын ойлаған әрекеттер орын алса, ондайларды қатаң жазалау қажеттігін әкімдерге тапсырғанмын.

Бір мәселеге нақты келісіп алған жөн шығар, біз жекешелендіру бағытынан таймаймыз. Бұл барша өркениетті елдер өткен жол. Кеңестік заманның адам психологиясындағы әсерін бірден түзетіп кете алмаспыз. Сондықтан да бұқаралық ақпарат құралдары, журналистер қауымы мұны жұртқа жете түсіндіріп, кемшілік атаулының бетін ашып отырғаны жөн. Айта кетейін, соңғы кезде журналист ағайындардың қандай тақырыпта болсын қара бояуды

қалыңдап жағуға тырысушылығы байқалады. Рас, жаңа қоғам құрып жатырмыз, жаңаша қауымдасып, жаңаша тірлік жасау қажет болып жатыр. Тағы да қайталаудың реті келіп отыр. Кемшіліктер жеткілікті. Бұл тұрғыда атқарушы және құқықтық органдардың кемшіліктерін барынша ашып көрсеткендерің жөн. Бірақ қазіргі қиын жағдайдың өзінде жақсы тәжірибелер, озық үлгілер аз ба? Павлодар облысындағы "Құркөл" шаруашылығының тәжірибесін өздерің де жаздыңдар. Мұндай жақсы мысалдарды әр облыстан да табуға болады ғой.

Нұрлан Оразалин:

– Бізге жететін әңгімелердің біразында ауыл тұрғындары, шамасы, арқаларына батқандықтан айтатын болулары керек, мына екі нәрсеге қаттырақ мән береді. Біріншісі, ет бағасының құлдырап кетуі. Құлдырағанның белгісі емес пе, кей жерлерде бір қойдың құны 100 теңгеден аспай қалған. Осының өзі ауылға, ауыл тұрмысына, малды бағып-күтуге кеткен еңбекке оңай соққы болып отырған жоқ. Екінші айтатындары – астық, яғни нан бағасының төмен екені. Екеуі де ауыл өндіріп отырған өнім. Өнім бағасының арзандауы ауылдың бөлінен бір басса, елдің еңбекке деген ынтасын, жөкешеленуге деген талабын екі тұншықтырып отыр ма дейміз. Осының өзі ел ішінде сенімсіздіктің етек алуына, үрейдің бас көтеруіне мұрындық болып отырған тәрізді.

Нұрсұлтан Назарбаев:

– Өте орынды сұрақ. Мен бұл сұрақтың біраз тұсына жауап беріп те кеттім бе деймін... Ел көкейінде жүрген мәселе... Соңғы жолы Солтүстік Қазақстанға барған сапарымда әкімшіліктер мен шаруашылық басшылары да осы нан мәселесін айрықша көтерді. Нанның бағасын қашан жібереміз деген сұрақ төтесінен қойылды. Қазақстан нанының бүгінгі бір килограммы Ресей нанының бір килограммынан 12 есе арзан екен. Бұл не деген сөз? Біздің нанымыз іргелес жатқан Ресей облыстарына су тегін кетіп жатыр деген сөз. Әрбір бөлке наннан орташа есеппен алғанда, апарған адам 7 теңгеден пайда табатын көрінеді.

Нұрлан Оразалин:

– Кешіріңіз, сұрақты толықтыра түсетін бір нәрсе есімнен шығып барады екен. Кеше біздің газетте бір топ журналист-ардагерлеріміз нанға баға көтеру жөнінде мәселе көтеріп, Сіздің атыңызға Ашық хат жазып еді...

Нұрсұлтан Назарбаев:

– Шынымды айтсам, бұл менің ардагерлерден күтпеген тосын әңгімем. Елдің көбі нанның бағасын өсіру керек десе, өре түрегеледі. Түсінбейді.

Бірақ объективті жағдай өз шешімін өзі айтып отыр. Үкімет те нанның бағасын жіберу жөнінде ұсынысын берді. Ол жобаға қарасақ нанға бөлінетін мемлекеттік дотацияның мөлшері шамамен 42 миллиард теңге болады екен. Оның не бәрі 6-7 миллиардтай мөлшері қаржылай көмек талап ететін топты толық қамтамасыз етуге жетеді. Сонда 35-36 миллиардтай теңге үнемделіп, бюджет қалтасының тесігін бітеуге кететін болады. Міне, бұл шешімнің дұрыстығын ел түсінуі керек. Сіздер де халыққа ұғындыруға күш салсаңыздар екен. Бағаны көтеру, біріншіден, өзің айтып отырған ауылдың еңсе көтеруіне сеп болса, екіншіден, елді ысырапшылдықтан сақтайды. Үшіншіден, бюджет қалтасы да тоғая түсер еді. Ал, зейнеткерлер мен мүгедектер, студенттер мен төмен жалақы алатындар, яғни нан қымбаттағаннан соң қосымша ақша төлеміне зәру болатын "әлсіз" топтарға арнайы өз аттарына бағыттап отырып, қаржы бөлген жөн болар еді. Бұл әрі әділетті, әрі мемлекет үшін де тиімді шешім. Әйтпесе, мемлекеттің нанға жіберіп отырған ұлан ғайыр дотациясының есебінен миллионерге де, министрге де, директорға да, бас редакторға да, депутатқа да, президентке де қаржы қарастыру, менің ойымша, дұрыс емес. Қаржы тиісті, зәру топтарға ғана бағыттала берілуі әділетті. Еттің жағдайына келсек, әрине, ет бағасының төмен болғаны қала тұрғындарына аса жайлы. Мен бұл арада базардың бағасын айтып отырмын...

Нұрлан Оразалин:

– Нұреке, мен айтып отырған баға – базарға жете алмайтын, жетпейін десе жері шалғай алып ауылдардағы қойдың құны. Базарға тұяғы ілікпей жатқан қойлардың қызығын көлденең көк атты – аты-жөні беймәлім коммерсант – делдалдар көріп жатыр. Неге дейсіз? Шалғай ауылдар үшін қой – киер киімі, ішер асы болып отырғанын жақсы аңғарған пысық жігіттер мәшине-мәшинеге мініп, қазақтардың күнкөрісіне айналып отырған малын арзан бағаға алып, кенеліп отыр. Қаладағы әлгі еттің бағасы алғашқы құнынан 4-5 есе. Сонда ұтқан кім? Ұтылған кім деп ойлайсыз?

Нұрсұлтан Назарбаев:

– Кімнің ұтып, кімнің ұтылғанын өзің-ақ айтып отырған жоқпысың. Нарыққа аңқау жұрт бой үйреткенше, ел есебінен екі жеп биге шығуға ұмтылатын ондай пысықтар болады. Қоғамның шамасы келсе, соны болдырмағанға не жетсін? Бірақ тыйым салатын заң жоқ. Және мұндай тыюлар нарық аяғына түскен оралғы болар еді. Қой иесін ешкім зорлаған жоқ қой. Жоқ. Қысым да көрсетілмеді. Қысым жасаған ауылдағы тұрмыстың таршылығы ғана. Міне, мәселе қайда? Қойшыға, ауылдағы ағайынға көмек жасау үшін ауыл дүкендеріне тұрмыс қажетін өтейтін алғашқы сұраныс тауарларын апару керек. Мен бұл туралы да әкімшіліктерге талай тапсырма бергенмін. Демек, қайы-

ра тексеру керек екен. Міне, газеттеріміз, бұқаралық ақпарат құралдары мәселелерге араласуы керек-ақ қой. Ал енді қиындықтан түбегейлі шығудың жолы қалай? Менің ойымша, етті тек ет қалпында базарда немесе дүкендерге дөңгелету тиімсіз әдіс. Еттен жасалатын әрқилы өнімдердің түрін көбейту керек. Сонда ғана еттің нарықтық құны көтеріледі. Мысалы, Солтүстік Қазақстан облысындағы акционерленіп, өз қанатына 128 шаруашылықты алған бұрынғы ет комбинаты туралы айттым ғой. Нарық жағдайындағы ауылдың есесін жібертпеудің әзірге жалғыз үлгісі осы дер едім. Мұндағы ет өңдеу цехынан өтетін өнімнің қай түрінде болмасын әлгі 128 ұжымдасқан шаруашылықтардың акциялық үлесі бар. Табысты бұл ұжымдар ең соңғы бағаның әкелген түсімінен алады. Оны ақшалай ала ма, әлде бартермен ала ма, акционерлердің ішкі жұмысы... Осы тәрізді алданбаудың, еңбегінді өз ақысына өткізудің жолдарын көп болып іздестіру керек. Ауылға өзіміздің адал қолымызды сонда ғана бере аламыз. Қара аспанды төндіретін құр айқайдан пайда шамалы.

Нұрлан Оразалин:

– Акционерлік қоғам дегеннен шығады... Алматы облысының үйір-үйір жылқысы мен қора-қора қойының есебінен қоғамның қоржыны, дәлірек айтқанда, бұрынғы бастығының қалтасы қалыңдап, аяғы айқай-шуға ұласқан "Тұлпар" акционерлік қоғамы туралы не айтар едіңіз?

Нұрсұлтан Назарбаев:

– Өтпелі кезең мінезі қиын. Қиын кезде бәрі де болуы мүмкін. Бірақ, болады екенді желеу етіп, қылмыс атаулыны тізгінсіз жіберуге қақымыз жоқ. Жалпы акционерлік қоғам ретінде "Тұлпар" біраз тіршілік жасаған да болуы мүмкін. Егер басшылары заң бұзып, қылмыстық әрекеттерге барған болса, ақ-қарасын анықтайтын тиісті орындар бар, жауапқа тартылады. Ал егер заңды бұзбаған болса, ақталуы тиіс.

Нұрлан Оразалин:

– Тірілердің тіршілігіне қатысты біраз сұрақтарға жауап алдық па деймін. Қазақта "Аруақ риза болмай, тірі байымас" деген сөз бар. Осы жайында не айтар едіңіз!

Нұрсұлтан Назарбаев:

– Халық айтса, қалт айтпас. Ел рухының асқақтығын өткен ірі тұлғалардың танытатыны тарихтан белгілі. Аруақ дегеніміз де, аруақты шақыру, көтеру деген айбарлы ұғымдарымыз да өлгендерден гөрі тірілерге қажеттірек. Ұлы тұлғалары мен айбынды перзенттері көп елдің атағы да, абыройы да қашан-

да биік болады. Бұл орайда, қазақ деген халықтың ешкімге өкпесі жоқ. Құдайға шүкір, арғы-бергі тарихымызда ондай көсемдер мен шешендер, ақындар мен батырлар, ел мәртебесін аспандатар ұлы перзенттеріміз баршылық.

Әрине, қолда барымызды дұрыстап таныта алмаған, өз қолымызды өзіміз қысқартып, тарихтағы өз жолымызды бірде өзгелер, бірде өзіміз кескен кезіміз де бар. Соның салдарынан талай рет бармақ та тістедік, бас та шайқадық, оындық та өкіндік. Алданып-асқан кезіміз де, арбалып-тасқан кезіміз де болды. Сондай тарихи алмағайып замандарымыздың қай-қайсысында да ел тізгінін ұстаған, ел сөзін сұраған басшылар мен данышпандарымыз болды. Солардың көбін ондаған жылдар бойы ауызға алуға батылымыз жетпей келгені өтірік пе? Абылайды ұлы ханымыз деуден, Тұрарды түркі жұртының басын біріктіруге ұмтылған ұлы тұлғамыз деуден, Ахмет Байтұрсыновты ұлтымыздың айбынды көсемі деуден, Мағжанды ұлы ақынымыз деуден жасқанып, қорқып, тіліміздің байланып келгенін бүгін екінің бірі біледі. Алашқа айбын болған, азаттық ұғымының айдынын кеңейткен тұлғаларымызды ел санасына тарих беттеріне қайыра алып келген тәуелсіздікті осындай ұлтқа пана болар аруақтарымызды тірілтіп бергені үшін ақ асқақтатуымыз керек емес пе?!

Міне, биылғы жыл халқымыздың жадында тағы сондай бес арысымыздың: Сәкен, Тұрар, Ілияс, Бейімбет, Сұлтанбектердің жүз жылдық торқалы тойымен қалмақ. Алдағы жыл да Қазақстан үшін аса бір орны айрықша жыл болмақ. Менің тікелей ұсынысыммен ЮНЕСКО-ның ұйғарымымен данышпан ақынымыз Абайдың 150 жылдық мерейтойын әлем жұртшылығы атайтын болады. Бұл – халқымыздың рухани тіршілігінің өмірбаянына кіретін өзгеше бет. Мерейтой жақындап келеді. Дайындық барысындағы кейбір өттеген-айлар әр жерден айтылып жүр. Көш жүре түзеледі. Ел аман болса, ұлы тойды республика абыройлы түрде өткереді деген сенімдемін. Одан кейін ұлы жырауымыз Жәкеңнің (Жамбыл) тойы да тұр. Оған да қам жасауымыз керек.

Өмірден өткен біртуар перзенттеріміздің тізімі жалғаса береді. Ел-Ана аман болса, ешқашан үзілмейтін мәңгілік нышанын аңғартар мұндай ұлы көшіміз толыға берері хақ,

Дүниеден өткеніне күні кеше ғана бір жыл толған, елі-жұрты атап ас беріп, менің арнаулы Жарлығыммен есімін мәңгілендіру шаралары жасалған, тұрлаулы тарихтың құшағына аттанып кеткен марқұм Димекеңнің – аса көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері, Дінмұхамед Ахметұлы Қонаевтың да сол тізімнің төрінен орын алары дау тудырмайды. Кемшіліксіз адам жоқ. Жұмыр басты пенде болған соң әртүрлі нәрсе болады. Димекең – өз заманының перзенті болған ірі тұлға. Ол кісінің артықшылығын да, кемшілігін де біз сол

өз заманынан бөле-жара қарауға қақымыз жоқ. Қонаев есімі Қазақстан халқымен бірге жасары анық, ақиқат. Ол кісі – ұстаз болған ұлы адам.

Тірілердің алдында төбінгі үзетін, терлігімізді майға ерітетін кездеріміз болады. Ал, ұлт мерейін үстем етер аруақтар алдында сөзіміз де, ісіміз де адал болуға тиіс. Жаңа мен аттарын айтқан, аттары айтылмай қалған халқымызға пана болған тұлғалардың азаттық пен елінің амандығын, тұтастығын аңсамағаны, армандамағаны, мұрат етпегені жоқ болар. Біз – солардың мұратын, арманын жүзеге асыруға бел буған кезеңнің ұрпақтарымыз.

Шынын айту керек, азаттық жолы – кедір-бұдыр, тәуелсіздік соқпағы – соқтықпалы. Қиындық көп. Алынар асулар да ауыр. Ынтымағымызды ыдыратпай, бірлігімізді божыратпай жұмыла біріксек, ауыр жүгіміздің жеңілдері анық.

Бұл сөздерімді мен, ең әуелі өз халқыма – қазақтарға, қала берді күллі қазақстандықтарға арнап отырмын.

Мен елге сенемін. Елім де маған сенеді деп ойлаймын. Өйткені сөзіміз – адал, ісіміз – ақ.

Нұрлан Оразалин:

– Рақмет, Нұрсұлтан Әбішұлы. Сізге де, елімізге де ақ жол тілейік!

ИНТЕРВЬЮ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА С КОРРЕСПОНДЕНТОМ В. МИХАЙЛОВЫМ*

Алматы, сентябрь 1994 года

"ПОЛИТИКА ВЕРНА, ЕСЛИ ОТВЕЧАЕТ ИНТЕРЕСАМ ЛЮДЕЙ"

В. Михайлов:

– Недавно Вы вернулись из рабочей поездки по ряду областей республики, в частности северных – "хлебных". Как там обстоят дела? Ваши впечатления?

Н. Назарбаев:

– Стараюсь как можно чаще, насколько позволяет время, бывать на местах. По-настоящему верные сведения о состоянии дел в республике, считаю, можно получить только тогда, когда выслушиваешь на хлебном поле или на заводе мнение простых людей. Мы преодолеваем самый тяжелый этап наших реформ, и поэтому для меня было особенно важно именно сейчас узнать, что думают рядовые труженики об избранном нами пути. Если раньше было непонимание, даже недоумение по поводу проведения реформ, то теперь этого уже нет.

Понятно, экономическое положение в этих регионах, как и в целом по республике, сложное. Не буду останавливаться на причинах кризисных явлений – о них достаточно много, говорилось. Скажу лишь, что мы только теперь, после вынужденного введения своей валюты, приступили к реальному реформированию экономики. Правительство, как известно, работает над реализацией утвержденной программы выхода из кризиса, на это ему отпущен 15-месячный срок.

Глубоко убежден, что правильная политика лишь та, что понятна народу, отвечает его насущным интересам. Поэтому в разговорах с людьми я спрашивал: так ли мы все делаем, что вы подскажете, что посоветуете? Откровенно мне говорили обо всем: и о хорошем, и о плохом.

* Газета "Казахстанская правда", 2 сентября 1994 года.

Например, я еще раз убедился, что мы поступили правильно, не развалив на селе крупные хозяйства, персонифицировали собственность, дав возможность человеку выбрать ту форму работы и жизни, какую он хочет: или трудиться со своим паем в коллективе, или основать собственное производство.

Промышленники, директора многих предприятий Петропавловска, Костаная, других городов говорили, что реформы обязательно нужно продолжать, только необходима эффективная законодательная поддержка. Ведь что сейчас получается, крупным предприятиям, особенно оборонного значения, желающим акционироваться, законодателями включен "красный свет". А раз так, то никакой инвестор, тем более зарубежный, к ним и близко не подходит и не подойдет. Чтобы совместно обсудить проблему, продумать пути ее решения, к промышленникам сейчас выехала группа министров.

Коротко говоря, и сельские, и горожане выразили поддержку ускорению реформ, понимание того, что необходимо проводить жесткую экономическую политику. Люди в абсолютном большинстве понимают, что нынешние трудности – объективны, их просто надо перетерпеть. Но нашему Правительству и местным властям необходимо четко выполнять мои указы по социальной защите пенсионеров, других граждан.

В. Михайлов:

– Вашей поездке по областям республики предшествовал визит в страны Прибалтики, которые первыми в бывшем Союзе начали рыночные реформы. Что Вы можете сказать, сравнивая ход преобразований у них и у нас, в частности на селе?

Н. Назарбаев:

– Действительно, моя недавняя поездка в Литву и Эстонию во многом была связана также и с изучением их опыта реформ на селе. Я побывал в тех районах Литвы, где крестьяне самими первыми в бывшем СССР произвели раздел земли: нарезали каждому хозяину по 3–8 гектаров земли, раздали хутора. И что же? Теперь все эти земли находятся в самом плачевном состоянии. Или взять Румынию, за которой я тоже внимательно слежу. Там поначалу разом упразднили все коллективные хозяйства, а ныне сами земледельцы ставят вопрос об их восстановлении.

Мне вспоминается минувший февраль, когда мы собрали представителей Агропрома для того, чтобы выработать стратегию. Там было пря-

мо сказано: перед приватизацией на селе мы освобождаем хозяйства на длительное время от уплаты долгов, но предупреждаем, что с этого года. Агропрому больше не надо рассчитывать на безвозмездные кредиты. То есть каждое хозяйство должно само определить, как ему выживать в рыночных условиях. В нынешней поездке я почувствовал, что на селе все-речь занимаются этой проблемой. Так, на первое августа согласно моему указу закончена персонификация собственности в сельском хозяйстве. В результате в Казахстане появилось более 25 тысяч фермерских хозяйств, другие же обладатели паев создали совместные коллективные хозяйства, кооперативы, ассоциации. Старого образца колхозов и совхозов остались единицы. На этом эксперименты с селом Правительству надо прекратить. Тем более что сейчас наконец-то наш селянин начинает чувствовать себя хозяином, понимать, что отныне все зависит от него, его трудолюбия. Уповать на кого-то или на что-то больше не придется.

В. Михайлов:

– Что бы Вы сказали, Нурсултан Абишевич, о деятельности местных исполнительных органов? Насколько изменилась их роль в новых условиях и как они справляются с возложенными на них обязанностями!

Н. Назарбаев:

– Мне хорошо известно о недовольстве населения действиями многих местных исполнительных органов. Во время поездки по северным областям я жестко спросил с руководителей, как они проводят на местах государственную политику. Особенно – как выполняют мои указы по социальной защите малоимущих граждан. Таких президентских указов было несколько. Во-первых, был составлен список сорока тысяч граждан – больных, одиноких людей, не способных передвигаться, которым наши местные власти были обязаны организовать доставку на дом хлеба, молока, мяса. В тех областях, где побывал, более-менее неплохо организована эта работа в Северо-Казахстанской.

Во-вторых, на местах обязаны были создать приемлемые бытовые условия для ветеранов войны, чтобы они могли лечиться в одном месте, там же получать необходимые лекарства, имели возможность приобретать продукты по сниженным ценам в специальных магазинах. Предприятиям общепита надлежало устраивать благотворительные обеды для ветеранов. Выяснилось, что далеко не везде еще заботятся о наших стариках так, как они того заслужили.

И еще один важный момент, которому уделил особое внимание, – состоянию межнациональных отношений.

Во время совещаний поднимал то одного, то другого руководителя. Некоторые не имели четкого представления, в чем суть того или иного президентского указа, в чем главная цель антикризисной программы и т.д. О чем это свидетельствует? О безответственности, о том, что во многих регионах должным образом не проводят политику реформ. Свидетельствует также о том, что многие руководители местных администраций не понимают, что их первая и краеугольная задача – работа с людьми, быть ближе к ним, знать их нужды, разъяснять суть преобразований.

Сейчас на местах идет проверка деятельности исполнительных органов. От руководителей, не желающих работать как следует, от тех, кто не пользуется доверием населения, будем избавляться самым решительным образом. Требовательность к главам администраций, как и к Правительству, должна подняться на качественно более высокий уровень.

В. Михайлов:

– Что в последних поездках по республике произвело на Вас наибольшее впечатление?

Н. Назарбаев:

– Самое яркое впечатление, как и прежде, – встречи с людьми. В этой поездке на площади Петропавловска житель города Геннадий Давыдов мне сказал: господин Президент, мы Вас избирали Главой государства, поэтому никакие ссылки на законодательную, исполнительную, судебную власти мы не принимаем. Наведите жесткий порядок и дисциплину, в том числе во властных структурах. Именно этого мы ждем от Президента. А уж выборные органы не должны нагнетать страсти в народе, что они сейчас делают.

Запомнил слова аксакала Абдикерима Алимбетова – это было в Жамбылской области, на родине выдающегося поэта Кенена Азербаяева. Не думай, сказал он, что мы, старшее поколение, чего-то не понимаем: видим, что другого выхода нет – надо проводить реформы. Мы довольны, что казахский народ наконец-то обрел независимость, свободу. Мы теперь можем свободно исповедовать свою веру, вспомнили традиции, свое прошлое. Но пойми нас правильно, мы считаем, что не служит благом нашему народу пропаганда в книгах, газетах и на телевидении безнравственности, насилия, вопли о наступающем хаосе и развале государства, выступления разных партий и движений, которые работают не на объединение, а на разде-

ление людей, реклама водки и табака. Все это нас пугает. Возьми все в свои руки, наведи порядок в стране.

На многочисленных встречах в областях упреки слышал не только у свой адрес. Немало их было обращено нашей законодательной власти. Люди, например, недоумевают: Парламент за полгода не принял никаких законов в поддержку реформ, более того, некоторые депутаты открыто выступают против их проведения, за остановку приватизации. А ведь разгосударствление, приватизация, все реформы идут согласно закону, который был принят прошлым Верховным Советом.

Были упреки и такого рода: Парламент, который практически во всех государствах мира является фактором стабилизации в стране, достижения согласия в народе, у нас пока что работает наоборот. Конечно, такие слова не обходились без эмоционального перебора, но в них были упрямые факты. Как, например, такой: высказывалось, мол, Вами, господин Президент, предложение, чтобы Парламент в это тяжелое время возглавил подписание договора о согласии между всеми политическими партиями и движениями республики. Почему же оно, Нурсултан Абишевич, депутатами проигнорировано?

Признаюсь, я не мог ответить на этот вопрос. Как, впрочем, и на другой, касающийся судебной власти, правоохранительных учреждений. Люди с нескрываемым раздражением говорили, что эти органы являются слугами двух, а то и трех господ и не занимаются реальной борьбой с преступностью и коррупцией – больше политиканствуют и ни перед кем не несут ответственности. В то же время Правительство уходит в глухую оборону, показывая свое бессилие, не умея рассказывать, объяснять населению смысл и ход реформ. Каждый шаг Правительства должен быть ясен народу еще до того, как Правительство приняло решение его сделать.

Реформы – не самоцель. Цель – улучшение жизни людей, и правильна лишь та политика, которая отвечает их интересам. От Правительства я требую помнить об этом всегда.

Действительно, над мыслями таких людей, как Абдикерим Алимбетов и Геннадий Давыдов, которые, как мне кажется, выражают мнение многих казахстанцев и хотят, чтобы власти Казахстана перешли от слов к делу, стоит серьезно подумать. Подумать и мне, Главе государства, и Парламенту, и Правительству.

В. Михайлов:

– Сейчас разгорелись дискуссии о переносе столицы в Акмолу. Многие поддерживают эту идею, но есть и ее противники. Что Вы можете сказать об этом, в частности о сроках переезда!

Н. Назарбаев:

– Что касается шума вокруг Акмолы как новой столицы, скажу одно: чистой воды политиканство. Вместо этого те, кто пытается на этом "набрать очки", так как им больше не на чем себя показать, могли бы внимательнее перечитать мое выступление в Верховном Совете и принятое им постановление. Разве там указан срок переезда? Там лишь говорится, что Правительство должно разработать все необходимые для этого документы. То есть совершенно очевидно, что это вопрос не сегодняшнего и даже не завтрашнего, а послезавтрашнего дня. Полное исполнение его смотрит в XXI век и отвечает коренным интересам казахов, всего казахстанского народа.

Есть очень точное определение того, чем отличается политикан от ответственного политика и государственного деятеля: если первый думает о следующих выборах, то второй – о благе народа, будущем страны. Те, кто спекулирует на переезде столицы, не хотят понимать существа дела: перенос столицы будет осуществлен не за счет ущемления каких бы то ни было социальных программ, а на внебюджетные средства, источники которых еще будут изыскиваться.

Да и много ли потребуется затрат? Помещения почти для всех властных структур уже сейчас имеются – приезжай и работай. Хотя, конечно, там необходимо будет построить здания для Министерства обороны, МИДа, Госкомимущества, Парламента. Но ведь здания, соответствующие специальным требованиям, для этих ведомств придется строить и в Алматы. Если возводить их здесь, это обойдется втрое дороже. И жилье нам в любом случае надо строить. Кстати, и оно в Акмоле будет втрое дешевле, чем в Алматы.

Давайте произведем несложные расчеты. Допустим, мы затратим в будущем на перенос столицы условно 10 миллиардов тенге, так вот, 9 из них возвратятся государству за счет налогов с промышленных предприятий и строительных организаций, выполняющих соответствующие заказы, за счет того, что мы откроем новые производства и многие люди получат работу. В итоге особых издержек попросту не будет. И не будем забывать, что каждое построенное здание – достояние и богатство государства.

В. Михайлов:

– *И последний вопрос – всех казахстанцев традиционно волнует, каков ныне урожай зерновых, и будем ли с хлебом?*

Н. Назарбаев:

– Поездка в северные регионы показала, что выращен неплохой урожай. Надо отметить, у костанайцев он лучше других. Селяне там хорошо поработали, и погода благоприятствовала. Неплохой хлеб в Северном Казахстане, но идут дожди, мешают уборке. По республике ожидается средний урожай, хлеба вполне хватит не только для собственных нужд, но и для экспорта.

В. Михайлов:

– *Спасибо, Нурсултан Абишевич, за беседу.*

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ҚАЗАҚСТАН КӘСІПКЕРЛЕРІНІҢ
III ФОРУМЫНДА СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ***

Алматы, 9 қыркүйек 1994 жыл

**ЭКОНОМИКАНЫ КӨТЕРУ ЖӘНЕ ДАМЫҒАН
ҚОҒАМ ҚҰРУ ЖОЛЫНДА КӘСІПКЕРЛІК СЕКТОР ҚЫРУАР
ІС ТЫНДЫРА АЛАДЫ**

Қазір еліміз күрделі де бетбұрысты сәтті бастан кешіп отыр. Сондықтан да осы заманғы мемлекеттік саясаттың басты идеясы қазір өкімет билігі тармақтарының бәрінің және қоғамның барлық күштерінің, бүкіл салауатты әлеуеттің басты міндеті – елді терең дағдарыстан шығару, реформаларды одан әрі нығайту және демократияны қалыптастыру үшін біріктіру болуға тиіс. Экономиканы өзгерту, дамыған қоғам құру үшін, нақ кәсіпкерлік сектор қыруар іс тындыра алады.

Бүкіл адамзаттың даму тәжірибесіне сүйене отырып, бізге ықтимал барлық шығындарды мейлінше азайта отырып, өркениетті мемлекетті тезірек құру қажет. Ал, бұған тек әлеуметтік тұрақтылық пен азаматтық келісімді сақтау арқылы ғана қол жеткізуге болады.

Өкінішке орай, тарих – елдің бәріне бірдей кемеңгер ұстаз емес. Біздің республика тәрізді тұрақтылық "аралы" талай адамның түн ұйқысын қашырып жүр. Ең алдымен адамдардың онсыз да ауыр жағдайын саудаға сала отырып, оны тереңдете түсетін, ұлтшылдық, жалған саяси, әлеуметтік, тұрмыстық және басқа жәйттерді қоздыру арқылы өзара қырғи қабақты өршітіп, шарасыздық пен түңілу сезімдерін туғызуда.

Сондықтан да Қазақстан тәуелсіздік алған сәттен бастап біз үшін татулық пен келісімді сақтау басты міндеттердің біріне айналды. Республиканың шет елдердегі беделі, оған шетелдік инвесторлардың мүдделі болу кепілі, оның халықаралық ынтымақтастыққа ойдағыдай енуі осыған байланысты.

* "Егемен Қазақстан" газеті, 10 қыркүйек 1994 жыл.

Кез келген қоғам, онда негізгі төрт проблема: саяси, экономикалық, әлеуметтік және идеологиялық проблема кешенді де жүйелі түрде шешіліп отырғанда ғана қалыпты түрде дами алады. Егер олардың біреуі назардан тыс қалса, онда қоғамның дамуы тиімсіз болып, әлеуметтік келеңсіздіктер басталады. Бар жағдайда да осының бәрін ескеру керек.

Әлемдік тәжірибеге талдау жасау Қазақстанның дамуының бірден-бір стратегиялық мақсаты мемлекеттіктің демократиялық формасымен реттелмелі нарықтық экономиканы қалыптастыру болып табылатындығын көрсетіп отыр. Адамзат өркениеті экономикада – шаруашылықты жүргізудің нарықтық тетігінен, саясатта – демократиядан, идеологияда – пікірлер алуандығынан тиімді еш нәрсе ойлап тапқан жоқ. Сондықтан да қоғамға эксперимент жасауды қоятын уақыт жетті. Қалыпты өркениетті даму жолын таңдап, осы жолмен бәріміз бірге сенімді түрде өтуіміз керек.

Егер сіздер, өздеріңізді елеулі мәселелерді шешуге қабілетті қалыптасқан қоғамдық топ ретінде бағалайтын болсаңыздар, онда өздеріңізді мемлекеттік құрылымдарға қарсы қоймағандарыңыз дұрыс. Дағдарысқа кінәлілерді емес, одан шығар жолды іздеу керек. Бұл жол – елеулі нақты нәтижелерге қол жеткізетін нақты істерде жатыр.

Бүгінгі таңдағы ең бастысы – инфляцияны ауыздықтау және өндірістің құлдырауын тоқтату. Содан кейін – оның тұрақтануын, халықтың тұрмыс деңгейінің көтерілуін қамтамасыз ету, экономиканың толық тәуелсіз түрде серпінді дамуы үшін жағдай жасау. Биылғы жылдың өзінде-ақ жұлқынып ала жөнелген инфляцияны тоқтатып, оның деңгейін айына 8-10 процентке дейін жеткізу керек.

Бұл бағытта алға жылжуға мемлекеттік және жекеменшік тауар өндірушілерге барлық жағынан отандық қолдау көрсету, қатаң қаржы-несие және бюджет саясатын жүргізу, ұлттық валютаны тұрақтандыру жолымен ғана қол жеткізуге болады. Бұл ретте зейнеткерлер мен халықтың басқа да тұрмыс деңгейі төмен топтарын қорғауға, жұмыссыздыққа, халыққа білім беруге, денсаулық сақтауға, ғылым мен өнерге қолдау көрсетуге байланысты әлеуметтік проблемаларды шешуге аса зор назар аударылуға тиіс.

Отандық өнім өндірушіге шетелдік инвестициялар есебінен елеулі көмек көрсетілуі мүмкін. Бірақ, бұл жерде оң нәтиже алу үшін аталған қаржыны республиканың экономикалық және әлеуметтік дамуын қам-

тамасыз ету үшін мақсатты түрде бағытталуын қатаң ұстану, шетелдік несиелер мен инвестициялардың тиімсіз жұмыс істеуінің жарамсыз практикасын жою керек. Соңғы бір жарым жыл ішінде Қазақстан 3,5 миллиард долларға жуық көмек алды, алайда үкіметтің бұл қаржының қалай пайдаланылып жатқанына бақылауы әлсіз болды.

Үкімет алдына қойылатын міндеттер – барлық алынған несиелердің 70 проценттен кем түспейтін бөлігін өндірістік жобаларды қаржыландыруға жұмсау керек. Бұл тұрғыда экспортқа шығарылатын және бәсекелестікке лайықты өнімдер, сапасы импорттық тауарлардан кем түспейтіндей халық тұтынатын, бірақ неғұрлым арзан тауарлар мен қызмет көрсетуді қамтамасыз ететін жобаларға басымдылық берілетін болады. Мұның өзі бюджетті салық түрінде валютамен толықтыруға мүмкіндік беріп, оның шетелдерге кетуіне кедергі қояды – қазір жыл сайын орта есеппен шетелге 700 миллион доллардан астам қаржы кетіп жатыр.

Біздің кәсіпкерлер үшін, елді жаңғырту ісіне, өз өнеркәсібі мен ауыл шаруашылығын мақсатты түрде көтеруге, ең жаңа технологияларды әкеліп, енгізуге, сол арқылы өз халқының қиын да болса отан тарихындағы айналып өтуге болмайтын кезеңінен салауаттылықпен өтуіне күн сайын нақты көмек көрсетуге белсендірек қатысатын уақыты жетті. Бұл іс республикада шикізат пен ең арзан жұмыс күші Қытайдан кейін ең арзан болып отырғандығы арқылы жеңілдей түседі. Сондай-ақ бизнесмендерді, қазақстандық талантты ғалымдарға, конструкторлар мен инженерлерге, жемісті еңбек ету үшін барлық жағдайды жасап, олардың шығармашылық әлеуетін Отан игілігіне пайдалануға шақырамын.

Жаңа өндіріс орындарын құру, әрине, пайдасы көп коммерцияға қарағанда мазасыздау, бірақ бұл, әп дегеннен бірнеше міндетті: отандық тауар өндірушілер үшін бәсекелестік ортаны қалыптастыру, сұраныс пен ұсыныстың бағасын реттеу базасын құру міндеттерін шешуге мүмкіндік береді, мұның өзі сайып келгенде инфляцияға қарсы мақсатқа қызмет етіп, тауар өткізудің неғұрлым тұрақты рыногын қамтамасыз ететін болады.

Бірақ кәсіпкерлік тиімді шаруа болуы үшін, меншік иесінің мүдделерін қорғайтын айқын құқықтық базаны тезірек құру керек. Азаматтық кодекстің қабылдануын жеделдетіп, Конституцияға, меншік туралы, шетелдік инвестициялар туралы заңдарға, меншіктің барлық түріндегі субъектілердің шаруашылық қызметін реттеп отыруға тиісті көптеген

басқа да актілерге қажетті өзгерістер енгізіп, олардың құқықтарын, міндеттері мен жауапкершілік өлшемдерін дәл анықтау қажет. Салық шаруашылық тұрғысындағы белсенділікті тежемей, оны ынталандырып отыруы үшін салық реформасын да тезірек жүргізу керек.

Қазір республиканың Президенті үшін де, үкіметі үшін де, парламенті үшін де, кәсіпкерлері үшін де, ер азаматы үшін де күші бірдей бір мақсаттан бас тартуға болмайды. Бұл мақсат – дағдарыстан шығу және егемен Қазақстанның одан әрі гүлдене түсуі.

ВЫСТУПЛЕНИЕ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА НА III ФОРУМЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ КАЗАХСТАНА*

Алматы, 9 сентября 1994 года

ОТЕЧЕСТВЕННОМУ БИЗНЕСУ – ЗЕЛЕНУЮ УЛИЦУ

Наша страна переживает сложный, переломный момент. И главной идеей современной государственной политики должна быть сейчас консолидация всех ветвей власти и всех сил общества, всего здорового потенциала на решение основной задачи – вывод страны из глубокого кризиса, дальнейшее укрепление реформ и становление демократии. Для преобразования экономики, построения развитого общества многое может сделать именно предпринимательский сектор.

Опираясь на опыт развития всего человечества, нам надо быстро построить цивилизованное государство, до минимума сведя все возможные издержки. А добиться этого можно только при сохранении социальной стабильности и гажданского согласия.

К сожалению, история не для всех – мудрый учитель. "Остро" стабильности, каковым является наша республика, не дает спать спокойно многим. И прежде всего тем "радетелям" за народ, которые, спекулируя на и без того тяжелом положении людей, усугубляют его, разжигают взаимную неприязнь националистической, псевдополитической, социальной, бытовой и любой другой почвы, порождают чувства безысходности и отчаяния.

Вот почему с момента обретения Казахстаном независимости сохранение мира и согласия стало для нас одной из главных задач, от этого зависит ведь и авторитет республики за рубежом, залог интереса к ней иностранных инвесторов, ее успешного вхождения в международное сотрудничество.

* Газета "Казахстанская правда", 10 сентября 1994 года.

Любое общество нормально развивается, когда в нем комплексно и системно решаются четыре основные проблемы: политическая, экономическая, социальная и идеологическая. Как только из поля зрения выпадает любая из них, общество начинает развиваться неэффективно, возникают социальные коллизии. И надо всегда и во всем это учитывать.

Анализ мировой практики позволяет утверждать, что единственной стратегической целью развития Казахстана является формирование регулируемой рыночной экономики с демократической формой государственности. Человеческая цивилизация ничего более эффективного, чем рыночный механизм хозяйствования – в экономике, демократия – в политике, плюрализм – в идеологии, не придумала. И пора прекратить экспериментировать на обществе. Выбрав путь нормального цивилизованного развития, надо уверенно двигаться по нему сообща, всем миром.

И если вы оцениваете себя как вполне сформировавшийся слой общества, способный решать серьезные проблемы, не следует противопоставлять себя госструктурам. Нужно искать не виновников кризиса, а выход из него. Он же – в реальных делах, в достижении ощутимых практических результатов.

Главное сегодня – подавление инфляции и преодоление спада производства, в последующем – обеспечение его стабилизации, а затем и роста благосостояния народа, создание условий для динамичного развития экономики в режиме ее полной независимости. Уже в нынешнем году нужно прекратить галопирующую инфляцию и довести ее уровень до 8–10 процентов в месяц.

Добиться подвижек в этом направлении можно путем всемерной поддержки отечественного как государственного, так и частного товаропроизводителя, проведения жесткой финансово-кредитной и бюджетной политики, стабилизации национальной валюты. При этом огромное внимание должно уделяться решению социальных проблем, связанных с защитой пенсионеров и других малоимущих слоев населения, безработицей, поддержкой народного образования, здравоохранения, науки и искусства.

Серьезная помощь отечественному производителю может быть оказана за счет иностранных инвестиций. Но чтобы получить здесь положительный результат, нужно жестко придерживаться целевого направ-

ления этих средств для обеспечения экономического и социального развития республики, изжить порочную практику неэффективного за- действия зарубежных кредитов и инвестиций. За последние пол- тора года Казахстан получил около 3,5 миллиарда долларов, однако Правительство слабо контролировало их использование.

Задачи, поставленные перед Правительством, – не менее 70 про- центов всех получаемых кредитов направлять на финансирование про- изводственных проектов. Причем приоритеты будут отдаваться тем из них, которые обеспечат выпуск экспортной и конкурентоспособной про- дукции, товаров народного потребления и услуг, качеством не хуже им- портных, но более дешевых. Это позволит пополнять бюджет валютой в виде налогов, поставит заслон ее оттоку за рубеж – сейчас в год в среднем уходит за границу более 700 миллионов долларов.

Для наших предпринимателей настало время активнее участвовать в модернизации страны, целенаправленнее поднимать собственные промышленность и сельское хозяйство, завозить и внедрять новей- шие технологии и тем самым оказывать своему народу реальную по- вседневную помощь в преодолении сложного, но неизбежного этапа в истории Отечества. Это дело облегчается и потому, что в республике самые дешевые, после Китая, сырье и рабочая сила. Я призываю так- же бизнесменов повернуться лицом к талантливым казахстанским уче- ным, конструкторам и инженерам, создавать им все условия для пло- дотворной работы, использовать их творческий потенциал на благо Родины.

Создание новых производств хлопотнее, конечно, прибыльной ком- мерции, но только это позволит решить сразу несколько задач: сфор- мировать конкурентную среду для отечественных товаропроизводител- ей, базу для реагирования цен на спрос и предложение, что в конеч- ном итоге будет служить антиинфляционным целям и обеспечит более устойчивый рынок сбыта.

Но чтобы предпринимательство стало выгодным занятием, нужно быстрее сформировать четкую правовую базу по защите интересов соб- ственника. Ускорить принятие Гражданского кодекса, внести необхо- димые изменения в Конституцию, в законы о собственности, об ино- странных инвестициях, во многие другие акты, призванные регулировать хозяйственную деятельность субъектов всех форм собственности, точ-

но определять их права, обязанности и параметры ответственности. Надо быстрее провести и налоговую реформу, чтобы налоги стимулировали, а не сдерживали хозяйственную активность.

Нельзя сейчас отклоняться от единой цели, которая действительно одна для всех – и Президента, и Правительства, и Парламента, и предпринимателей, и для каждого гражданина республики. Эта цель – выход из кризиса и дальнейшее процветание суверенного Казахстана.

**ОТВЕТЫ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
НА ВОПРОСЫ КОРРЕСПОНДЕНТА "КАЗАХСТАНСКОЙ ПРАВДЫ"
ВО ВРЕМЯ ПОСЕЩЕНИЯ ПАВЛОДАРСКОЙ ОБЛАСТИ***

Павлодарская область, 13 сентября 1994 года

ОТ РАЗГОВОРОВ ПОРА ПЕРЕХОДИТЬ К РАБОТЕ

Корреспондент "Казахстанской правды":

– Нурсултан Абишевич, порой у людей возникают сомнения в том, что предлагаемые Вами и Правительством реформы идут так, как надо.

Нурсултан Назарбаев:

– К сожалению, как надо они не идут. Причина тому – множество препон.

Корреспондент "Казахстанской правды":

– А какой, скажем так, механизм необходимо запустить в обществе, чтобы ускорить реформы?

Нурсултан Назарбаев:

– Надо, чтобы все работали. От разговоров пора переходить к делу, исполнять все законы и указы Президента и Верховного Совета.

Корреспондент "Казахстанской правды":

– Но а если этого нет...

Нурсултан Назарбаев:

– Тогда Правительство, Кабинет Министров, главы администраций обязаны требовать выполнения собственных решений со всех структур. Для исполнения законов есть надзор прокуратуры. Надо привлекать виновных к ответственности со всей строгостью законов, кото-

* Газета "Казахстанская правда", 15 сентября 1994 года.

рые у нас есть. Если законы не выполняются, если указы не выполняются, в работу должны включиться высшие контрольные инспекции при Президенте. Также и представители Президента, назначенные во всех регионах, призваны следить за ходом выполнения решений и указов, которые я принимаю. Кстати, сейчас нам очень важно обратить внимание на социальную защиту малоимущих граждан. А все остальные должны работать, поскольку мы создаем законами и решениями все условия для этого.

Я, например, очень доволен тем, что, несмотря на все трудности, шахтеры Экибастуза добывают 74 миллиона тонн угля в год. Это колоссальная цифра. Энергетики потребляют этот уголь, разрезы действуют, люди получают заработную плату. Это хорошо! В вашей Павлодарской области на мебельной фабрике, которая акционировалась, около 80% собственности принадлежит коллективу. А взять бывший совхоз "Целинный", а ныне акционерное общество "Курколь". Здесь люди объединились в 43 крестьянских хозяйства, почувствовали себя собственниками и успешно работают. Вот это магистральные пути.

Мы сейчас персонифицировали землю, технику, скот и другое имущество. Если люди хотят создать свое хозяйство – пожалуйста. Желают объединиться в коллективы – тоже пожалуйста. К слову, сейчас в коллективе быть выгоднее, все же опасно выделяться, когда нет дешевой техники, когда не организован сбыт сельхозпродукции и т. д. Но самое главное в том, чтобы на земле был хозяин, который бы почувствовал, что дотаций уже не будет.

Корреспондент "Казахстанской правды":

– Нурсултан Абишевич, а как ускорить этот процесс, чтобы люди жили лучше?

Нурсултан Назарбаев:

– Тут нажимом ничего не сделаешь. Время должно сыграть свою роль. Ведь все очень просто: не будешь работать, станешь банкротом.

Корреспондент "Казахстанской правды":

– Тогда, выходит, надо вводить в жизнь Закон о банкротстве?

Нурсултан Назарбаев:

– А он есть. 250 сельскохозяйственных и промышленных убыточных предприятий будут подвергнуты банкротству. Это, конечно, не оз-

начает, что их надо уничтожить – лучше их обанкротить, чтобы человек получал пособие по безработице. А сейчас ни то ни се. На три месяца закрыли предприятие, ушли в отпуск. Как будто так и надо. Необходимо искать выход, привлекать тех инвесторов и деловых людей, которые смогут оживить производство. Хватит благодушничать, необходимо серьезно браться за экономику и поднимать ее.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ РЕФОРМАЛАРДЫ ТЕРЕҢДЕТУ ЖӘНЕ ЖЕДЕЛДЕТУ ЖӨНІНДЕГІ РЕСПУБЛИКАЛЫҚ КЕҢЕСТЕ СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ*

Алматы, 16 қыркүйек 1994 жыл

ЕЛБАСЫ РЕФОРМАНЫ ҚУАТТАЙТЫН КҮШТЕРДІ АШЫҚ ӘРІ БАТЫЛ ЖАСАУҒА ШАҚЫРДЫ

Кеңесте айтылған пікірлерге қарағанда, оған қатысқандар үшін тәп-тәуір экономикалық оқу болды деп санаймын. Демек – негізгі мақсатқа жетті. Өйткені, біздің ешқайсымыз мектепте де, жоғары оқу орнында да нарықтық экономиканың бағытын іске асырудың негіздерін оқыған жоқпыз, барлығымыздың ат үстінде оқуымызға тура келеді.

Түбегейлі реформалардың негізгі бағыттаушысы – Үкімет мүшелерінің, Ұлттық банктің, Қаржы министрлігі мен басқа да ведомство басшыларының сөздерінен айқын аңғарылғанындай, республика төтенше маңызды жұмысқа – кәсіпорындарды санациялау және олардың шығыннан шыға алмайтындарын банкроттау жолымен сырқатты экономиканы емдеуге тікелей кіріскелі тұр. Мұны формальді түрде емес, барлық жауапкершілікпен жүргізу керек, соңынан "өндірісті сауықтыру жөніндегі шаралар жүргізілді, қыруар валюта жұмсалды, бірақ тиісті нәтиже алынбады" деп өкінетін жағдайда қалмауымыз керек.

Тағы да қайталап айтуға тура келеді, өйткені бізде барлық деңгейдегі орындаушылық тәртіп ақсап келеді. Қазір бұл мәселе экономикадағы дағдарыс және жоғары қылмыскерлік сияқты кең ауқымға жетті. Заңдар, Президенттің жарлықтары, Үкіметтің қаулылары ұдайы орындалмайды.

Мал шаруашылығындағы ахуал өте ауыр – бір жылдың ішінде ірі қараның саны 1 миллионға азайып кетті. Басқа малдардың да саны кеміп, фермалардың өнімділігі төмендеп барады. Қоғамдық табындардағы малдың өлім-жітімі өткен жылдармен салыстырғанда екі еседей көбейіп кетті. Бірақ, бұл үшін ешкімнің де қылшығы қисайған жоқ. Бұл аз десеңіз, жағдай одан әрі нашарлай түсуде. Соңғы кезде мал азығын дайындау қарқыны түзелгенімен, ол әлі де болса өткен жылғыдан аз болып отыр.

Астық жинау және оны қоймаларға салу – қазіргі ең маңызды мәселе

* "Егемен Қазақстан" газеті, 20 қыркүйек 1994 жыл.

бола тұра, республикада мемлекеттік тапсырыс бойынша астық сату баяу жүргізілуде. Кеше мен мемлекеттік тапсырыс бойынша белгіленген тауарлы дән тапсыруды толық көлемінде сөзсіз орындауды қатаң бұйырдым. Бұдан былай тапсырма бескүндіктер бойынша жүргізіледі, оның орындалуы қатаң бақылауға алынады. Астық дайындаудағы кемшіліктері үшін екі облыстың әкімін қызметінен босатуға тура келген өткен жылғыдай жағдай қайталанбас деп ойлаймын.

Бірте-бірте, шамасы, келесі жылдың өзінде, біз мемлекеттік тапсырыстан бас тартып, аймақтарда халықты астықпен қамтамасыз етуді, осы міндетті атқару тиісті әкімдерге тапсыратын боламыз. Бұл мәселеде мемлекеттің міндеті біршама өзгеше – күтпеген жағдайлар үшін жеткілікті астық қорын жасауға тиіс.

Сондай-ақ біздің үлесімізге ең ауыр, бәлкім, кейбіреулердің пайымдауынша ең қайырсыз – экономиканы нарықтық жолға түсіру міндеті тиіп отыр. Бірақ, дәл осындай нағыз істе біздің өзімізді көрсетуімізге болады. Егер біз берекесіздікке жол бермей, барлық кедергілерден өте білсек, және экономика серпін ала бастаса, ұрпақтарымыз бізді құрметпен еске алатын болады. Еліміз бүкіл өркениетті адамзат дұрыстығына көз жеткізген, дамудың бүкіл әлем мойындаған жолын таңдап алды.

Осы жолда ойдағыдай ілгері басу үшін нысаналы жұмыс, тәртіп пен әркімнің жеке тәртібі бірінші орында болуға тиіс. Облыстарда, аудандарда әкімшіліктер жұмысқа біржола беріліп, ерекше кестемен жұмыс істеуге міндетті.

Жақында ғана ел аузында өзіндік бір жырға айналып кеткен Экономика министрі Марс Үркімбаев пен Ішкі істер министрі Владимир Шумовты қызметтерінен босату туралы Жарлыққа қол қойдым. Мұндай қадамдар жасау оңай емес. Алайда, жоғары дәрежелі басшыларға деген шамалы сенімсіздіктің өзі өкіметтің беделін түсіреді. Сондықтан да оған тиісінше көңіл бөлу керек. Бұл жолғы жағдай да дәл осылай болды. Жергілікті жерлерде де осылай істеу қажет. Мұның өзі айдан-анық шындық Жауапты қызметтерді кіршіксіз таза адамдар атқаруға тиіс.

Облыстық әкімдер әлі күнге дейін тиісті дәрежеде өрістей алмай келе жатқан реформаларды баяғыда-ақ тікелей және ашық насихаттау науқанын бастап, оны қажымастан жүргізуге міндетті еді. Соның салдарынан, тіпті, еркін кәсіпкерлікті дамыту жөнінде қол жеткен пайдалы жетістіктердің өзі жоққа шығарылуда. Ол аз десеңіз, біз кейде реформалардың қарсыластарына да жол беріп қоямыз. Ескі жүйеден орын таба алмаған, ал, қазір бұған жетуі одан да қиын болып жүрген адамдардың неше түрлі даурықпа акцияларда халықтық "қаһармандарға" айналып кете жаздап жүргенін қалай түсінуге болады? Окоптардан шығып, бұдан былайғы бағытты білгірлікпен, ашық жүргізетін уақыт жетті.

Осы тақылеттес қайраткерлер республикадағы ұлтаралық татулыққа да қол сұққылары келеді. Бұл орайдағы барлық асыра сілтеушілік батыл түрде жойылатын болады. Халықты жергілікті және жергілікті емес деп бөлуді тоқтататын уақыт жетті. Біздің бәріміз – қазақстандықтармыз, демек өз дәстүрімізді, тәртібіміз бен заңдарымызды қастерлеуге тиіспіз. Ал, егер, жергілікті тұрғындар туралы ерекше айту керек болса, мұндай жағдайда міндетті түрде Егемен Қазақстанның құрылуына байланысты ол осы аумақта тұратын барлық басқа адамдар үшін өзіне жоғары жауапкершілік алып, олармен достық, өзара түсіністік және өзара құрмет негізінде қатынас орнатын болады деген мазмұнда айтылуға тиіс.

Мен өзім, Қазақстанда халықтардың татулық пен тыныштықтың ассамблеясын орнату идеясына құрметпен қараймын. Осындай ұйым құрылып, ұлтаралық достықты нығайтып, парламентпен ынтымақтасатын болсын. Бірқатар облыстарда, мәселен, Ақмола облысында барлық саяси ағымдар мен қозғалыстар арасында ынтымақтастық туралы келісімге қол қойылды. Бұл да жақсы бастама, сірә, оны республикамыздың барлық аймақтары қостайтын болар.

Қыркүйектің 20-сында, Алматыда Еуразия одағын құруды қолдау жөніндегі халықаралық конференция ашылады. Оған Еуропаның, Азия мен ТМД-ның көптеген елдерінен делегаттар келді. КСРО-ның бұрынғы республикаларында экономиканы бірлесіп құру идеясы кеңестен кейінгі кезеңде де өмір сүріп келеді. Еуразия одағын құру жөніндегі өз жобамды ұсынғанда, мен іс жүзінде ешқандай жаңалық айтқаным жоқ, бар болғаны көптеген адамдардың көкейіндегі қалауын білдірдім.

ВЫСТУПЛЕНИЕ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА НА РЕСПУБЛИКАНСКОМ СОВЕЩАНИИ ПО УГЛУБЛЕНИЮ И УСКОРЕНИЮ РЕФОРМ*

Алматы, 16 сентября 1994 года

УСКОРЯТЬ РЕФОРМЫ, ПОВЫШАТЬ ИСПОЛНИТЕЛЬСКУЮ ДИСЦИПЛИНУ

Судя по отзывам, совещание стало для его участников неплохой экономической учебой. Значит главная цель достигнута. Никто ведь из нас ни в школе, ни в вузе не изучал основ практической реализации курса на рыночную экономику, всем приходится учиться на марше.

Как ясно из выступлений членов Правительства – основного куратора радикальных реформ, – руководителей Национального банка, Министерства финансов и других ведомств, республика вплотную приступает к работе чрезвычайной важности – лечению больной экономики путем санации предприятий и банкротства несостоятельных из них. Ее надо вести не формально, а со всей ответственностью, чтобы потом мы не оказались в ситуации: мероприятия по оздоровлению производства как будто бы провели, немало валюты израсходовали, должных же результатов так и не получили. В определении судьбы каждого предприятия, направлений его развития и реабилитации ошибок не должно быть.

Вынужден еще раз повториться, поскольку исполнительская дисциплина у нас на всех уровнях хромает. Проблема эта теперь в числе таких крупномасштабных, как кризис в экономике и высокая преступность. Хронически не выполняются законы, указы Президента, постановления Правительства. Немало красноречивых примеров подобного рода приводилось и на нынешнем совещании.

У нас острейшая ситуация в животноводстве – за неполный год, как правильно говорилось здесь, численность крупного рогатого скота снизилась на миллион голов, быстро идет на убыль поголовье других животных, снижается продуктивность ферм, почти вдвое по сравнению с уровнем прошлых лет возрос падеж в общественном стаде. И ведь ни с кого и волос не упал. Более того, положение продолжает ухудшаться. Хотя с тем-

* Газета "Казахстанская правда", 20 сентября 1994 года.

нами заготовки кормов дело в последнее время поправилось, их все же пока запасено меньше прошлогоднего.

Медленно разворачивается в республике продажа хлеба в счет госзаказа, хотя вопросы уборки урожая и закладки в закрома – важнейшие сейчас. Вчера мною дана твердая команда, без лишних разговоров выполнять объемы сдачи товарного зерна, определенные госзаказом. Задания теперь будут разбиваться по пятидневкам, а их реализация жестко контролироваться. И не хотелось бы, чтобы повторилась прошлогодняя ситуация, когда за упущения в заготовке урожая пришлось освободить глав администраций двух областей.

Постепенно и, видимо, даже в будущем году мы откажемся от госзаказа и поручим обеспечение населения хлебом в регионах тому, кому и положено этим заниматься, – главам администраций, продолжал он. Функция же государства в этом вопросе будет несколько иная – создавать достаточный резерв зерна на случай непредвиденных обстоятельств. Руководителям на местах уже сейчас нужно учиться брать бразды правления в свои руки, на всех уровнях установить действенный контроль. То, что необходимо для продовольственного снабжения казахстанцев, должно быть в закромах.

На нашу долю выпала самая трудная и, может быть, как кому-то кажется, самая неблагодарная работа – по переводу экономики на рыночные рельсы. Но как раз на этом настоящем деле и можно показать, чего мы стоим. Если мы преодолеем все барьеры, не допустив хаоса, и экономика начнет набирать обороты, потомки о нас будут вспоминать с признательностью. Страна избрала общепризнанный в мире путь развития, верность которого доказана всей человеческой цивилизацией.

Чтобы успешно идти по этому пути, целеустремленная работа, дисциплина и самодисциплина должны быть на первом месте.

Администрации в областях, районах обязаны функционировать по особому режиму, отдавая себя всецело делу.

Накануне я подписал Указ об освобождении от занимаемых должностей министра экономики Марса Уркумбаева и министра внутренних дел Владимира Шумова, ставших своего рода притчей во языцех. Нелегко предпринимать такие шаги. Но малейшее недоверие к руководителям высокого ранга, а в данном случае оно четко проявилось, подрывает авторитет власти, и надо реагировать соответствующим образом. Так следует действовать и на местах. Это прописная истина: возглавлять ответственные посты должны люди кристально чистые.

Главы областных администраций давно должны были начать и неустанно проводить прямую и откровенную пропагандистскую кампанию в

пользу реформ, которая до сих пор должным образом не развернута. Тем самым сводится на нет даже то полезное, что достигнуто на практике в плане развития свободного предпринимательства. Мало того, нередко мы и отдаем инициативу противникам реформ. Как же еще понять, что люди, не нашедшие себя в старой системе, а теперь сделать им это тем более трудно, стали чуть ли не народными "героями" во всевозможных популистских акциях? Пора выйти из окопов и открыто, со знанием дела проводить дальнейший курс.

Деятели подобного рода пытаются посягнуть и на межнациональное согласие в республике. Все перегибы здесь будут решительно устраняться. Пора перестать делить народ на коренных и некоренных. Мы все – казахстанцы и должны дорожить своими традициями, порядками и законами. А если уж и надо говорить особо о коренном населении, то обязательно в том контексте, что оно с образованием суверенного Казахстана берет на себя высокую ответственность за всех других живущих на его территории людей и строит с ними отношения на основе дружбы, взаимопонимания и взаимоуважения.

Я лично с уважением отношусь к идее организации в Казахстане ассамблеи народов, согласия и мира. Пусть действует такая организация, укрепляет межнациональную дружбу, сотрудничает с Парламентом. В ряде областей, например в Акмолинской, между всеми политическими течениями и движениями подписано согласие о сотрудничестве. Тоже хорошее начинание, которое, видимо, подхватят и в других регионах республики.

20 сентября в Алматы открывается Международная конференция в поддержку создания Евразийского союза. К нам приехали делегаты из многих стран Европы, Азии и СНГ. Идея совместного строительства экономики в бывших республиках СССР жива и в постсоветское время.

Предложив свой проект по созданию Евразийского союза, я, по сути, ничего нового не сказал, а лишь выразил сокровенные желания многих людей.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ "ЕУРАЗИЯ КЕҢІСТІГІ: ИНТЕГРАЦИЯЛЫҚ
ӘЛЕУЕТ ЖӘНЕ ОНЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ" АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
КОНФЕРЕНЦИЯДА СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ***

Алматы, 20 қыркүйек 1994 жыл

**ЕГЕМЕНДІК ПЕН ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ –
ЕУРАЗИЯЛЫҚ ОДАҚ ИДЕЯСЫНЫҢ КҮРЕТАМЫРЫ**

Ашық та сындарлы пікір алысу біздің бәрімізге қазіргі өмір шындығын пайымдай білуде, уақыттың, халықтардың арасындағы үзілген байланыстарды қалпына келтірудің келешегі зор жолдарын іздеуде, тату көршілік пен келісім қағидаларын қайта жаңғыртуда тағы бір қадам жасауға көмектесетіндігіне сенімдімін. Бұл өз кезегінде адамдардың тұрмысын жақсартуға жағдай туғызады. Қазір адамзат өркениетінің алға жылжуының негізгі бағыттарымен сай келетін және социалистік дәуірден кейінгі кеңістікте құрылған мемлекеттердің тұтас бір тобының прогреске жетуіне кепілдік беретін дамудың дұрыс бағдарын айқындап алу төтенше маңызды.

Еуразия достастығын құру идеясы, нақ осы мемлекеттер үшін бірінші кезектегі мүдделілік туғызады. Өйткені, әңгіме өтпелі кезеңде болмай қоймайтын экономикалық дағдарыстан тезірек шығу және саяси реформаларды жүзеге асыру, туындаған қиындықтарды жеңілдету жөніндегі күш-жігерді бір орталыққа шоғырландыру туралы болып отыр.

Оның үстіне ТМД шеңберінде бұл тұрғыда ешқандай елеулі нәтижеге жете қойған жоқпыз, мысалы, бірқатар елдер тарапынан өздерінің ауқымы тар мүдделерін көздеп, қол қойылған уағдаластықтардың кейбір ережелерінен бас тартуда.

Еуразия одағын құру жобасына, белгілі бір тұрғыдан алғанда, біршама уақытқа жоғалтып алынған ізгілікті, жалпы адамзаттық құндылықтарға бағыт ұстану, тіпті, басымырақ та болып көрінеді, біздің біртұтас сан ғасырлық тарихымыз бен тағдырымыз, бірлесе өмір сүру дәстүріміз, ортақ мәдени мұрамыз бар. Түрлі елдердегі сан мыңдаған адамдар біздің бұдан былай бір-бірімізден шекаралар мен кедендер арқылы, тарихымызда бұрынсоңды болып көрмеген кедергілер арқылы оқшауланып қалуымызбен келісе алмайды.

* Назарбаев Н. Тәуелсіздіктің бес жылы. – Алматы: Қазақстан, 1996. - 640 бет.

Бұл процестер кезінде біртұтас болған ғылым, мәдениет, білім жүйесінің үзілуіне ғана емес, дүниежүзілік өркениеттің ғылыми-мәдени жетістіктерінен оқшаулануға да әкеп соқтырады. Бізге жаңа білімдерге қол жеткізудің және оларды іс жүзінде пайдаланудың интернационалдануын сақтап, нығайту қажет. Өйткені ғылыми-техникалық саладағы зерттеулер мен жасалымдарды интеграциялау, жалпы алғанда, өнеркәсіптік қызметтің ауқымын кеңейтудің ажырамас бөлігі болып отыр.

Адамдардың тұрмыстағы қарапайым қажеті – олардың еркін жүріп-тұруы, туыстары мен жақындарына барыс-келісі туралы да ойлау керек. Бұл – бүгінгі таңда салауатты ойлай білетін әрбір саясатшының өз елі мен аймағындағы тұрақтылықты, бейбітшілікті және өз азаматтарымыздың отбасындағы тыныштықты сақтау жөніндегі көкейкесті ісінің басты құрамдас бөліктерінің бірі.

Менде де, шынайы интеграцияның басқа жақтаушыларында да, бұрынғы империяны қайта тірілту ниеті жоқ деп ойлаймын. Біздің республикаларымыздың тәуелсіздігі шынайы фактіге айналып, нақты саяси мән-мазмұнмен толықты, біздің мемлекеттеріміз бен халықтарымыздың қаны мен тәніне сіңіп кетті. Уақыт доңғалағын ешкім де кері бұра алмайды.

Әрине, бұл ойдың басқа пікірдегі қарсыластары да бар. Бұл пікірлерді үш топқа бөлуге болады: Негізінен – олар Еуразия одағын құп көреді, екінші топ – оны кейбір шектеулер қоя отырып қолдайды, өте аз саяси күштерден тұратын, қазір интеграциялық процестер қажет емес деп санайтын консервативті айқындама да бар.

Еуразия одағы жөніндегі ой қайткен күнде де жүзеге асырылатынына сенімдімін, өйткені оған альтернатива жоқ. Оның күші бұл идеяның халықтың қалың ортасынан шығып, сан ғасырлар бойы Еуразия кеңістігінде өмір сүріп келген адамдардың жақсылыққа ұмтылысының көрінісі болып табылады.

Бұл жобаның басым көпшілік тарапынан түсінік пен қолдау табатынына сенімдімін. Өйткені, ол біздің барлық халықтарымыз бен елдеріміздің мүдделеріне сай келеді, бұл – түпкілікті күйреуден құтқаратын бірден-бір қорғаныс және ықтимал геосаяси апаттарға, әлеуметтік-саяси тығырықтарға жол бермеудің кепілі.

Бүкіл әлем бірігуге ұмтылуда, бұған мемлекеттердің әртүрлі бірлестіктерінің оң тәжірибесі дәлел бола алады. Соларды пайдаланып, түсіну қажет. Сайып келгенде, қандай да бір елдің дүниежүзілік қоғамдастыққа кіруі бүгінде жеке-дара мүмкін емес, бұл бірлескенде ғана мүмкін болады.

Еуразиялық одақ идеясы ТМД үшін белгілі дәрежеде ұйтқыға айналды. Қазақстан баяғыдан бері ұсынып келе жатқан Мемлекетаралық экономикалық комитет құру туралы келісімнің өзі осыған айғақ. Мұның өзі – ең алдымен Достастық кеңістігіндегі экономикалық проблемаларды шешуге бағыт-

талған Еуразиялық одақтың негізгі қағидаларының бірі. Ұлттық органдардың пайда болуы қол жеткен уағдаластықтарды жүзеге асыруға, экономикалық реформалардың міндетті түрде орындалуға тиісті бірлескен бағдарламаларын қабылдауға көмектесетін болады.

ТМД шеңберінде Орталық Азия экономикалық кеңістігінің құрылуын Еуразиялық одақтың жобасын жүзеге асыру кезеңдерінің бірі ретінде қарауға болады. Оның есіктері басқа мемлекеттер үшін де ашық. Демек, аймақтық интеграция ТМД-ны нығайтудың бір факторына және неғұрлым жоғары сатыдағы интеграцияға бастайтын қадамға айналуға.

Сонымен, қазірдің өзінде экономикалық проблемаларды шешуге бағытталған Еуразия одағының бірінші қабаты салынуда. Екіншісі – гуманитарлық салада қабылданған және дайындалып жатқан құжаттарда салына бастады. Осыған байланысты ортақ білім беру ғана емес, сонымен қатар әдістемелік және тіптен кейбір ұйымдастыру міндеттерін де шешетін Еуразия университеті идеясын ойластыру қажет. Үшінші – неғұрлым күрделі аспект ретінде саяси мәселе болып отыр. Бірақ мұнда да "алаулаған" жанжалды аймақтары қысым жасап отырған ТМД кеңістігінің қауіпсіздігін бірінші кезекте қамтамасыз ету үшін іске қосу талап етілетін әлеуетті мүмкіндіктер бар.

ВЫСТУПЛЕНИЕ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА НА КОНФЕРЕНЦИИ "ЕВРАЗИЙСКОЕ ПРОСТРАНСТВО: ИНТЕГРАЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ И ЕГО РЕАЛИЗАЦИЯ"*

Алматы, 20 сентября 1994 года

Уважаемые участники и гости конференции!

Эта конференция, наверное, не должна ставить перед собой задачу выработки каких-то, как было принято говорить, "судьбоносных" решений. Но обмен мнениями, который здесь состоится, выводы, которые каждый из нас сможет из него извлечь, не сомневаюсь, помогут всем сделать еще один шаг в осмыслении реалий нашего непростого и динамичного времени, в поиске перспективных путей восстановления распавшихся связей времен и народов. Ведь именно на нашу долю выпало быть современниками и участниками глобальных исторических и геополитических событий, в ходе которых меняются судьбы народов и государств. Поэтому чрезвычайно важным становится определение правильного вектора развития, совпадающего с основным направлением продвижения человеческой цивилизации и гарантирующего прогрессивное развитие целой группы государств, образовавшихся в постсоциалистическом пространстве.

На мой взгляд, именно для них идея формирования Евразийского союза (ЕАС) представляет первостепенный интерес, поскольку речь идет о концентрации усилий по скорейшему преодолению неизбежного в переходный период экономического кризиса и осуществлению политических реформ, смягчению возникших и возникающих трудностей. Далеко еще не все сделано даже в рамках СНГ, чтобы снять всевозможные преграды в деле сохранения и развития экономического сотрудничества, избавиться от бесконечных экономических и политических претензий друг к другу, неразберихи в работе промышленных и сельскохозяйственных предприятий. На языке фактов это выглядит так: за время существования Содружества было принято около 400 документов, однако никаких существенных результатов

* Назарбаев Н. А. Избранные речи. Том II. 1991 – 1995 гг. – Астана: ИД "Сарыарка", 2009. – 582 с.

пока не достигнуто, поскольку ряд государств частично отвергает некоторые положения, толкуя содержание договоренностей в своих интересах.

Не менее важным, а в некотором смысле даже более приоритетным мне представляется то, что проект ЕАС ориентирован на гуманистические, общечеловеческие ценности, оказавшиеся на какое-то время утраченными. У нас всех общая вековая история, традиции совместного бытия, культурное наследие, общая человеческая судьба. Тысячи и тысячи людей – и ветеран войны, освобождавший Украину, и первоцелинник, приехавший со Смоленщины в Казахстан, и инженер из Беларуси, призванный на стройку пятилетки в Узбекистан, и писатель из Грузии, издававший свои книги в Москве – не могут смириться с мыслью, что отныне мы отгорожены друг от друга границами и таможами, теми стенами и барьерами, каких никогда не знала история наших стран. И почему мы вообще должны забывать о том, что наши народы совместными усилиями отстаивали свою свободу и независимость в годы Великой Отечественной войны, о том, что многие выдающиеся деятели казахской науки и культуры получили образование в России, на Украине, в Прибалтике, о том, что в годы сталинских депортаций казахский народ чем мог помогал репрессированным русским, украинцам, немцам, корейцам, чеченцам и представителям многих других народов?

Нас не может не волновать усилившийся в последние годы отток специалистов из сфер науки, культуры, образования, что приводит к снижению интеллектуального потенциала республики. В целом же данные процессы приводят не только к разрыву некогда единой системы, но и к изоляции от научно-культурных достижений мировой цивилизации. Нам необходимо сохранить и укрепить интернационализацию процессов получения и практического использования новых знаний. Интеграция исследований и разработок в научно-технической сфере стала неотъемлемой частью глобализации промышленной деятельности вообще.

В конце концов, надо думать и о простых житейских потребностях людей – их свободном передвижении, общении с родными и близкими. Это проблемы далеко не второстепенные. Они гораздо важнее, нежели политическая конъюнктура или борьба властей, или борьба за власть. Ведь это одна из главных составляющих самого насущного на сегодня дела каждого здравомыслящего политика – сохранение стабильности в своих странах и регионах, мира и спокойствия в домах наших граждан.

Сразу же замечу: ни у меня и, полагаю, ни у кого, кто выступает за подлинную интеграцию наших государств, не было и нет мысли о реанимации бывшей империи, того союза, который мы имели. Независимость наших республик стала реальным и осязаемым фактом, наполнилась конкретным политическим смыслом и содержанием, вошла уже в кровь и плоть наших государств и народов. А повернуть время вспять не дано никому.

При этом мы не должны недооценивать и имеющейся опасной тенденции, заключающейся в стремлении определенных сил восстановить СССР, в том числе и силовыми методами. Мы против такой интеграции и не допустим подобного поворота событий. Кто мыслит подобным образом, тот снова пытается завести нас в исторический тупик. Дальнейшая эскалация насилия, расширение зон нестабильности и конфликтов, замедление темпов развития или даже свертывание реформ – только это может ждать нас на этом пути.

Конечно, и это вполне естественно, у проекта ЕАС есть и оппоненты. Не скрою, что он неоднозначно воспринимается даже у нас в республике. Если попытаться обобщить разброс мнений, то можно их представить схематично в трех группах. Основная – за интеграцию в форме ЕАС, другая – за нее, но с некоторыми ограничениями. Однако есть и консервативная, на мой взгляд, позиция, которую выражают очень немногочисленные представители политических сил, считающие, что интеграционные процессы сейчас не нужны.

Не собираюсь вступать в полемику, лишь замечу: я уважительно отношусь к любому мнению, готов обсуждать любые предложения. И если они продвигают нас хоть на один порядок к сотрудничеству, к равноправному партнерству во имя процветания наших стран и народов, буду только рад. Убежден в главном: эта идея непременно будет воплощена в жизнь, у нее нет альтернативы, за ней будущее. Сила ее в том, что она исходит из народных недр, является продуктом настроений и устремлений людей, на протяжении веков живших на евразийском пространстве. И не я являюсь автором идеи, а сам народ. Я лишь взял на себя инициативу попытаться обобщить и выразить ее.

Здесь я все-таки позволю себе заметить, что некоторые мои оппоненты, пытаясь обвинить меня в том, что идея евразийства не нова, и приводя примеры из истории от колониальной политики царизма до социализма, включая западные варианты фашистского толка, не учитывают, что история все-таки чему-то учит человечество. И нельзя брать ее в застывших фрагментах лишь для аргумента, без анализа современности, динамики преобразований и изменений не только в геополитической ситуации, но и в мироощущении, умонастроениях людей.

Давайте попробуем спросить об этом у самих людей на своеобразном международном референдуме, обсудим в парламентах. Уверен, что у абсолютного большинства мы найдем понимание и поддержку. Тем более что независимо от места проживания наши народы за последние годы выдержали столько страданий, видели и до сих пор видят столько столкновений, крови и человеческого горя, сколько не выпадало на долю всех послевоенных поколений. Наверное, пора и государственным мужам, нашим полити-

кам также, наконец, окончательно определиться, уяснить для себя и объяснить людям, что же мы создаем: рынок и свободные открытые для сотрудничества государства или возводим "железные занавесы" в своих национальных пределах?

Уверен, вариантов не существует: только глобальная интеграция, в первую очередь на евразийском пространстве. Это отвечает интересам всех наших народов и стран. Это единственный путь защиты от окончательного развала и единственная гарантия от возможных геополитических катастроф и социально-политических катаклизмов.

Весь мир сегодня стремится к интеграции, к объединению усилий, к разумному регулированию отношений. Перед нами опыт Европейского сообщества, Лиги арабских государств, объединений южноамериканских стран и стран Азиатско-Тихоокеанского региона, многих других сообществ. Все они развивают и углубляют свои отношения, все время ищут и находят взаимоприемлемые решения и от этого только выигрывают в мировом сообществе, на мировом рынке.

Мы должны извлечь уроки из их истории и практики, понять, наконец, что вхождение какой-либо страны в мировое сообщество сегодня невозможно в одиночку. Это можно сделать только сообща, совместными усилиями, тем более имея сформированный десятилетиями мощный объединительный потенциал. И только, подчеркну, при коллективных усилиях. Не следует сбрасывать со счетов сегодняшние экономические реалии. Ведь тот, кто пытается самостоятельно "реализоваться", переориентировавшись на, казалось бы, более перспективных, "дальних" партнеров, увы, зачастую терпит неудачу.

Не искажая истины, сегодня мы можем говорить о том, что даже за столь короткий срок после обнародования проекта образования Евразийского союза заметно оживились интеграционные процессы, усилилась действенность институтов Содружества. Возьму на себя смелость сказать, что в какой-то мере он послужил катализатором. Назову хотя бы соглашение о создании Межгосударственного экономического комитета, который предлагался Казахстаном почти с первых дней образования СНГ. А это ведь и одно из опорных положений ЕАС, который нацелен в первую очередь на решение экономических проблем в пространстве Содружества, в том числе через создание наднациональных органов, способствующих реализации достигнутых соглашений и договоров. Это продиктовано необходимостью согласования экономической политики и принятия обязательных для исполнения совместных программ экономических реформ.

У каждого государства суверенитет незыблем. Им сегодня не поступится никто. Когда Европа объединялась, было выдвинуто требование:

"Идите так далеко, как это возможно в механизмах союза. Но никогда не трогайте основ суверенитета государств". Что мешает нам следовать этому принципу? Давайте заложим эту норму в основу Евразийского союза, будем воспринимать друг друга равноправными субъектами международного общения.

Как один из этапов практического воплощения проекта ЕАС можно рассматривать и оформление Центральноазиатского союза. Например, приняты соглашения, обеспечивающие беспрепятственное решение вопросов гражданства, продажи недвижимости и ее приобретения на территории другой страны, что снимает проблемы и психологический дискомфорт у людей при переезде. Решаются вопросы социально-экономического, научно-технического и культурного сотрудничества. Особо замечу, что документы, подписанные между Узбекистаном, Кыргызстаном и Казахстаном, приняты в рамках СНГ и никоим образом не противоречат его принципам. Поэтому двери открыты для других государств. Словом, региональная интеграция становится еще одним фактором укрепления СНГ и шагом к интеграции более высокого порядка.

Более того, проект ЕАС нацелен именно на развитие существенных преимуществ СНГ: высокую степень интегрированности экономик, социально-политических структур и ментальность населения, общие историко-культурные традиции. И даже с учетом всего этого, считаю, что данный проект – не истина в последней инстанции и не догма. Он открыт для обсуждения и новых предложений, замечаний и дополнений. Само время вносит свои коррективы. Уже сейчас реализуется первый пласт ЕАС, направленный на решение экономических вопросов.

Второй – гуманитарный, связанный с защитой прав человека, культурного, научного обмена, координации образовательной политики, также начинает воплощаться в уже принятых и подготавливаемых решениях. Здесь я предложил бы обдумать идею Евразийского университета, который бы решал не только общие образовательные, но методологические и даже некоторые организационные задачи.

Третий, наиболее сложный аспект, – политический. Но объективная логика развития СНГ и необходимость усиления координации политических шагов требуют задействования имеющихся у нас потенциальных возможностей. В первую очередь я имею в виду обеспечение безопасности пространства СНГ, находящегося под давлением "горячих" конфликтных зон. Предпринимаемые в настоящее время странами СНГ шаги показывают правильность выбранного вектора сотрудничества в укреплении стабильности и мира в постсоветском пространстве.

Мы сегодня ведь не только жители своих стран по территориальной и национальной принадлежности, но и евразийцы по корням, по истории, по

притяжению. И каждого из нас не может не волновать то, что происходит в соседних государствах. Не только потому, что там живут родственники, друзья, знакомые, но и в силу сохранившегося в каждом из нас чувства душевной близости. Это не может не вызывать общей боли, общей озабоченности за судьбы людей, некогда проживавших на едином пространстве. И нам надо сделать все, чтобы наполнить нашу политику гуманитарным содержанием. По сути дела, у нас, политиков постсоветского времени, есть свой специфический долг перед прошлыми и будущими поколениями и перед собой – осуществить трансформацию недавнего тоталитарного общества в цивилизованное демократическое. Если мы не решим ее сейчас, то она превратится в еще более тяжкое бремя для грядущих поколений. Можем ли мы оставлять им такое наследство? Уверен, что каждый из нас понимает и разделяет мою озабоченность, вносит и будет вносить свой посильный вклад в реализацию идей интеграции.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ҚАЗАҚСТАН КОРЕЙ МӘДЕНИЕТІНІҢ ФЕСТИВАЛІНЕ ҚАТЫСУШЫЛАРДЫ ҚҰТТЫҚТАУ СӨЗІ

Талдықорған, 13 қазан 1994 жыл

Міне, 60 жылдан асып барады, сіздердің тағдырларыңыз көп ұлтты республикамыздың өмірімен тығыз байланысты болып отыр. Өз тарихыңыздың аса бір қапалы жылдары осы жердің жұртының адамгершілік қолдауы, мейірімділігі мен ықылас-пейілі арқасында сіздер – корейлер тауқымет пен қасіретке мойымай, қазақ сахарасында адал дос, аялы қоныс тауып, еңсе жазып, түтін түтеттіңіздер.

Біз қуанышты да, қиындықты да бір отбасының адамдарындай бірге бастан кештік. Қазақстанда республиканың экономикалық және рухани әлеуетін дамытуға сіздердің қосқан үлестеріңіз жоғары бағаланып жүр, мұнда сіздерді еңбектің тамаша шеберлері, ғылымның, мәдениет пен өнердің қайраткерлері ретінде біледі.

Қазақстан халқының алдағы уақытта да дәл осылай бірлікке білек түйістіріп, ынтымақтаса еңбек ететініне, өтпелі кезеңнің қиындықтарын еңсертетініне, егемен Қазақстанның гүлденіп-көркеюіне жан аямай жұмыс істейтініне қалтқысыз сенім білдіремін.

Біздің корейлік азаматтарымыздың өздерінің парасаттылық, еңбексүйгіштік, білімге құштарлық, ізгілік пен мұрат асқақтығы сияқты тамаша ұлттық қасиеттеріне сүйеніп, мемлекетіміздің әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық-саяси өміріне әрқашан да лайықты қатысады деген терең сезімімді білдіремін.

**ПРИВЕТСТВИЕ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
УЧАСТНИКАМ ФЕСТИВАЛЯ КОРЕЙСКОЙ КУЛЬТУРЫ
КАЗАХСТАНА***

Талдыкорган, 13 октября 1994 года

Вот уже более 60 лет ваша судьба отмечается в приветствии, неразрывно связана с многонациональной республикой. В самые трагические годы своей истории благодаря человеческой поддержке местных жителей, их доброжелательности и взаимопониманию корейцы сумели достойно перенести тяготы и лишения, приобрели на казахской земле верных друзей и новую родину, крепко встали на ноги.

И радости, и невзгоды мы переносили все вместе, в единой семье. В Казахстане высоко ценят вклад корейцев в развитии экономического и духовного потенциала республики, хорошо знают этих замечательных мастеров труда, деятелей науки, культуры и искусства.

Так же дружно, плечом к плечу народ Казахстана будет жить и трудиться и впредь, преодолевать сложности переходного периода, самоотверженно работать ради процветания суверенного Казахстана.

Все наши корейские сограждане, опираясь на свои замечательные национальные качества – мудрость, трудолюбие, стремление к знаниям, духовность и высоту помыслов, будут всегда достойно участвовать в социально-экономической и общественно-политической жизни нашего государства.

Фестиваль корейской культуры пройдет в творческой и деловой обстановке, послужит укреплению дружбы и взаимопонимания между народами.

* Газета "Казахстанская правда", 19 октября 1994 года.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ АТЫРАУ ҚАЛАСЫНДА БОЛҒАН КЕЗІНДЕ
ЖҰРТШЫЛЫҚ ӨКІЛДЕРІНІҢ БАС ҚОСҚАН ЖИНАЛЫСЫНДА
СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ*

Атырау, қазан 1994 жыл

Қазақстанда тыныштықтың орын алуы, өзіміз көріп отырған ұлтаралық қақтығыстардан аулағырақ болуымыз жүргізіліп отырған саясатымыздың дұрыс екенін көрсетсе керек. Мейлі, кім не десе о десін, біз халқымыздың қанына сіңген дәстүріне сай іс қылуымыз керек. Ол да бір қазағымыздың кеңпейілділігі, рақымдылығы. Еліміздің негізгі халқы болғандықтан біз басқа ұлт өкілдеріне қамқорлықпен қарауға міндеттіміз. Сонда ғана біз өзімізді басқалар сыйлайтын ел болып, тәуелсіздігімізді сақтай аламыз.

Қайсыбір империялық пиғылдағы саясаткерлер ғасырлар бойы етене бауырласып кеткен қазақ пен орыс халқының арасына жік салу мақсатында небір құйтұрқы мәселелерді көлденең қойып жүр. Бірақ олардың сөзіне есі бар адам ермес деп ойлаймын. Қараңыздаршы, қазақ жерінде туып-өскен орыс Ресейдің орталық ауданына барып, үйлесіп кете алар ма? Немесе басқа ұлт өкілі өз елім деп барған жерін менсінер ме? Менің пайымдауымша, олар өздері үйренген қазақтың жазық даласын аңсап, кең пейілін қимастықпен еске алары сөзсіз. Біз қанымызға сіңген дәстүр бойынша қандай да ұлт болсын шет қақпай, бауырымызға тартып, өзімізге бермегенімізді өзгеге беру дағдымыздан аумаймыз. Біздің, құдайға шүкір, күшіміз де осында жатса керек.

Біз нарықтық қатынасты жалпақ өзенге баласақ, сол өзеннің ортасына дейін жүзіп барып қалдық. Алға жүзбей кері оралсақ, батып кетуіміз кәміл. Ішкі және сыртқы саясатымыздың бағытын халыққа түсіндіріп отыру міндетіміз болуы керек. Ал, бұл жолда өзім ұсынып жүрген Еуразиялық одақ идеясы бірден-бір қозғаушы күшке айналады деп айта аламыз. Өйткені, бұрынғы ондаған жылдар бойы қалыптасып қалған экономикалық байланыс жүйелері қалыпқа келтірілмейінше, тәуелсіз елдердің ара қатынасы еркін ашылмайынша, экономикалық дағдарыстан жеке-жеке шығуымыз тым ұзаққа созылып кетуі мүмкін. Қандай да салада болсын, біз республика халықтарының татулығын, өзара түсіністігін көздің қарашығындай сақтап, ауызбірлікте болуымыз керек.

* "Егемен Қазақстан" газеті, 18 қазан 1994 жыл.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ТМД БАСШЫЛАРЫ КЕҢЕСІНІҢ
МӘЖІЛІСІНІҢ ҚОРЫТЫНДЫСЫ ТУРАЛЫ БАСПАСӨЗ
КОНФЕРЕНЦИЯСЫНДА СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ***

Мәскеу, 21 қазан 1994 жыл

– Осылайша, әр кездегі қуатты елдің біртұтас организмін бөлшектеп, біз тағы да бірлікке ұмтылатындығымызды жария етіп, жалпылама шешімдермен шектелдік. ТМД-ның тиімділігі, практика көрсетіп отырғанындай, төмен, бірігу тетіктері жоқ, барлығын бірегей мақсатқа жеткізуге қабілетті орган жоқ. Ал, Еуразия Одағы – барлық мәселелерді шеше алатын интеграцияның стратегиялық мақсаты. Біртұтас парламент, азаматтықтың өзінен-өзі ауыстырылуы, орыс тілінің ресми тіл болуы, еркін жүріс-тұрыс... осының бәрі адамға күнделікті өмір үшін қажет.

– *Сіз өз әріптестеріңіздің осындай көзқарасын күттіңіз бе?*

– Принципінде, біз оны шамалағанбыз және мынадай жағдайды да түсіндік: әркім өз егемендігін жоғалтып алудан қорқады. Бірақ әріптестеріммен оңаша кездесулер кезінде, әсіресе, дәстүрлі достық кешкі ас кезінде, оның үстіне шарап толы бокалдарды соғыстырған кезде, олардың әрқайсысы маған өздерінің қолдау көрсететіндігі туралы уәде берген болатын. Іс жүзінде бәрі басқаша шықты.

– *Ресей сіздің түркі елдерімен байланысыңыздың жиілеп кеткендігінен сақтанатын тәрізді. Бұл Еуразия Одағына қарсы өзіндік бір қарсы салмақ дегенді білдірмей ме?*

– Ал Еуразия Одағы қазіргі ТМД шеңберін қатаң ұстануға тиіс деп кім айтты? Егер бізге басқа елдер де қосылып жатса, бұдан кімге жаман болмақ?

– *Бірақ сіздің республикада орыс тілділердің құқықтарына қысым жасау фактілері бар ғой. Және республикадан тыс жерлерге орыс тілді адам-*

* "Егемен Қазақстан" газеті, 25 қазан 1994 жыл.

дардың кетіп жатқандығы, Ресей Федерациясы елшілігінің алдындағы кезек те осыны қуаттайды.

– Мәскеуде батыс елдері елшіліктерінің алдындағы кезек бұдан әлдеқайда көбірек. Алайда ешкім де Ресейді орыстардың құқықтарына қысым жасалуы туралы айыптап отырған жоқ. Қазақстандықтардың кетіп жатқандығы біз үшін қиын тиеді, бірақ ол түсінікті де. Көп жылғы байланыстар үзілді, адамның ұлы ел туралы түсінігі жойылды. Ал, Ресейде, Украинада, Беларусьте қазір байланыс жасау өте қиынға түсіп отырған ағайындар өмір сүріп жатыр. Біздің республикадағы экономикалық қиындықтар, өзіңнің туыстарыңнан жырақта, шет елде жүргеніңді сезіну адамдарды өмір сүріп келген жерлерінен орын ауыстыруға мәжбүр етуде. Осы кедергілерді жою біздің міндетіміз емес пе?

– Сіздің табандылығыңыз бен оптимизміңізді біле тұрып, алдағы уақытта сіздің не істемек ойыңызды білсек деп өдік?

– Мені революцияшыл романтик деп атағысы да келіп жүр. Бірақ мен бір нәрсеге сенімдімін: біз ұмтылып жүрген нәрсе біздің халықтарымызға қажет. Сондықтан менің тоқтап қалғым келмейді. Менің келесі қадамым республикалардың парламенттеріне үндеу жолдау болмақ. Сондай-ақ бүкілхалықтық референдум өткізу туралы ұсыныс жасалуы да мүмкін – маған бұл жолды бүгін Ғылым академиясының ғалымдары ұсынды. Ал, сіздерге – журналистерге деген менің бір-ақ өтінішім бар: бәрін адал түрде айтсаңыздар екен. Біз Ресей баспасөзінде Қазақстандағы келеңсіз жағдай туралы айтылып жүрген хабарлардан мезі болдық. Сіздер сын айтылатын хабарларды қуана-қуана басасыз да, ал, олардың теріске шығарылғандығын жарияламайсыздар. Ал шындық мынадай: ел күйреп-бүлініп жатқан кезде, басқа аймақтарда қан-құйлы қақтығыстар болып жатқан кезде біздің республикада тұрақтылық сақталынып отыр. Дүкендер жұмыс істеуде. Көлік жүріп жатыр, тұрғын үйлер мен мекемелерде жылыту жүйесі істеп тұр. Сеніңіз, осының бәрін сақтап қалу өте қиынға түсті. Бірақ біз жұмыс істедік. Қазір орнынан түскен үкімет те бас көтерместен жұмыс істеді. Оның істеген барлық жұмысы үшін мен оларға ризамын. Тек шындықты ғана айтыңыздар.

ПРЕСС-КОНФЕРЕНЦИЯ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА ОБ ИТОГАХ ЗАСЕДАНИЯ СОВЕТА ГЛАВ ГОСУДАРСТВ СНГ*

Москва, 21 октября 1994 года

Таким образом, – подводит итог для журналистов Президент Казахстана, – разрубив единый организм мощной когда-то страны, мы в очередной раз, продекларировав стремление к единству, ограничились общими решениями. Эффективность СНГ, и это уже подтвердила практика, низка, нет механизма объединения, нет органа, способного привести всех к единому знаменателю. А Евразийский союз – стратегическая цель интеграции, могущая решить все проблемы. Единый Парламент, автоматическая смена гражданства, официальный язык – русский, свобода передвижения. Все, что нужно сегодня человеку для каждодневной жизни.

– Вы ожидали такой реакции своих коллег?

– В принципе, мы ее просчитывали. И понимали: каждый боится потерять свой суверенитет. Но при индивидуальных встречах с коллегами, особенно во время традиционного дружеского ужина, да еще за бокалом вина, каждый в отдельности мне свою поддержку обещал. На практике вышло иначе.

– Россию настораживают ваши участвовавшие контакты с тюркоязычными странами. Не означает ли это, что создается своеобразный противовес Евразийскому союзу?

– А кто сказал, что Евразийский союз должен строго придерживаться рамок нынешнего СНГ? Если к нам присоединятся другие страны – кому от этого будет хуже?

* Газета "Казахстанская правда", 25 октября 1994 года.

– Но есть факты ущемления прав русскоязычных в вашей республике. И выезд за ее пределы русскоязычных, очереди у посольства РФ это подтверждают.

– В Москве у посольств западных стран очереди куда больше. Однако никто не обвиняет Россию в ущемлении прав русских. Отъезд казахстанцев для нас горек, но понятен. Разрушились многолетние связи, за спиной у человека не стало великой страны. А где-то в России, на Украине, в Беларуси родные, связь с которыми теперь чрезвычайно затруднена. И экономические трудности в нашей республике, сознание, что от близких ты за границей, гонит людей с нажитых мест. Разве не наша задача устранить эти преграды?

– Зная Ваше упорство и оптимизм, хочется понять, что Вы будете делать дальше?

– Меня называют чуть ли не революционным романтиком. Но я убежден в одном: то, к чему мы стремимся, нужно нашим народам. Поэтому останавливаться не собираюсь. Следующим моим шагом станет обращение к парламентам республик. Вероятна также просьба о проведении всенародного референдума – этот выход мне предложили сегодня и ученые из Академии наук. К вам же, журналистам, просьба одна: расскажите все честно. Мы устали от сообщений в российской прессе о негативной ситуации в Казахстане. Критические сообщения печатаете с удовольствием, а вот опровергнуть их не даете. Между тем реальность такова: в период развала страны, на фоне кровавых конфликтов в других районах наша республика сохраняет стабильность. Работают магазины, ходит транспорт, отапливаются жилые дома и учреждения. Поверьте, сохранить все это было крайне трудно. Но мы работали. Не покладая рук работало ушедшее сейчас в отставку Правительство. За все сделанное им доброе я ему благодарен. Только расскажите же все честно...

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ РЕСПУБЛИКА КҮНІНЕ АРНАЛҒАН ЖИЫНДА СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ*

Алматы, 24 қазан 1994 жыл

ТАЛАЙ ҰРПАҚ ҒАСЫРЛАР БОЙЫ АҢСАП КЕЛГЕН АРМАН ЖҮЗЕГЕ АСЫП, БІЗДІҢ ЖАЛПЫАЗАМАТТЫҚ ИГІЛІГІМІЗГЕ АЙНАЛЫП ОТЫР

Ардақты ағайын!

Қымбатты достар, отандастар!

Ханымдар мен мырзалар!

Сіздерді және тәуелсіз Қазақстанның барлық азаматтарын, отандастарымыз бен шетелдік достарымызды ең үлкен мемлекеттік мереке – Республика күнімен шын жүректен құттықтауға рұқсат етіңіздер.

Бұл күн тәуелсіз еліміздің тарихында Жоғарғы Кеңестің шешімімен тұңғыш рет күз айында мерекеленіп отыр. Оның басты себебі – осыдан төрт жыл бұрын дәл осы күні Егемендік туралы Декларациямыз қабылданған еді. Біздің өз алдымызға мемлекет болып, шаңырақ көтеруімізге және Ата Заңымыздың қабылдануына берік негіз қалаған, әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық саяси дамуымыздың келешегіне айқын жол ашқан осы Декларация екені баршаға белгілі.

Сол кездің өзінде Декларация Қазақстан аумағының тұтастығы және қол сұғылмайтындығы, билік бөлінісі, меншік түрлерінің алуан салалылығы мен теңдігі және оны қорғаудың кепілдігі, барлық ұлттар мен ұлыстардың құқылық жағынан теңдігі және қоғамдық өмірдің барлық салаларында олардың кең мүмкіндіктері сияқты маңызды принциптерін жариялады. Бұл принциптер бүгін де біз үшін негіз болып табылады.

Менің Декларацияға айрықша тоқталып отыруымда ерекше мән бар. Бұл мемлекет ретінде өз алдына отау тіккен, республикамыздың мәртебесін асқақтатқан, бүкіл әлем алдында Қазақстан деген ел бар екенін паш еткен туған тарихымыздағы тұңғыш құжат. Мұнда егемендіктің басты ерекшеліктері болып табылатын белгілер – өз аумағымыз бен азаматтығымыз, дер-

* "Егемен Қазақстан" газеті, 3 қараша 1994 жыл.

бестігіміз бен ел ішіндегі мемлекеттік биліктің өз қолымызда екені, Конституция мен заңдардың үстемділігі, өз бюджетіміз бен қаржы-несие жүйесі, пәрменді құрылымдарымыз, халықаралық қатынастардағы еріктілігіміз көрініс тауып, баршамыз үшін ең қымбаттысы – мемлекеттік егемендігіміздің классикалық нысандары – Елтаңбамыз, Туымыз, Әнұранымыз бекітілді.

1991 жылдың 16 желтоқсанында жарияланған Қазақстанның мемлекеттік тәуелсіздігіне де осы Декларация негіз етіп алынды. Ондаған жылдар, ғасырлар өтер, бірақ бұл күн қиындыққа толы алғашқы жылдар халықтың санасынан ешқашан өшпейді. Қазақстандықтардың келер ұрпақтары оны әрқашан дәріптеп жүретін болады. Өйткені бұл жылдар қазақ ұлтының тарихында, еліміздің ұлан-ғайыр жерінде бұрын-соңды болмаған шынайы мемлекеттігіміздің бастауына айналды.

Талай ұрпақ ғасырлар бойы аңсап келген арман жүзеге асып, ол бүгінде жалпыазаматтық жетістіктерге айналып отыр. Азаттық пен тәуелсіздік жолында ата-бабаларымыз жоңғарлармен, басқа да шапқыншылармен кескілескен соғыстарда қан төкті, өмірлерін қиды. Есімдері ел жадында аңыз болып қалған көптеген даңқты қолбасшыларымыз бен батырларымыздың жаужүрек сарбаздары ел мен жер үшін ешқандай жаудан ыққан жоқ. Олардың ерліктері бізге бүгінгідей қиын жылдарда жігер береді, күш-қуатымызды арттырады. Біз, сол батырлардың ұрпақтары, қазір ұлттық мақтанышымызды сақтап, еселей түсу үшін қолдан келгеннің бәрін жасаудамыз. Қазақстандықтардың бүгінгі ұрпағы сол ұлттық мақтаныштарын сақтау үшін де бүгін, ешқандай қиындықтарға қарамастан, табандылықпен еңбек етіп жатыр. Мен ел басшысы ретінде Қазақстанның көп ұлтты халқына күрделі жағдайда асқан шыдамдылық танытып, қалап алған бағыттарынан ауытқымай келе жатқандары үшін, қажырлы еңбектері үшін, тыныштық пен ұлтаралық жарасымдылықтың үлгісін көрсетіп келе жатқандары үшін шын жүректен алғыс сезімімді білдіргім келеді. Тек осындай биік парасаттылық пен көрегендіктің нәтижесінде ғана республикада қантөгістер мен жанжалдарға жол берілмеді, нарық экономикасына нақты қадамдар жасалды, дағдарысты жоюға, өндірісті өрге бастыруға сыртқы елдермен ынтымақтастық орнатуға, сөйтіп туған еліміздің әлем алдындағы абыройын көтеруге кең жол ашылды.

Таяуға дейін болып келгеніндей, айтулы датаны жеңісті дабыраларды алға тарту мақсатында пайдаланудан өз басым аулақпын. Бірақ мен өткеніміз бен қол жеткен жетістіктерді жоққа шығаруды "ағаштардың арғы жағынан орманды көруге" мүмкіндік бермейтін саяси "ақшам соқырлықтан" да аулақпын. Бұл менің сеніміме сай келмейді. Неғұрлым лайықты өмір сүру мүмкіндігіне сенетін және реформалар бағытын қолдайтын барша қазақ

стандықтар да менің көзқарасыма ортақтасады ғой деп ойлаймын. Сондықтан өздерінің жанұшырған ыңқылымен істің шын мәнісінен әлдеқайда аулақ жатқан көріністерді бейнелемек болып жүрген біздің кейбір оппоненттеріміздің айқындамаларын мен түсіне де, қабылдай да алмаймын. Егер ойланып көрсек, бұл нақты экономикалық жағдайсыздықтарға қарағанда, қоғамдық прогресс үшін неғұрлым көбірек нақты қауіп төндіреді.

Елімізде тарихи бетбұрыс басталып та кеткендігін кейбіреулер шынымен-ақ әлі күнге дейін көре алмай отыр ма? Қазақстан қазіргі жағдайда бірден-бір дұрыс болып табылатын қоғамдық даму, өркениетті рынок құру жолына түсе отырып, күмәндану мен қозғалыс бағдарларын таңдаудың жол айрығынан өтіп кетті және елеулі нәтижелерге қол жеткізді. Бүгінгі таңда істелген істерді қорытындылай келіп, бірқатар күмәнсіз сындарлы сәттерді атап өтуге болады. Ең алдымен ауқымды саяси есеңгіреулерді айналып өтіп, бұрынғы Одақтың халық шаруашылығы базасынан өз экономикамызды бөліп алудың сәті түсті. Экономикамыздың ресурстық әлеуетіне объективті тұрғыдан жеткілікті түрде баға берілді. Құрылымдық инвестициялық және қаржы-несие саясатындағы басымдықтар анықталды, мемлекет иелігінен алу және жекешелендіру процестері қанат жайып келеді.

Біз өз экономикалық саясатымыз бен ел экономикасын реформалауды шын мәнінде осыдан бір жылдай бұрын, өз ұлттық валютамызды енгізгеннен кейін ғана бастадық. Бұл өте күрделі қадам болды. Үкімет пен Президентке іштен де, сырттан да қысым көрсетілгендігіне қарамастан, рубль аймағынан шығу, мемлекеттің де, әрбір қазақстандық отбасының да шығынын мейлінше азайту жөніндегі қажетті дайындық жұмыстарын жүргізу үшін уақыт ұтудың сәті түсті. Әрине, келеңсіз зардаптар да болмай қалған жоқ. Бірақ өзіміздің валюта, қаржы, несие жүйелерімізді және оларды реттеу тетіктерін құру арқылы олардың орны толтырылды. Осының нәтижесінде соңғы жарты жыл ішінде теңге нарқының өзгеруі елеусіз болып отыр. Инфляцияның төмендеуінің едәуір тұрақты үрдісі байқалады. Егер оның деңгейі жыл басында 46 процентке жеткен болса, шілде айында ол – 24, тамыз бен қыркүйек айларында тиісінше 13,3 және 9,7 процент болды.

Кәсіпкерлікті, орта және шағын бизнесті дамыту жөнінде шаралар қолданылуда. Қазірдің өзінде республикада 12 мың кәсіпорын жұмыс істейді, оларда 170 мыңнан астам адам еңбек етуде. Мемлекеттік емес кәсіпорындарда барлығы жарты миллионға жуық адам еңбек етеді. Өнімдердің, соның ішінде бұрын Қазақстанда шығарылмаған өнімдердің түр-түрі бірден-бірге көбейіп келеді. Агроөнеркәсіп кешенінде оң өзгерістер болып жатыр. Мұнда жекеменшік секторда да, мемлекеттік секторда да прогрестік технологиялар кеңінен қол-

данылуда. Мысалы, республика осымен екінші жыл қатарынан көкөніс пен картопты сырттан әкелмейтін болды. Тіптен, оны елеулі мөлшерде экспортқа шығару мүмкіндігіне де қол жетті. Мұның өзі бақша өсіргісі, саяжай салғысы келгендердің барлығына да жер берілгендігінің нәтижесі.

Қазақстан биыл селоны ауыл шаруашылық техникасымен, қосалқы бөлшектермен, жанар-жағармай жабдықтарымен қамтамасыз етуде ғаламат қиыншылықтарды бастан кешірді. Алайда, бірқатар шұғыл шараларды қолдану арқасында жағдайды түзетудің сәті түсті. Менің өзім де шаруашылықтарда талай рет болдым, дәнді дақылдарды өсіріп, жақсы өнім алудың қандай күшке түскендігін жақсы білемін. Оның үстіне, биылғы егін орағы сырттан көмек шақырмастан атқарылды. Қырқыншы рет өсірілген тың астығын ору бізге 18 миллион тонна өнім әкеліп отыр. Және мұның өзі жаздың орта шенінде бір миллион гектарға жуық егіннің ыстыққа шыдамай, күйіп кеткен, ал одан кейін жетпіс күннен астам толассыз жаңбыр жауған жағдайда мүмкін болды. Бүгінгі мереке үстінде, мен қазақстандық диқандарды осы зор жеңісімен шын жүректен құттықтаймын. Тіпті, астықтың осы мөлшерінің өзі елімізді толық қамтамасыз етуге және сыртқа астық сатуға әбден жеткілікті.

Өкінішке қарай, қазір біздің де адамдарымыздың өмірінде мейрам атаулы тым аз. Экономикалық дағдарыстың өткірлігі салқынын тигізіп отыр. Оның салмағы адамдардың иығына түсуде. Мемлекет өз азаматтары алдында қарыздар болып қалды: көптеген кәсіпорындардың бюджеттік ұйымдарында жалақы дер кезінде берілмеді, зейнетақы, жәрдемақы және стипендия беруде де кідіріс болып жүрді. Бұл ретте қазіргі жағдайда сөзсіз болуға тиіс нанның бағасы да босатылды. Өйткені, бұл шараны көршілеріміздің бәрі де әлдеқашан жүзеге асырды да, біздің пісірген нанымыз әлдекімдердің алыпсатарлық сауда жасауы арқылы баюына жол беретін нәрсеге айналды.

Осыны сезіне отырып, біз халықты, әсіресе оның тұрмысы нашар топтарын әлеуметтік жағынан қорғау жөнінде нақты қадамдар жасадық. Менің тікелей тапсыруым бойынша, үкімет республикалық бюджеттен бағаның өсуіне байланысты қамтамасыз етілуі нашар азаматтарға барлық қарыздар мен өтемдерді төлеуге қаражат бөлді. Бұдан басқа ең төменгі жалақы 150 теңгеден 200 теңгеге дейін көтерілді. Жеңістің 50 жылдығы қарсаңында Ұлы Отан соғысы ардагерлеріне ерекше қамқорлық жасалды.

Денсаулық сақтау және білім беру сияқты маңызды әлеуметтік салаларға көмек көрсетілуде. Биыл медицинаның мұқтажы үшін 10 миллиардтан астам теңге бөлінді. Бұл жоспарланғандағыдан үштің біріндей көп. Дәрі-дәрмек пен медицина жабдығын сатып алу үшін бірнеше шетелдік несие желілерінің қаржысы жұмсалды. Халыққа білім беру саласында да осындай

шаралар қолданылуда. Ерекше қабілетті жастарды шетелде оқыту үшін Президенттің 250 стипендиясы тағайындалды. Әлемнің көптеген елдерінің таңдаулы оқу орындарында бес мың адам білім алуда. Мен мұны еліміздің болашағы үшін жұмсалып отырған ең тиімді қаржы деп санаймын. Ғылым мен мәдениетке мемлекеттік қолдау жүзеге асырылуда. Әдебиет пен өнердің ерекше мұқтаж ардагерлері үшін, сондай-ақ талантты жастар үшін арнайы стипендиялар тағайындалатын болады.

Алайда, мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық саясатында жіберілген ағаттықтар да аз емес. Олар реформаларды іске асыруды және республиканы дағдарыстан шығаруды баяулатты. Өндірістің құлдырау қарқыны төмендемей отыр. Практикада қолданылып жатқан шаруашылықты басқару жаңалықтарынан, құрылымдық өзгерістерден, жаңа нарықтық институттардан айтарлықтай қайтарым жоқ. Мемлекеттік сектордағы кәсіпорындардың тұралауы мен төлем қабілетсіздігі жойылмай келеді. Осы және басқа да көптеген себептерден аса маңызды әлеуметтік бағдарламаларды жүзеге асыруға арналған қаржының бюджетке түсуі кешеуілдеді.

Міне, нақ осы жәйт республика тарихында болып көрмеген шешімнің – Министрлер Кабинетінің толық құрамында орнынан түсуінің басты себебіне айналды. Оның бұрынғы құрамы тәуелсіздік алғаннан кейінгі алғашқы жылдарда ауқымды да ауыр жұмыс атқарды. Алайда ол пікірлестердің командасына айнала алмады. Өз әлеуетін толық пайдалана алмады. Экономикалық дамудың стратегиялық міндеттерін шешуге жұмыла алмады. Қазір Үкіметтің жаңа құрамы құрылды. Ол біздің жас мемлекетіміздің тарихында тұңғыш рет Отанға адал қызмет ететіндігі жөнінде халыққа және Президентке ант беріп, өзінің барлық күшін, білімі мен тәжірибесін республиканың экономикалық және рухани дамуына жұмсайтынына серт етті.

Бізге жаңа нысаналы экономикалық саясат қажет. Осыған байланысты мен Министрлер Кабинетінің алдына бірінші кезектегі бірнеше міндет қойдым. Олардың арасында – экономикалық реформаның ұлттық бағдарларын және мемлекеттің, жекеменшік кәсіпкерліктің, банктердің, шетелдік инвесторлардың оны жүзеге асыру тетіктерін жасау бар. Сондай-ақ, несие-ақша және қаржы салаларында нақты саясат белгіленіп, қатаң салық реформасын жүзеге асыруға тура келеді. Сайып келгенде, жемқорлыққа қарсы нағыз күрес бастайтын кез келді. Сондай-ақ сыртқы саясат пен сыртқы экономикалық қызметтің негізгі принциптерін жүзеге асыру маңызды болып табылады.

Сыртқы саясаттағы біздің басым бағыттарымыз бұған дейін талай рет атап көрсетілген болатын. Дегенмен осы салаға байланысты кейбір мәселелерге айрықша назар аударғым келеді. Өйткені бұл мәселелерді жұрттың бәрі

барлық уақытта бірдей дұрыс түсіне бермейді. Үстіміздегі өтіп бара жатқан жыл Қазақстан үшін де, сондай-ақ, оның серіктестері үшін де мейлінше тиімді сыртқы саяси әрекеттердің тұтас бір жүйесімен есте қалатын болады.

Аяқталып келе жатқан жыл Қазақстан үшін де, айтқандайын, оның серіктестері үшін де аса тиімді бірқатар сыртқы саяси қадамдармен айтулы болды. Қазір Қазақстан халықаралық аренаға шығудың алғашқы проблемаларын шешті, бұл кезде біз үшін маңыздысы – дипломатиялық қатынастар орнату, мемлекет қауіпсіздігін нығайту болды. Қазір біз жаңа деңгейге көтерілдік, мұнда бастысы – барлық елдермен демократиялық және сындарлы серіктестікті, пәрменді ынтымақтастықты кең ауқымда дамытып, ғаламдық және аймақтық деңгейлерде өз айқындамаларымыз бен беделімізді нығайту болды. Біздің АҚШ, Түркия, Ұлыбритания, Испания, Ресей, Италия, Жапония және Сауд Арабиясы сияқты елдерге ресми сапарларымыз, бірқатар мемлекет басшыларының Қазақстанға келуі айқын көрінетін нәтижелермен аяқталды. Шетелдермен үкіметтік дәрежедегі байланыстардың да осындай маңызы бар. Республиканың мемлекеттілігін нығайту ісінде, реформаларды алға бастыруда олардың мән-мағынасы кейбіреулер үшін толық сипатында айқын болмауы да мүмкін. Алайда, бүгін де, болашақта да олардың халқымыздың қоғамдық-саяси, экономикалық, рухани өмір салаларына ізгілікті ықпал ететініне де күмәнданбаймын. Құрама Штаттарда, сондай-ақ біздің республикамызда кәсіпкерлікті қолдау үшін 100 миллион долларлық қор ұйымдастырылып жатыр. Біздің ұлы көршіміз – Қытаймен тарихи келісімге қол жетті. Ол Қазақстан – Қытай шекарасын заң жүзінде бекітеді. Ал, осы проблеманы бұрынғы держава талай жылдар бойы шеше алмай келген болатын. Қазақстан – Қытай декларациясы біздің елімізге қарсы ядролық қаруды қолданбау туралы ережені бекітті. Бұл бүкіл әлемде біздің сыртқы саясат саласындағы қауіпсіздігімізді нығайтудағы зор табысымыз ретінде бағалануда.

Былайша айтқанда, әрбір шетелдік сапар тек қызмет арнасында өтуде. Мәселен, Жапонияда ірі инвестициялық жобалар, халықаралық салада өзара іс-қимыл туралы қауырт та нәтижелі диалог болды. Қазірдің өзінде жапондықтар Екібастұз электр станцияларын дамытуға, "Дружба" станциясын кеңейтуге, Павлодар химия зауытын, басқа да бірқатар объектілерді қайта құруға кірісті.

Қазақстанның ішінде мұнай құбырын төсеу жобалануда. Францияда болған сапардан соң Қазақстанда мемлекетті басқарудың Ұлттық жоғары мектебі құрылды. Париждегі үлгі бойынша бірнеше бірлескен кәсіпорын пайда болды, өзара ынтымақтастық жөніндегі бірлескен қазақ-француз комис-

сиясы құрылды. Жуырда Түркияда болған түркі тілдес мемлекеттер басшыларының кездесуінде осы ресурстарын игеруде өзара тиімді негіздегі ынтымақтасу жөнінде берік шешім жасалды. Азия құрлығында біз бірлесе отырып, көлік және коммуникация проблемаларын батыл жүзеге асыра бастадық. Қысқасы, басқа бір елге барып қайтқан әрбір сапардың қайтарымы – әрқашан да айқын және Қазақстан халқының игілігіне бағышталған. Ол біздің серіктестерімізге де пайдалы.

Соңғы 1,5 жылдың өзінде ғана Қазақстан экономикасына бір миллиард доллардан астам инвестиция тартылды. Олардың жарты миллиард долларға жуығы игерілді. 19 несиелік желі ашылды, солар арқылы келіп жатқан қаржының бір бөлігіне, біз, айтқандайын, дәрі-дәрмектік препараттар сатып алудамыз. Ал, олар Одақ ыдырағаннан кейін бізге берілмейтін болғаны белгілі. Республикада бір жарым мыңнан астам бірлескен кәсіпорын жұмыс істейді. Көптеген ірі шетелдік фирмалармен, атап айтқанда, Теңіз, Қарашығанақ, Ақтөбе мұнай-газ кен орындарын игеру жөнінде ірі-ірі келісім-шарттар жасалды. Оларда біздің еліміздің болашағы үшін қажетті орасан зор перспективалық негіздер қаланған. Байланыс пен коммуникациялар саласындағы ынтымақтастық жедел дамып келеді. Аса ірі Ай-Ти-Ти компаниясы келешекте бүкіл республиканы ұялы телефон байланысымен қамтамасыз етеді. Азық-түлік өнімдері саласында АҚШ-тың аса ірі "Филип Моррис" компаниясы жұмыс істейді. Агроөнеркәсіп кешенінде де серіктестік күшейіп келеді. Бізде ауыл шаруашылығы өнімдерін ұқсататын қыруар кәсіпорындар салынып жатыр. Менің Түркияға барған соңғы сапарымның нәтижесі бойынша Талдықорғанда қағаз жасау және тоқыма фабрикаларын, Павлодарда тері илейтін зауыт, Петропавлда макарон фабрикасын салу туралы мәселелер түпкілікті шешілді. Өнімі аз мұнай скважиналарын игеруге қаржы бөлінді. Ірі өнеркәсіпті жекешелендіруге Батыс елдерінің компаниялары да қатысатын болады.

Біз достас та, өзімізге тарихи тұрғыдан және рухани жақын таяу шетел мемлекеттерімен ынтымақтастықта тату көршілік қарым-қатынастарды дамыта беруді әрқашан ұстанып келгенбіз және ұстана бермекпіз. Біз Өзбекстанмен және Қырғызстанмен өз халықтарымыздың мүдделеріне сай шекарасыз, кеденсіз және басқа да кедергілерсіз Орталық Азия экономикалық кеңістігін құру туралы шарт жасастық. Мемлекетаралық кеңестің атқару комитеті мен біздің елдеріміздің ынтымақтастық және даму банкі жұмыс істейді. ТМД мемлекеттері басшыларының кездесулерінде Мемлекетаралық экономикалық одақ, Төлем одағын құру туралы перспективалық келісімдерге қол жеткізілді. Ал, күні кеше ғана Достастықтың интеграциялық да-

муының негізгі бағыттары туралы мемлекеттер басшылары кеңесінің меморандумы мен тиісті іс-қимыл жоспары қабылданды.

Қазақстан осы құжаттардың бәрінің қабылдануына барынша белсенді түрде араласты. Интеграцияға ұмтылыс – біздің сыртқы саяси және экономикалық қызметіміздің басты желісі. Мәскеуде қабылданған шешімдердің рухы мен әрпін сезінер болсақ, онда олардың бәрі Еуразиялық одақ құру жобасына алынған идеялардың жүзеге асырылуы болып табылатындығы көрініп тұр. Бұл, кейбіреулердің пікірінше, Алматыда туған кабинеттік ұсыныс емес, бұл – халықтың терең ортасынан, экономикалық, мәдени ынтымақтастық, адамдық қарым-қатынас деңгейін көтеру міндетін шеше алатын егемен мемлекеттердің жұмыс істеуге шын мәнісінде қабілетті бірлестігін құру қажеттігінен туындап отыр.

Бірігу принциптерінің өзі саяси және экономикалық іргетасын әміршіл режим мен жоспарлы шаруашылық жүйесі құраған бұрынғы мемлекетті қалпына келтіру мүмкіндігін мүлдем жоққа шығарады. Сондықтан да мен ондай қауіп-қатер туралы ойдан шығарылған әңгімелерді ести бастасам-ақ, соны айтушылар Еуразиялық одақ құру жөніндегі жобаны ең болмаса бір рет қолдарына ұстап, оқып көрді ме екен деген күмәнім күшейе түседі. Кейбір саясатшылардың Еуразия Одағын құру туралы идеяға көзқарасы қандай бола тұрса да, Қазақстан интеграциялық күш-жігерін үдетуін жалғастыра түседі. Өйткені олардың негізінде – ізгі мақсаттар жатыр. Мен оларды Қазақстанның көп ұлтты халқы да қолдайды деп үміттенемін. Өйткені біз интеграцияның, қақтығыстарды болдырмаудың, туысқан халықтармен тату-тәтті көршілік қарым-қатынастарды нығайтудың тарихи мүмкіндігінен айрылып қалуды қаламаймыз.

Енді, мен сіздердің назарларыңызды қазіргі уақытта елді елеңдетіп отырған бірнеше қоғамдық-саяси проблемаларға аударма кетейін. Өйткені бұл тақырып әбден пісіп-жетілді. Бүгінгі мерекеміздің өзі бәрімізді толғандырып жүрген осы мәселелер жайында ашық айтуға, ой талқысына салуға толық мүмкіндік беріп отыр.

Бәріңізге жақсы белгілі, қазақ халқының бағзы заманнан бері келе жатқан асыл арманы – азаттық пен өз алдына жеке мемлекет болу еді. Тарих сахнасында біз есеп беруші, орындаушылық рөлмен шектеліп қалғымыз келмеді. Біз әлемдегі дамыған елдермен қатар тұрғымыз келді, солармен тереземіз тең болса дедік.

Ордабасы естеріңізде болар? Біздің үш ұлы бабамыз – Төле би, Қазыбек би, Әйтеке би – өздерінің даналығымен бүкіл елді ұйыстыра білді, жоңғар шапқыншылығының бетін қайтару үшін батырларымызға дем бере білді.

Мұның ар жағында халқымыздың бірлікке, ынтымаққа деген ұмтылысы, барлық қазақтардың ұлттық тәуелсіздікке деген асыл арманы жатыр еді. Шындап келгенде, бұл өз алдына мемлекет құру жолындағы ата-бабаларымыздың алғашқы қадамдары болатын. Қазақ халқы сол бір тарихи сәтте әлем алдында тұңғыш рет біртұтас ұлт екенін танытты, аса маңызды деген тарихи мәселелерді шеше алатындығын дәлелдеді. Біз, бәлкім, сол кезде өзіміздің бірегей халық екенімізді алғаш рет сезінген болуымыз керек.

Біздің халқымыз сонау ерте заманнан бері оңы мен солы екі ұлы державамен шектесіп жатқан ұлан-ғайыр жерге ие болып қалған. Тұтас бір ұлтты сақтап қалу үшін ел басқарған дана бабаларымыз сындарлы да парасатты саясат ұстанды, ұлы көршілерінен қолдау іздеді. Өз Отанының тағдыры мен тарихи болашағын тереңнен ойлай білген Әбілқайыр хан мен Абылай ханның дипломатиясы кемеңгерлік пен көрегендіктің тамаша үлгісі болды. Осы ұлы бабаларымыз Ресеймен Ынтымақта өмір сүруді бізге өсиет етіп кетті. Егер бүкпесіз шындықты айтар болсақ, осы саясат біздің ұлт ретінде құрып кетуімізден талай рет сақтап қалды. Қазір біз терезесі тең егеменді елміз, өз салт-дәстүріміз, ана тіліміз, мәдениетіміз, жан-жақты байланысымыз дамыған ұлтпыз.

Сөз реті келген соң елдің астанасы жөніндегі әңгімеге тоқтала кетейін. Сонау Асан-қайғы бабамыздан бері қарай астананды елдің, жердің ортасында ұста деген өсиет бар. Бұл ұсынысқа көрші мемлекеттердің кейбір шовинистері "астана көшсе, төңірегінде қазақтар көбейеді" деп қарсы болды. Ол түсінікті. Ал біздің азаматтардың, қазақ бауырларымыздың соларға қосыла шабаланғаны қалай? Қазақ өз елінде, өз жерінде қай жерде тұрамын десе де еркі бар емес пе? Ол кімнен рұқсат сұрауы керек? Арал өңірінен, немесе басқа жерлерден Сарыарқаға қазақ барса, біздің жеріміз, еліміз неден ұтылмақ? Торғай, Көкшетау, Ерейментау, Баянауыл кімнің жері? Бұл – болашаққа керек күрделі мәселе. Оны біз көп ұзатпай шешуіміз қажет. Ресей халқы Қиыр Шығысқа, Сібірге қарай шоғырланғанды қалады делік. Тіпті сондай бағдарламалары да бар. Сонда біз де қарсы болуымыз керек пе? "Жер астынан жік шықты, екі құлағы тік шықты" деген осы болса керек. "Болмас елдің жанжалы бітпес, болар елдің арманы бітпес" деген аталы сөз бар. Мен астананы көшіру туралы мәселені қозғасам, Алматы ұнамағандықтан емес, халықтың ертеңін, болашағын ойладым, ой таразысына салдым. Көп елдің екі астанасы бар. Біздің де үмітіміз сол. "Елінен безген ер оңбас, көлінен безген қаз оңбас" дегеннің кері болмасын.

Бір кездері жазушымыз Әбдіжәміл Нұрпейісов дәл тауып айтқанындай, сенгіштік, ашықтық, жомарттық, аңғалдық – қазақты ерекшелендіріп тұра-

тын қасиеттер. Бірақ адамға тән осы тамаша қасиеттер бізді талай рет өкінішке ұрындырды. 1917 жылы осындай болған еді. Бостандық, теңдік туысқандық деген сияқты жалаң сөздерден тұратын ұрандармен көмкерілген революция қазақтарға зорлап таңылды. Олар бұл ұрандарды имандай сеніп қабылдады. Ал, ол кезде революция үміт атаулының арман-мүдделердің тамырына балта шабады деген кімнің ойында болған?

Әділін айту керек, 1936 жылы Қазақстан КСРО-ның құрамында одақтас республика атанып, жеке мемлекеттік нысандарға ие болған. Бірақ бұл "бостандықтың" да көп ұзамай көзбояушылық екені белгілі бола бастады. Ал "мемлекеттік" нысандар билік басындағылар үшін тек тоталитаризмнің шынайы бет бейнесін бүркеу үшін ғана қажет еді. Республика Сталин мен Берия құрған ГУЛАГ-тың бір аралына айналды, қазақтар да Кеңестер Одағының басқа халықтарымен бірге сол концлагердің тұтқындарына айналды.

Ардақты ағайын, мұның бәрін айтып отырғандағы мақсатым біздің халқымыздың мемлекеттік тәуелсіздікке жету жолында қандай азаптарды бастан кешкенін тағы бір рет еске сала кету еді.

Бүгінгі Қазақстан – өз алдына тәуелсіз мемлекет. Өркениетті елге тән демократиялық Конституциямыз, заң шығарушы құрылымдарымыз, атқарушы, сот биліктері, мемлекеттік тіліміз, ұлттық валютамыз, қарулы күштеріміз, қысқасы, егемен мемлекетке не қажеттің бәрі бар. Қазір біз қазақ халқы ғасырлар бойы ұмтылып келген тарихи мақсаттар толығымен жүзеге асырылды деп зор мақтаныш сезіммен айта аламыз. Менің ойымша, алдағы уақытта да осы жолмен алға баса беруіміз керек. Олай болса, өткенді көксеуді тоқтатайық. Қиындықтарды жеңеміз, мемлекеттілігімізді нығайтамыз, Қазақстанды еркін адамдардың еліне, экономикасы гүлденген елге айналдыру үшін аянбай еңбек етейік, ағайын! "Бейнетің қатты болса, татқаның тәтті болар" деген қазақ.

Тәуелсіздіктің Қазақстанға бейбіт жолмен, қантөгіссіз келгенін ұлы бақыт, біздің зор жетістігіміз, ырысымыз деп санаймын. Ал жер бетіндегі көптеген елдердің азаттыққа халықты аздырып-тоздырған, қырғынға ұшыратқан соғыспен жеткенін жақсы білесіздер. Сондықтан да республикада ұлтаралық келісімді, іс жүзінде тыныштықты қамтамасыз еткен мемлекеттік егемендігімізді мақтаныш тұтуға біздің толық хақымыз бар! Ал осы жарасымды шат күлкімізді, бейбіт өмірімізді көп көретін кейбір топтардың шолақ ойлы жымысқы іс-әрекеттерімен қалай келісуге болады?! Осындай қиын-қыстауда елді ереуілге шақырып, мемлекетті әлсіретіп, істеліп жатқан істі тоқтатқанда сол азаматтар біздің ел болуымызды әлі де қаламай отырғандардың диірменіне су құйып жүргенін біле ме екен?!

Қазақ халқының ұлттық ерекшеліктері, оның баға жетпес рухани мұралары сақталып, дами түсуі керек. Бұл ешқандай дау тудырмайтын басы ашық қағида. Біз бұрынғы империялық пиғылмен қазақтарға шірене қарайтындармен күресіп келдік, бұдан былай да күресе береміз. Бірақ өз кезегінде, қазақтарымыз да басқа халықтар алдында қанға сіңген қасиеттерге тән сабырлылық пен парасаттылықтарын танытуға тиіс. Егемен мемлекет ретінде Қазақстанды барлық дерлік дүниежүзілік қоғамдастықтың мойындап отырғанын тағы да еске түсіре кеткен артық болмас. Біріккен Ұлттар Ұйымына қабылдандық, Дүние жүзіне әйгілі Қайта құру және даму банкісімен, ЮНЕСКО, ЮНЕП, Еуропадағы қауіпсіздік пен ынтымақтастық жөніндегі Кеңес, Халықаралық валюта қоры секілді беделі зор халықаралық және аймақаралық ұйымдармен байланысымыз нығайып келеді. Біз демократиялық қоғам құру жолындамыз, ал демократияның басты принципі, бүкіл дүние жүзі мойындап отырғанындай, азаматтық құндылықтардың бірінші қатарға шығарылуы. Сондықтан "Қазақстан – барлық қазақстандықтардың Отаны" деген тезиспен біздің ішкі саясатымызда үнемі басшылыққа алынып отырады. Мен халық сайлаған Елбасы ретінде Конституциялық өкілеттікке сәйкес саяси тұрақтылыққа қастандық жасағандардың, кімнің болса да азаматтық құқығын аяққа басушылардың кез келген іс-әрекеттерімен аяусыз күресетін боламын. Бұл арада, ардақты ағайын, өздеріңіздің көмектеріңіз бен қолдауларыңызға арқа сүйеймін.

Біздің республиканың саяси сахнасында бір шектен екіншісі бір шекке шығушылық кездесіп қалады. Бұл – өткен кезеңнің "баға жетпес" мұраларына деген сағыныш. Таңқаларлық құбылыс, аңсап кері кеткісі келетіндер жоқ емес. Олар: бұрын бәрі арзан еді дегенді алға тартқан болады.

Жасыратыны жоқ, біз қиын кезеңді бастан кешіп отырмыз. Экономикалық дағдарыс, өндірістің құлдырауы, етектен тартқан инфляция, мұның бәрі халыққа оңай тиіп жатқан жоқ. Мұның бәрін жоққа шығару – шындыққа көз жұмып қарау деген сөз. Бірақ егемендікпен бірге еркіндік, аста-төк молшылық, кең сарайдай боз үйлер өзінен-өзі келе қалады деп кім айтты? Ешнәрсе де еңбексіз, ізденіссіз келмейді. Бүгінгі дағдарыс кешегі экономикалық даму моделінің дәрменсіздігінен болып отыр. Оны қалыпты жағдайда қайта жандандыру үшін біршама уақыт, ең бастысы, шыдамдылық пен түсінушілік керек.

Қазір жұрт арасында қайыршылық күй кешіп жүр деген сөзді саудаға салушылар бар. Ал, кемелденген социализм тұсында осы сөздер айтылушы ма еді? Мұндай жабайы тіркестер Батыс елдерінде кеңінен таралған. Әлемдегі ең бай ел болып саналатын АҚШ-та үйсіздердің, жұмыссыздар-

дың, нашақорлардың қанша екені жасырылмайды, ашық жарияланады. Біздің елде мұндай құбылыс жоқ секілді. Бірақ кедейлер жайлаған біздің қоғамда сол бір кездері бәрі бірдей мамыражай күй кешті деп кім айта алады? Мыңдаған адамдар болар-болмас жалақы алды, зейнетақылары қырық-елу сомнан аспады, бастарында баспанасы болмады, көше кезіп, қайыр сұраушылар көбейді. Бірақ социализм ала келген бұл кеселдерге тірі жан пендесі тіл тигізе алмайтын.

Енді осы жауаптан бір сұрақ туындайды: біз қандай қоғам құрып жатырмыз? Халықтық капитализм бе, әлде, айталық, швед социализмі ме? Меніңше, терминологиялық таптаурыннан қашу керек секілді. Бір нәрсе айқын: қорқытып, үркітіп, "революциялық күш-жігермен" ешнәрсе тындыра алмайсың. Егер біз өмірге бейімді экономикалық модель алғымыз келсе, оның тірі организм секілді табиғи толысуын қамтамасыз етуіміз керек.

Әйтсе де, казармалық социализмді көксеушілер жылт еткен жаңалықтар мен бетбұрыстарды көргісі келмейді. Ал қазір инфляция, қиындықпен болса да, ауыздықталып, теңгенің нарқы бірте-бірте тұрақталып келеді, бұрынғыдай тауарларға деген зәрулік, жабайы базар жоқ. Ең бастысы, біздің тарихымызда тұңғыш рет Қазақстанның шаруашылық механизмінде реттелудің баяу түрдегі процесі басталды. Бұл – ауыр науқасқа шалдыққан экономикамызды көп ұзамай қаз тұрғызатын бірден-бір тура жол. Егер шаруашылықты жүргізудің жоспарлы жүйесіне оралып, ескі әнімізге қайта баспасақ, нәтижесі жемісті болуы тиіс.

Енді басқа мәселеге ауысайық: рухани жағынан құлдыраушылық жөне айқын бағыт-бағдар мен жарқын мұраттардың көзден бұлбұл ұшуы жайында. Ұйқылы-ояу Ресейдің өміріне пәрменді өзгерістер алып келген Петр реформасының тұсында да, шамамен, осындай әңгімелер өріс алған болатын. Осы арада бір сұрақ туындайды. Өткенді көксеп, көз жасын көлдететіндер қандай мұраттарды жоқтайды? Шынымен-ақ олар Кремльдегі шалшауқандардың ертегілері мен "Біз коммунизм жеңісіне жетеміз" деген сияқты ұрандарына ұйып сенді ме? Олар үшін "Өлтірме", "Ұрлама" деген ешқашан мәнін жоймайтын сөздер коммунизм құрлысшыларының моральдық өсиеттерімен сыйыспайтын ислам мен христиан діндерінің уағыздары болып табылды.

Біздің халқымыз өз тарихында қай кезеңде қатты қырғынға ұшырады? Еске түсірейікші. Ұжымдастыру, жаппай етек алған аштық, қазақтардың кіндік қаны тамған жерлерінен аластатылуы, тағы басқалар. Сәкен Сейфуллин, Бейімбет Майлин, Ілияс Жансүгіров, Тұрар Рысқұлов, Сұлтанбек Қожанов, қазақ халқының барлығы 65 мыңнан астам алдыңғы қатарлы ұлдары мен

қыздары сталиндік жаппай жазалау жылдарында жазықсыз атылып кетті. Кеңестік жүйе өзінің адал ұлдары мен қыздарын солардың қолдарымен опат қылып отырды. Кеңестік жүйенің өз жаулары деп танығандарды қалайша қуғындағаны бір адамның мысалынан-ақ айқын көрінеді. Кезінде жазықсыз қуғын-сүргінге ұшырап, кейіннен атылып кеткен көрнекті қазақ жазушысы және қоғам қайраткері Жүсіпбек Аймауытовтың ұлы жуырда ғана табылды. Оның бар кінәсі өз әкесінің ұлы болғандығында және одан бас тартпағанында ғана. Елуінші жылдарға дейін ол жазалаушы органдардың қатаң бақылауында болды, түрмеге жабылды, нәтижесінде өзінің туған Отаны ғана емес, есімін де жоғалтты. Бектұрдан Викторға айналған қарт кісі қазір Алтай өлкесінде тұрып жатыр. Ал, жарылыстан көз аспаған Семейді, күннен-күнге көз алдымызда семіп бара жатқан Аралды, Қазақстан жерін жайлап кеткен өндіріс ошақтарын қайда қоясың? Неге екені белгісіз, бұл туралы соңғы кездері айтпайтын болдық. Ал мұның бәрі осы ғасырдың зұлматы емес пе?

Құдайға шүкіршілік, енді қайтып ол социализмге оралу жоқ. Карл Маркс басқа социализмді көздеген деседі. Бірақ ол социализмде өмір сүрген жоқ. Сондықтан оның нені көздегені белгісіз. Экономикалық бостандықсыз саяси бостандық та болмайды. Біздің халқымыз осы тәуелсіздікке жету жолында аса қымбатты жандары мен аса қымбатты қасиеттерінен айрылды, олар енді тоталитарлық режимнің оқпанына қайта барып, бас сауғаламақ емес.

Оның үстіне, шаруашылықты жүргізудің әміршілдік-әкімшілдік жүйесіне қайта оралар болсақ, біз түпсіз тұңғыыққа қайта құлдырар едік. Кеңестер одағының экономикасы дүниежүзілік шаруашылық кеңістігіне шыға алмады, система өзінің дәрменсіздігін көрсетті, өйткені социалистік саяси экономия теріс принциптерге құрылған еді.

Қымбатты жерлестер! Қазақстан – көп ұлтты мемлекет. Еліміздің мәртебесін биіктетіп тұрған да осы ерекшелігі дер едім. Көп ұлтты ел болуымыз – біздің байлығымыз. Қазақ халқының кейбір "жанашыр" топтары бықсытылып жүретініндей, көпұлттық елге келген кесел емес. Сонау бір қуғын-сүргін жылдары әр ұлттың жүздеген мың өкілдері Қазақстан жеріне еріксіз айдалды. Біз бәрінің басына баспана бердік, бір үзім нанымызды бөлістік, ыстық ықыласымызды сыйладық. Содан бері бұл ағайындар өздерін зор мақтаныш сезімімен қазақстандықтармыз дейді. Олар қала салды, болат балқытты, балаларын тәрбиеледі, сөйтіп, республикамыздың экономикалық және рухани жағынан кемелденуіне өз үлестерін қосты.

Ал ондаған жылдардан кейін сол адамдардың көпшілігі, олардың балалары мен немерелері өздері өсіп-өркендеген жерлерінен жырақ кетіп, жылы

орын іздейді деп кім ойлаған? Тереңірек ой жүгіртер болсақ, кейбір пысықай саясаткерлердің айтып жүргеніндей, тілі бөлектер кетіп жатқан жоқ. Кетіп жатқандар – біздің ағайындарымыз, кеше ғана бірге тұрып, бірге жұмыс істеген, қиындықтарды бірге бөліскен, жақсымызға қуанып, жаманымызға бірге күйінген шебер қолды жұмысшылар мен білгір мамандар.

Адамдар Қазақстаннан неге көшіп жатыр? Мен бұл мәселені де зерттеп көрдім. Тиісті органдарда "азаматтық құқығыма қарсы қысым жасалды" деген бірде-бір арыз жоқ. Басты себеп – балаларының болашағына алаңдаушылық, жан-дүниесіндегі сәйкессіздіктер. Бұған, ең алдымен, ұлттық оқшаулануды көксейтін қозғалыстар мен ұйымдардың көпірме сөзді жетекшілері кінәлі. Олар қазақ халқының қамын жеген болып, өздеріне саяси капитал жинауды ғана мақсат етеді, ақылға сыймайтын осы іс-әрекеттерімен республика өміріне қаншалықты кесел-кесапаттарын тигізетіндеріне есеп бере бермейді.

Қазақстаннан орыс тілді халықтың үдере көшуі республика экономикасының толық тұралауымен, мәдениеттер жарасымдылығының бұзылуымен пара-пар екені кімге де болса түсінікті екеніне дау жоқ. Егер біздің жерімізді орыстар, украиндықтар, немістер, басқа да туысқан халықтардың өкілдері тастап кетер болса, сол сағатта өз ішімізде жанжалдардың бұрқ ете қалатыны сөзсіз. Ал ол кімге керек? Кім түсіндіріп береді? Оқшаулану қазақ халқының бірте-бірте жойылуына алып барып соғады. Осыны түсінетін уақыт жетті ғой, ағайын! "Ырыс алды – ынтымақ" дегенді ұмытпайық!..

Ресей мамандарының есептеуіне қарағанда, егемен елдердің арасына шекара тарту 300 миллиард долларды қажет етеді екен. Ал Ресейден тысқары жерде тұратын 25 миллион орысты көшіру ақылға сыймайтын сомаға – төрт триллион долларға түсетін көрінеді. Ондай байлық ешқандай елден табылмайды. Ендеше Ресей де басқа елдерден өз отандастарының жаппай көшіп келуіне мүдделі емес. Содан соң бұрынғы КСРО бірыңғай славяндар мен түркі-мұсылмандар принципі бойынша бөлініске түсер еді де, арты адам айтып болмайтын қырғынға әкеліп соғар еді. Ал бұл Ресейдің де, орыс халқының да мүддесіне мүлдем қайшы.

Өрине, көші-қон XX ғасырға тән құбылыс деп өзімізді-өзіміз жұбатуымызға болады. Балтық жағалауындағы елдердің азаматтары Скандинавияға, Түркиядан – Германияға, Алжирден – Францияға, Үндістаннан – Парсы шығанағына кетіп жатыр. Бірақ біз бұдан ешнәрсе ұтпаймыз. Ел басшылығының, Жоғарғы Кеңестің және әрқайсымыздың парызымыз – жұртты мазасыз күйге түсіретін мәселелердің бәрін түпкілікті шешу, олардың ертеңгі күнге деген сенімін орнықтыру. Тек осы ғана болашақта барлық проблемаларды шешуге жол ашпақ.

Сөз реті келгенде айта кетейін, көшіп барғандардың көпшілігіне өз Отанында оң көздерімен қарай бермейді. Мысалдар жеткілікті. Жыл басынан бері қарай Алматы облысы төрт мыңнан астам, Маңғыстау облысы екі жарым мыңға жуық қайта көшіп келушілерді қабылдады. Қайта оралушылар саны Көкшетау, Оңтүстік Қазақстан, Павлодар, Ақмола, тағы басқа облыстарда да өсіп келеді. Ресей оларға жұмыс, үй береміз деп уәде берген, бірақ онда да реформа процесі туғызып отырған қиындықтар жетіп артылады, сондықтан бұл проблеманы шешу Ресейге оңай емес. Содан олар не істесін, барар жер, басар тауы қалмағаннан кейін үйлеріне кері қайтқан.

Құрметті ағайын! Ата-бабаларымыздан мұра болып қалған қонақжайлылық, мейірімділік сияқты дәстүрлерімізді жаңа бір қырынан қайта жаңғыртып, туыстарымыз бен бауырларымызға ыстық ықыласымызды білдірейік. "Кең болсаң, кем болмайсың" деген ұлағатты сөз бар емес пе? Жеріміздің көңдігіндей дастарқанымыз бен көңіліміз де сондай кең болса, ешқашан да кем болмасымыз анық.

Жаңа мен республиканың қоғамдық-саяси өмірінің кейбір проблемаларына тоқталып өттім. Оларды неғұрлым қысқаша тұжырымдау үшін орыс ақыны Константин Бальмонттың сөзін мысалға келтірейін. Ол кезінде 1917 жылғы Қазан төңкерісін қабылдамай, әлемнің революция жасау жолымен емес, эволюциялық даму арқылы өмір сүретінін ашық та батыл айтқан болатын. Сындарлылық пен тәртіп, ішкі және сыртқы тәртіптілік – бізге керегі, міне, осы. Сондай-ақ қазір барлық күш-жігерімізді салып қорғауымыз тиіс түсінік қандай да болсын жеке адамдар мен таптардан және қандай да болсын жеке міндеттерден жоғары тұратын Отан түсінігі екенін зердемізде ұстауымыз қажет. Бұл ұғымға бәрі де сияды. Онда ешқандай айырмашылық жоқ; сен көпессің бе немесе шаруасың ба, жұмысшысың ба немесе ақынсың ба, солдатсың ба немесе генералсың ба – бәрі бір.

Достар!

Бүгінгі кездесуіміздің қорытынды бөлігіне әрі ең бір жан тебіренерлік бөлігіне көшуге рұқсат етіңіздер. Менің мейлінше жауапты міндет атқаруыма – Алтын Жұлдыздар тапсыруыма және біздің Отанымыз – Қазақстан Республикасының ең жоғарғы дәрежелі "Халық қаһарманы" атағының айырым белгілерін аса көрнекті үш азаматымызға – республиканың Қорғаныс министрі, армия генералы Сағадат Қожахметұлы Нұрмағамбетовке, "Өскемен қорғасын-мырыш комбинаты" акционерлік қоғамының президенті Ахат Салемхатұлы Күленовке және Қарағанды облысының Тельман ауданындағы кеңшар-институтының бас директоры Александр Федорович Христен-

қоға табыс етуіме тура келіп тұр. С. Қ. Нұрмағамбетов бұл құрметке Ұлы Отан соғысы жылдарында көрсеткен ерлігі үшін, еліміздің Қарулы Күштерін жасақтап құруға және оның қорғаныс қабілетін нығайтуға сіңірген еңбегі үшін және жастарға отан сүйгіштік тәрбие беруге белсене қатысқаны үшін ие болды. Ал, А. С. Күленов пен А. Ф. Христенко өндіріске басшылық жасаудағы сіңірген ерекше еңбектері үшін, әлеуметтік мәселелерді шешуге өздерінің қосқан зор жеке үлестері үшін наградталып отыр. Бұлардың есімдері біздің республикамызға кеңінен танымал. Бұлар өз істерінің шын мәніндегі жанашырлары, жаңа формацияның нағыз жаңа тұрпатты азаматтары болып табылады. Бұлар жаңа өзгерістер идеяларын шын ниеттерімен қабылдап, оларды жүзеге асыруға белсене қатысып жүр. Бүгінгі таңдағы нағыз қажетті қасиетті істер осындай адамдардың қолымен жасалуда, республиканың болашағына негіз қалаушылар да, міне, осылар. Бұлардың әскери бөлімшелердегі, көп ұлтты ұжымдардағы беделі орасан зор. Бұлардың соңынан еретін қолдаушылары мен шәкірттері мол. Сағадат Қожахметұлының, Ахат Сәлемхатұлының және Александр Федоровичтің есімдері Қазақстанның тарихына мәңгілік енетін болады. Өйткені бұлар республиканың "Халық қаһарманы" деген жоғары атаққа бірінші ие болды.

Кеше мен сондай-ақ экономиканың, мәдениеттің, денсаулық сақтаудың, білім берудің, әскери қызметшілердің алуан салаларының өкілдері болып табылатын үлкен бір топқа Қазақстанның алғашқы ордендері мен медальдарын табыс еттім. Соңғы кезде бізде мұндай оқиғалардың жиі болып жүрмегені белгілі. Солай бола тұрса да мен бізде мұндай ең жоғарғы құрметке лайықты сан мыңдаған тамаша қызметкерлердің, өз борыштарына шын мәнінде адал адамдардың қай салада да көп екендігіне жиі-жиі көз жеткізіп жүрмін. Мысалы, таяуда ғана қазақстандық спортшылардың Хиросимадағы Азия ойындарында тамаша табыстарға жеткенін зор қанағаттанғандық сезіммен естіп білдім. Оларға деген құрмет пен мақтаныш арта берсін!

Мен сіздердің барлығыңызды да республика үшін даңқты бүгінгі тамаша күнде шын жүректен құттықтаймын. Отанымыздың гүлденуі мен беделінің нығая түсуі үшін тап осындай мақсаткерлік шығармашылық жұмыстар атқаруларыңызға, жоғарғы жанқиярлықпен еңбек етіп, жаңа табыстарға жете берулеріңізге тілектестік білдіремін.

Бүгін менің және бір жоғары да құрметті міндет атқаруыма – Республика күніне орай дәстүрлі түрде беріліп жүрген "Президенттің бейбітшілік пен рухани татулық сыйлығын" табыс етуіме де тура келіп тұр. Бұл сыйлықтың иелері өздерінің ізгі ниетті жасампаздық істерімен біздің қоғамымыздағы рухани бірлікті, ұлтаралық татулық пен халықтар арасындағы өзара түсі-

ністікті нығайтуға ықпал етіп жүрген азаматтар. Бұл сыйлықтың лауреаттары – халқымыздың аса көрнекті перзенттері. Академик, Қазақ мәдениет қорының төрағасы Жабайхан Мұбаракұлы Әбділдин осы сыйлыққа ие болды. Қазақстанда оның белсенді қоғамдық-саяси қызметі кеңінен белгілі. Бұл қызмет республикамызда азаматтық бейбіт өмірді, рухани татулықты, тұрақтылықты қолдауға бағытталған. Есімі дүние жүзіне мәлім философ-ғалым Қазақстанда диалектикалық логика мен таным теориясының бірегей мектебін құрды. Ол азаматтық ақыл-парасат иесі ретінде өзінің гуманистік көзқарасын әрқашан адал әрі батыл қорғай біледі. Аса ірі жазушы Морис Давидович Симашко да лауреат атанды. Оның есімі ерекше таныстыруды қажет ете қоймайды. Оның кітаптары терең тарихи шындыққа толы, ол Шығыс халықтарының мәдениеті мен дәстүрлерін терең біледі және қатты құрметтейді. Оның шығармашылық қызметте жоғары эпикалық құлаш сермегенін бүкіл әлем біледі. Біз сонымен қатар өзіміздің өзбекстандық досымызды да, жазушы, әдебиеттанушы, аудармашы Насыр Юлдашұлы Фазыловты да құттықтаймыз. Ол өзінің рухы жағынан қазақ әдебиетінің Кіндік Азиядағы өкілетті өкілі болып табылады. Аса көрнекті қазақ жазушыларының 33 кітабы оның аудармасымен туысқан елдердегі оқырмандардың игілігіне айналды. Біз оның Ұлы Абайдың 150 жылдық мерейтойына әзірлікке қосқан үлесін де жоғары бағалаймыз. Ол бұл күнді Абай өлеңдерінің аудармасы жинағымен қарсы алмақ. Мұндай азаматтар ел мен елдің, халық пен халықтың бір-бірімен жақындаса түсуіне, олардың мәдениеттері мен адамгершілік жан дүниелерін байытуға көмектеседі.

Сіздерге сол үшін де зор рахмет!

Бәріңізді де бүгінгі мерекемен тағы да құттықтаймын. Бақытқа бөленіп, табысқа жете беріңіздер, дендеріңіз сау болып, өмірлеріңіз гүлдене берсін!

**ВЫСТУПЛЕНИЕ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
НА ТОРЖЕСТВЕННОМ СОБРАНИИ, ПОСВЯЩЕННОМ ДНЮ
РЕСПУБЛИКИ***

Алматы, 24 октября 1994 года

**ВСЕ, О ЧЕМ МЕЧТАЛО, К ЧЕМУ СТРЕМИЛОСЬ НЕ ОДНО
ПОКОЛЕНИЕ НАШИХ ПРЕДКОВ, СТАНОВИТСЯ РЕАЛЬНОСТЬЮ,
НАШИМ ОБЩЕГРАЖДАНСКИМ ДОСТОЯНИЕМ**

Уважаемые сограждане!

Уважаемые участники торжественного собрания!

Дорогие соотечественники!

Дамы и господа!

Я поздравляю присутствующих и всех граждан независимого Казахстана, соотечественников и друзей за рубежом с главным нашим государственным праздником – Днем республики. Эта дата относительно новая в казахстанском календаре отмечается впервые в эти сроки. Это связано с тем, что четыре года назад у нас была принята Декларация о суверенитете. Именно она заложила основы нашей государственности, стала базой Основного закона страны, определила перспективы социально-экономического и общественно-политического развития Казахстана.

Это первый в отечественной истории документ, который дал целостное определение статуса республики как самостоятельного государства, закрепил это в строгой правовой форме. В нем были заложены все атрибуты суверенности: собственная территория и гражданство, самостоятельность и полнота государственной власти внутри страны, верховенство Конституции и законов, свой бюджет и финансово-кредитная система, собственные силовые структуры, самостоятельность в международных отношениях и, наконец, классические символы государственного суверенитета: герб, флаг, гимн.

Все то, о чем мечтало и к чему стремилось не одно поколение наших предков, становится реальностью, нашим общегражданским достоянием.

* Газета "Казахстанская правда", 25 октября 1994 года.

Живет и, преодолевая невзгоды, упорно трудится нынешнее поколение казахстанцев. Сердечно выражаю благодарность всему многонациональному народу Казахстана за выдержку в это нелегкое время, за поддержку избранного курса, за самоотверженную работу по реализации намеченного, за сохраненную стабильность, межнациональное и гражданское согласие. Только за счет этого республика сумела избежать губительных катаклизмов, сделать конкретные шаги к созданию рыночной экономики, создать предпосылки к преодолению кризиса, к подъему производства, наладить взаимовыгодные партнерские связи с внешним миром, обрести собственное имя и авторитет на международной арене.

Я далек от того, чтобы, как это было в недавнем прошлом, использовать знаменательную дату для провозглашения победных реляций, но я также далек и от отрицания пройденного и достигнутого, от политической "куриной слепоты", не позволяющей видеть, как говорят, "за деревьями леса". Это никак не соответствует моим убеждениям. Полагаю, что и все казахстанцы, верящие в возможность жить более достойно и поддерживающие реформаторский курс, разделяют мою точку зрения. Поэтому не могу понять и принять позицию некоторых наших оппонентов, которые своими истерическими стенаниями создают картину, весьма далекую от истинного положения дел. Если вдуматься, это куда более реальная опасность для общественного прогресса, нежели конкретные экономические неурядицы.

Неужели кому-то еще не видно, что исторический перелом в нашей стране уже начался? Казахстан достаточно далеко ушел от развилки сомнений и выбора векторов движения, встав на единственно верный в современных условиях путь общественного развития, создания цивилизованного рынка, и достиг ощутимых результатов. Сегодня, обобщая проделанное, можно отметить ряд несомненно позитивных моментов. Прежде всего удалось без больших политических стрессов в основном выделить собственную экономику из народнохозяйственного комплекса бывшего Союза. Проведена достаточно объективная оценка ресурсного потенциала нашей экономики. Определелись приоритеты в структурной, инвестиционной и финансово-кредитной политике, развиваются процессы разгосударствления и приватизации.

В этом году Казахстан испытывал колоссальные трудности с обеспечением села сельхозтехникой, запасными частями, горюче-смазочными материалами. Однако за счет ряда оперативных мер удалось переломить ситуацию. Я сам неоднократно выезжал в хозяйства и хорошо знаю, какой ценой удалось вырастить и собрать отменный урожай зерновых. И это не-

смотря на то, что нынешняя страда была проведена без привлечения помощи извне. Сороковая целинная жатва принесла нам хлебный каравай в 18 миллионов тонн. В связи с этим от всей души поздравляю казахстанских хлеборобов с этим успехом.

К сожалению, сегодня в жизни наших людей не так уж много праздников. Сказывается острый экономический кризис, проявления которого легли на плечи людей. Государство оказалось в долгу перед своими гражданами: на многих предприятиях, в бюджетных организациях несвоевременно выплачивалась зарплата, задерживалась выдача пенсий, пособий и стипендий. При этом произошел неизбежный в нынешней ситуации отпущек цен на хлеб.

Осознавая это, мы предприняли конкретные шаги по социальной защите населения, особенно малоимущих слоев. Правительство выделило из республиканского бюджета средства на выплату всех задолженностей и компенсаций малообеспеченным гражданам в связи с повышением цен. Кроме того, со 150 до 200 тенге повышена минимальная заработная плата. Особая забота в канун 50-летия Победы проявлена о ветеранах Великой Отечественной войны.

Оказывается помощь таким социально значимым сферам, как здравоохранение и образование. В этом году на нужды медицины выделено более 10 миллиардов тенге, что на треть больше, чем планировалось. Для приобретения лекарств и медицинского оборудования направлены средства нескольких иностранных кредитных линий. Подобные же меры принимаются в сфере народного образования. Для обучения особо талантливой молодежи за рубежом учреждены 250 стипендий Президента, пять тысяч человек проходят обучение в лучших учебных заведениях многих стран мира. Осуществляется государственная поддержка науки и культуры.

Однако в социально-экономической политике государства было допущено и немало просчетов, которые замедлили осуществление реформ и выход республики из кризиса. Не снижаются темпы падения производства. Нет эффективной отдачи от вводимых в практику хозяйствования новшеств, структурных преобразований, созданных рыночных институтов. Не преодолены паралич и неплатежеспособность предприятий государственного сектора. В силу этих и многих других причин замедлилось поступление в бюджет средств, предназначенных для реализации важнейших социальных программ.

Именно это стало главной причиной беспрецедентного в истории республики решения – полной отставки Кабинета Министров. Его прежний состав проделал большую и нелегкую работу в первые годы после принятия

независимости. К сожалению, он не стал командой единомышленников, не смог полностью использовать свой потенциал, не сумел сконцентрироваться на решении стратегических задач экономического развития. Сейчас сформирован новый состав Правительства, который впервые в истории нашего молодого государства принес присягу народу и Президенту на верность служения Отечеству, поклялся посвятить все свои силы, знания и опыт экономическому и духовному развитию республики.

Нам необходима новая целостная экономическая политика. В связи с этим перед Кабинетом Министров поставлено несколько первоочередных задач. Среди них – разработка национальных приоритетов экономической реформы и механизмов ее реализации государством, частным предпринимательством, банками, иностранными инвесторами. Предстоит также определить четкую политику в кредитно-денежной и финансовой сферах, осуществить жесткую налоговую реформу. Пора, наконец, начать реальную борьбу с коррупцией. Важным представляется также реализация основных принципов внешней политики и внешнеэкономической деятельности.

Наши приоритеты во внешней политике уже обозначались неоднократно.

Уходящий год ознаменован целой серией внешнеполитических акций, крайне выгодных для Казахстана, как, впрочем, и для его партнеров. Казахстан уже решил первые проблемы выхода на международную арену, когда основным для нас являлось установление дипломатических отношений, укрепление государственной безопасности. Сейчас мы вышли на новый уровень, где главным является широкомасштабное развитие демократического и конструктивного партнерства, эффективного сотрудничества со всеми странами, укрепление собственных позиций и авторитета на глобальном и региональном уровнях. Официальные визиты в США, Турцию, Великобританию, Испанию, Италию, Японию, Саудовскую Аравию, приезд в Казахстан глав ряда государств завершились вполне осязаемыми результатами. Такое же значение имеют и контакты с зарубежными странами на правительственном уровне. Возможно, кому-то пока не ясны в полной мере их суть и значение в деле укрепления государственности республики, продвижения реформ. Однако и сегодня, и в будущем они, без сомнения, окажут благотворное влияние на общественно-политическую, экономическую, духовную сферы жизни нашего народа.

В США в этом году была подписана Хартия о демократическом партнерстве между нашими странами, создана база сотрудничества в области науки и техники, образования, безопасности, оборонной конверсии. Есть договоренности о режиме благоприятствования в экономическом сотрудниче-

стве, торговле, финансово-банковской системе. Сняты ограничения на ввоз казахстанских товаров в США. Недавно в Алматы побывала представительная делегация американских бизнесменов, которым правительство США гарантирует выделение средств для реализации конкретных проектов в Казахстане. В Соединенных Штатах также организуется фонд в 100 миллионов долларов для поддержки предпринимательства в нашей республике.

Достигнуто историческое соглашение с нашим великим соседом – Китаем, – юридически закрепляющее казахстанско-китайскую границу. А ведь эту проблему годами не могли решить в бывшей державе. Казахстанско-китайская декларация закрепила положения о неприменении ядерного оружия против нашей страны. Это расценивается во всем мире как мощный прорыв на внешнеполитической арене, укрепление нашей безопасности.

Собственно говоря, каждая зарубежная поездка идет только в рабочем русле. Так, в Японии состоялся интенсивный и результативный диалог о крупных инвестиционных проектах, взаимодействии в международной сфере. Уже сейчас японцы приступают к развитию Экибастузских электростанций, идет проработка сооружения внутриказахстанского нефтепровода. После поездки во Францию в Казахстане создана Национальная высшая школа государственного управления. Во время недавнего пребывания в Турции на встрече глав тюркоязычных государств принято твердое решение на взаимовыгодной основе сотрудничать в освоении нефтяных и газовых ресурсов этих стран. На Азиатском континенте мы совместно активно начали реализовывать транспортные и коммуникационные проблемы. Словом, отдача от каждого визита в другую страну всегда реальна и направлена на благо народа Казахстана.

За эти годы в экономику Казахстана привлечено инвестиций более чем на один миллиард долларов, из них освоено уже около полумиллиарда. Открыто 19 кредитных линий, на поступающие по ним средства мы, кстати, покупаем лекарственные препараты, поставки которых были к нам прекращены после развала Союза. В республике работает свыше полутора тысяч совместных предприятий. Заключены крупные контракты со многими крупнейшими зарубежными фирмами, в том числе по освоению Тенгизского, Карачаганакского, Актюбинского нефтегазовых месторождений. Активно развивается сотрудничество в области связи и коммуникаций. Крупная компания Ай-ти-ти в перспективе обеспечит сотовой телефонной связью всю республику. Нарастает партнерство и в агропромышленном комплексе, у нас строится немало предприятий по переработке сельскохозяйственной продукции. Только по результатам последнего визита Президента в Тур-

цию окончательно решены вопросы о строительстве фабрики по выпуску бумаги и текстилепрядильной фабрики в Талдыкоргане, кожевенного завода в Павлодаре, макаронной фабрики в Петропавловске. Выделены средства на разработку малодебитных нефтяных скважин.

Развитие добрососедских отношений мы всегда ставили и будем ставить в сотрудничестве с дружественными, исторически и духовно близкими нам государствами ближнего зарубежья. У нас заключен отвечающий интересам наших народов договор с Узбекистаном и Кыргызстаном о создании Центральноазиатского экономического пространства без границ, таможен и других барьеров, действуют исполком Межгосударственного совета и Банк сотрудничества и развития наших стран. На встречах глав государств СНГ достигнуты перспективные соглашения об образовании Межгосударственного экономического союза, платежного союза, а буквально на днях принят меморандум Совета глав государств об основных направлениях интеграционного развития Содружества и соответствующий план действий.

В подготовке всех этих документов Казахстан принимал самое активное участие. Интеграционные устремления – это генеральная линия нашей внешнеполитической и экономической деятельности. Если осознать дух и букву принятых в Москве решений, то видно, что все они являются реализацией идей, заложенных в проекте формирования Евразийского союза. Это отнюдь не кабинетное предложение, как полагают некоторые, рожденное в Алматы. Оно исходит из народных недр, из необходимости создания подлинно дееспособного объединения суверенных государств, способного решать задачи повышения уровня экономического, культурного сотрудничества, человеческого общения.

Сами принципы объединения напрочь исключают возможность реанимирования прежнего государства, политический и экономический фундамент которого составляли тоталитарный режим и плановая система хозяйствования. Какой бы ни была реакция некоторых политиков на идею создания ЕАС, но Казахстан будет продолжать наращивать интеграционные усилия, ибо в основе их – благородные цели. Их поддержит и многонациональный народ Казахстана, поскольку мы не можем упустить исторический шанс для интеграции, предотвращения конфликтов, укрепления добрососедских отношений с братскими народами.

Известно, что сокровенной мечтой казахского народа во все времена были свобода и собственная государственность. Нас не устраивала роль статистов на исторической сцене. Мы хотели играть свою роль – такую же важную и ответственную, какую играют другие народы мира.

Вспомните Ордабасы, три наших великих соплеменника – Толе-би, Казыбек-би и Айтеке-би – сумели сплотить людей для отражения джунгарской агрессии. Платформой для объединения стали историческая общность и идея национальной независимости всех казахов. По существу, это была серьезная заявка на создание института собственной государственности. Казахи впервые предстали перед изумленным миром как сплоченная нация, готовая решать важные исторические задачи. И, может быть, именно тогда мы впервые почувствовали себя единым народом.

Получилось так, что средой обитания наших предков издревле были обширные территории, подпираемые с севера и юга двумя великими державами. Для сохранения нации ее вождям приходилось проводить гибкую и взвешенную политику, искать поддержки у могущественных соседей. Ярким примером мудрости и дальновидности такой дипломатии стали действия Абулхайр-хана и Абылай-хана, озабоченных судьбой и исторической перспективой своей родины. Именно они оставили нам завещание о необходимости тесного союза казахской степи с северным соседом. Будем откровенны, именно эта политика помогла нам противостоять многим глобальным социально-политическим катаклизмам, а попросту говоря – выжить, сохранить этнические связи, родной язык, обычаи и традиции предков.

Как в свое время подметил писатель Абдижамил Нурпеисов, отличительной чертой казахского характера является доверчивость, открытость, привычка верить на слово. Однако эти замечательные человеческие качества нередко оборачивались для нас бедой. Так было в 1917 году, когда казахам навязали революцию с лозунгами свободы, братства и всеобщего счастья и они ее безоговорочно приняли. Мог ли кто-нибудь предположить тогда, что революция едва не похоронит нашу великую мечту?

Правда, в 1936 году, став союзной республикой в составе СССР, Казахстан получил все атрибуты государственной независимости. Но та дарованная свобода оказалась блефом, а государственная атрибутика потребовалась власть предержащим для маскировки истинного лица тоталитаризма. По существу, республика была превращена в один из островов сталинско-бериевского ГУЛАГа, и казахи, вместе с другими народами Советского Союза, оказались узниками многонационального концлагеря, выстроенного на их собственной земле.

Говоря об этом, сколь тернистым был путь нашего народа к государственной независимости.

Теперь Казахстан, по его словам, – подлинно суверенное государство. У нас есть все: демократическая Конституция, разветвленная структура

законодательной, исполнительной и судебной власти, государственный язык, национальная валюта, собственные Вооруженные силы и многое другое, что должна иметь каждая независимая страна. Мы с гордостью можем сказать, что историческая цель, к которой казахский народ шел многие и многие годы, наконец-то достигнута. Надо идти вперед этим же путем. Надо отбросить ностальгию о прошлом, а, преодолевая трудности, укреплять государственность, суверенитет, упорно работать, чтобы превратить Казахстан в экономически развитую демократическую страну.

Великим счастьем и большим нашим достижением, суверенитет дался Казахстану мирным путем, без крови и насилия. А ведь большинство стран планеты добывали независимость в ходе изнурительных войн, теряя цвет нации, неся огромные материальные издержки и неизбежно отставая в своем историческом развитии. Ну разве же мы не вправе гордиться своим государственным суверенитетом, на деле обеспечивающим гражданский мир и межнациональное согласие в республике? И разве можем смириться с попытками определенных кругов нарушить это спокойствие?

Да, национальная самобытность казахского народа, его духовные ценности должны быть сохранены и приумножены. Мы боролись и будем бороться с теми, кто по имперской привычке склонен смотреть на казахов свысока. Однако и сами казахи, по его мнению, не должны допускать пренебрежения и амбиций по отношению к другим народам. Всем нам нелишне помнить, что Казахстан в качестве суверенного государства признан практически всем мировым сообществом, принят в члены ООН, наращивает сотрудничество с мировым Банком реконструкции и развития, ЮНЕСКО, ЮНЕП, Советом по безопасности и сотрудничеству в Европе, Международным валютным фондом и многими другими международными и межрегиональными организациями. Мы строим демократическое общество, а главным принципом демократии, и это безоговорочно признано во всем мире, является приоритет гражданских прав и общечеловеческих ценностей. Поэтому тезис "Казахстан – родина всех казахстанцев" по-прежнему будет доминантой нашей внутренней политики. И я, как законно избранный Президент, в пределах своих конституционных полномочий буду решительно пресекать любые действия, направленные на дестабилизацию общества за счет ущемления чьих бы то ни было гражданских прав.

Парадоксально, но факт: еще немало наших сограждан склонны видеть недавнее прошлое в розовом свете. Дескать, и жизнь раньше была дешевле, и духовность народа – выше.

Мы переживаем трудные времена. Экономический кризис, сопровождаемый спадом производства и инфляцией, ведет к социальному расслоению

нию общества, больно бьет по карману народа. Отрицать это – значит закрывать глаза на вполне очевидные вещи. Однако кто сказал, что мы получим свободу, достаток и процветание – даром? За все в жизни надо платить, и сегодняшний кризис – это неизбежная плата за смену обанкротившейся модели экономического развития.

Много приходится слышать спекуляций относительно людей, живущих ниже черты бедности. А кто из нас слышал этот термин в эпоху развитого социализма? На Западе – пожалуйста, такое понятие широко использовалось. В богатейшей стране США не скрывают количество бездомных, безработных, наркоманов. Мы же замалчивали эти явления. Но это совсем не означает, что не существовало в обществе бедных, что все граждане благоденствовали, сотни тысяч людей получали мизерные зарплаты, сорока и пятидесятирублевые пенсии, не имели крова, бродяжничали, жили подающим. Но обсуждать язвы социализма никому не позволялось.

В ответ на вопрос, какое общество мы строим – народный капитализм или, скажем, шведский социализм, я обычно пожимаю плечами. Наверное, нам надо уходить от терминологической казуистики. Ясно одно: из-под палки, на "революционном энтузиазме" ничего путного не построишь. Тем более что, если мы хотим получить жизнеспособную экономическую модель, она, наподобие живого организма, должна расти и развиваться естественно, сама по себе.

Между тем адвокаты казарменного строя не замечают обнадеживающей тенденции: инфляция падает, курс тенге постепенно стабилизируется, исчезает дефицит товаров, "черный" рынок и т. д. И, самое главное, впервые за всю нашу историю в хозяйственном механизме Казахстана начался робкий и мучительный процесс саморегуляции. А это – единственно плодотворный путь к выздоровлению тяжело больной экономики, если, конечно, мы сами не загубим ее возвратом к плановой системе хозяйствования.

Теперь другое: потеря духовности, утрата ориентиров и светлых идеалов. Примерно такие же разговоры звучали еще в эпоху петровских реформ, которые нанесли сокрушительный удар по размеренной жизни сонно-патриархальной России. Какие идеалы оплакивают приверженцы прошлого? Неужели кто-то из них всерьез верил сказкам кремлевских старцев и лозунгам типа "Мы придем к победе коммунизма"? Если же они имеют в виду нетленные "не убий" и "не укради", то это – догматы ислама и христианства, никакого отношения к моральным заповедям строителей коммунизма не имеющие.

Коллективизация, массовый голод, откочевка казахов за пределы своей исторической родины – все это недавнее прошлое. Сакен Сейфуллин,

Беимбет Майлин, Султанбек Кожанов и еще 65 тысяч лучших сыновей и дочерей казахского народа были уничтожены в Казахстане в годы сталинских репрессий. Причем система расправлялась даже со своими верными слугами – руками таких же слуг. Недавно отыскался сын выдающегося казахского писателя и общественного деятеля Жусупбека Аймаутова, репрессированного и расстрелянного в 1930 году. Трагически сложилась жизнь этого человека, вина которого заключалась лишь в том, что он был сыном своего отца и не отказался от него. Вплоть до 50-х годов он преследовался карательными органами, был посажен в тюрьму, потерял не только родину, но и собственное имя. И сегодня этот уже пожилой человек живет в Алтайском крае, превратившись из Бектура в Виктора.

Но мы почему-то перестали говорить об этом. И о Семипалатинске, с истерзанной ядерными взрывами земель, гибнущем Арале, об экологически грязных производствах, разбросанных по всей территории Казахстана. Молчим и о нашем мировоззрении социальных иждивенцев, которое, кажется, не вытравишь и каленым железом.

Слава Всевышнему, что возврат к тому социализму, в котором все мы имели несчастье жить, сегодня невозможен. Говорят, Маркс имел в виду совсем другое. Но никто в этом "другом" не жил, поэтому неизвестно, что он имел в виду. Без экономической свободы нет и свободы политической. А наш народ заплатил слишком большую цену за свою независимость, чтобы позволить снова впрячь себя в ярмо тоталитарного режима. Но, вернувшись к командно-административной системе хозяйствования, мы вновь погрузились бы в ирреальность бытия, при котором жизнь нашей страны развивалась бы по надуманным противоестественным законам. Ведь Советский Союз потому и не мог интегрироваться в мирохозяйственное пространство, отстал от мирового прогресса и проиграл соревнование систем, что строил свою экономику на зазеркальных принципах социалистической политэкономии.

Уникальность Казахстана, заключается в полиэтничном составе его населения. Многонациональность – наше богатство, а не зло и проклятие, как считают иные, к счастью – немногочисленные "защитники" казахского народа. В суровое лихолетье, часто не по своей воле, в республике оказались сотни тысяч людей самых разных национальностей. Местные жители дали им кров и пищу, обогрели своим радушием, и с тех пор эти люди стали такими же казахстанцами, как и каждый из нас. Они строили города, плавил металл, убирали хлеб, растили и воспитывали детей, внося немалый вклад в экономическое и духовное развитие республики.

Кто мог подумать, что спустя десятилетия многие из этих людей, их дети и внуки будут вынуждены сниматься с насиженных мест, и в поисках

лучшей доли выезжать за пределы Казахстана? А ведь уезжают, не просто иноязычные, как называют их бездумные политики, и не просто иноверцы, как говорят фарисействующие святоши. Уезжают наши братья – квалифицированные рабочие и специалисты, рядом с которыми мы жили и работали, с которыми поровну делили наши радости и невзгоды.

Почему люди покидают Казахстан? Ведь в правоохранительных органах, по заверению ответственных работников ведомства, нет ни одного заявления, в котором бы говорилось, что отъезд вызван ущемлением гражданских прав. Едут, главным образом, из-за душевного дискомфорта, из-за тревоги за судьбу своих детей. И виноваты в этом, прежде всего крикливые вожаки пронационалистических движений и организаций. Они вносят дисгармонию в нашу жизнь, зарабатывая себе политический капитал непрошенной заботой о благополучии и процветании коренного населения республики.

Только лишенному разума человеку не надо понять, что исход русскоязычного населения из Казахстана был бы равносителен полному параличу республиканской экономики, увяданию его многоцветной культуры. И уж поверьте, если русские, украинцы, немцы, представители других братских народов покинут нашу землю, здесь тотчас же начнутся внутринациональные разборки. Спрашивается, кому это на руку? Ведь самоизоляция – это медленное самоубийство казахского народа.

По оценке российских специалистов, обустройство границ с новыми суверенными государствами, которое станет неизбежным в случае массовой миграции населения, потребует 300 миллиардов долларов – а переселение 25 миллионов русских, проживающих за пределами России, обойдется казне и вовсе в фантастическую сумму – четыре триллиона долларов США. Выходит, Россия тоже не заинтересована в массовом переезде жителей СНГ.

Но дело даже не в материальных издержках. Массовые переселения людей способны положить начало перекройки границ внутри бывшей империи, спровоцировать столкновения на этнической почве, вылиться в кровопролитные войны между славянами и тюрко-мусульманами. Огромные территории, могут стать чьей угодно добычей. Разве это отвечает устремлениям России – государства, которое всегда было собирателем народов?

Конечно, можно тешить себя мыслью, что миграция – это знамение XX века. Граждане Балтийских государств едут в Скандинавию, Турции – в Германию, Алжира – во Францию, Индии – в страны Персидского залива. Но нам-то с вами от этого не легче, ибо Казахстан покидают наши братья и сестры.

Долг руководства страны, Верховного Совета, всех структур власти, каждого из нас, – сделать все возможное, чтобы снять все вопросы, вызывающие дискомфорт и беспокойство людей, вселить в них уверенность в завтрашнем дне. Именно это, и ничто другое, поможет решить в будущем все свои проблемы и самому казахскому народу.

К тому же, историческая родина часто встречает переселенцев не как мать, а как злая мачеха. Он привел характерный пример: с начала этого года Алматинская область приняла более четырех тысяч реиммигрантов, Мангистауская – около двух с половиной тысяч. Растет число возвращающихся в Кокшетаускую, Южно-Казахстанскую, Павлодарскую, Акмолинскую и другие области. В России им обещали жилье и работу, но все эти обещания выполнить оказалось не по силам, поскольку там идут трудные процессы в ходе реформ – помыкавшись в коридорах тамошних органов власти, люди вновь пакуют чемоданы и возвращаются домой.

Обращаясь к соотечественникам, Президент призвал их вспомнить о непоказном гостеприимстве наших отцов и дедов, смягчить свое сердце и сделать все, чтобы Казахстан и впредь домом с горящим очагом и богатым дастарханом для каждого, кто нуждается в пище и ночлеге.

Сжато формулируя проблемы общественно-политической жизни республики, Президент привел слова русского поэта Константина Бальмонта, не принявшего в свое время Октябрь 17-го года, сказавшего, что не революциями, а эволюцией жив мир. Стройность, порядок, внутренняя и внешняя дисциплина – вот что нужно нам. И еще сознание, что единственное понятие, которое сейчас нужно защищать всеми силами, это понятие родины, которая выше всяких личностей и классов, и всяких отдельных задач.

В заключение Нурсултан Назарбаев еще раз поздравил всех казахстанцев с праздником, пожелал им счастья и успехов, здоровья, и процветания.

**ПРИВЕТСТВИЕ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
УЧАСТНИКАМ 3-Й ВСТРЕЧИ СТАРШИХ ДОЛЖНОСТНЫХ ЛИЦ
В РАМКАХ ПОДГОТОВКИ СВМДА***

Алматы, 29 октября 1994 год

Приветствую участников третьей встречи в Алматы в рамках подготовки Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии. Представительный характер алматинской встречи позволяет надеяться на успех в деле создания системы азиатский безопасности, инициатором которой выступила Республики Казахстан два года назад.

На этом пути уже сделано немало. Значительно выросло число стран и международных организаций, участвующих в подготовке СВМДА. Это означает растущее понимание необходимости взаимодействия и мер доверия, которые должны быть положены в основу системы азиатской безопасности. Международные организации готовы рассматривать СВМДА как партнера по сотрудничеству в укреплении системы безопасности на глобальном уровне.

В эти дни вам предстоит обсудить процедуры, связанные с выработкой основополагающих документов СВМДА и подготовкой встречи на уровне министров иностранных дел. Это станет серьезным шагом к реальному достижению наших общих целей.

Хотел бы пожелать успеха вашей работе и выразить надежду, что она приблизит созыв Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии.

* Газета "Казахстанская правда", 29 октября 1994 года.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ БУДАПЕШТЕГІ САПАРДЫҢ ҚОРЫТЫНДЫСЫ БОЙЫНША ҚАЗТАГ ТІЛШІСІНЕ БЕРГЕН СҰХБАТЫ*

Алматы, 9 желтоқсан 1994 жыл

Біздің делегациямыз Венгер жағымен шешуді қалаған мәселелерінің бәрін шешті. Бұрын біздің елдеріміз арасында Экономикалық өзара көмек кеңесі шеңберінде кең шаруашылық байланыстар бар болатын. Ол ыдырағаннан кейінгі өткен жылдар байланыстарды қайтадан қалпына келтіріп, одан әрі дамыту қажеттігін көрсетті. Өйткені Қазақстанды да, Венгрияны да халықаралық рынокта ешкім құшақ жайып күтіп тұрған жоқ. Демек, екі мемлекеттің өз арасында өзара тиімді рынок құра бастау қажет.

Қазірдің өзінде бұған сенімді қадам жасалды. Менің онда жүргізген келіссөздерім екіжақты экономикалық байланыстарды тереңдетіп, кеңейтуге деген өзара мүдделілікті танытып қана қойған жоқ, сонымен бірге қабылданған бірқатар маңызды құжаттардың арқасында принципінде жаңа дәрежеге шығаратын жол ашылды. Біздің елдеріміздің кәсіпкерлері өзара тікелей әріптестік қатынастар орната отырып, істі қолға алуда.

Будапеште өткен Еуропадағы қауіпсіздік пен ынтымақтастық жөніндегі кеңес мәслихатына келетін болсақ, ол асырып айтпағанның өзінде Қазақстан үшін шын мәнінде дәуірлік маңызға ие болды.

Еуропадағы қауіпсіздік пен ынтымақтастық жөніндегі кеңеске қатысушы елдердің мемлекет және үкімет басшыларының кездесуі шеңберінде біздің еліміздің тәуелсіздігі, ауқымды тұтастығы, экономикалық қысым жасамау, жай және сондай-ақ ядролық қарумен шабуыл жасамау кепілдіктері туралы меморандумға қол қойылды. Егер Қазақстан шапқыншылыққа ұшырайтын болса, осы құжатқа сәйкес, БҰҰ қауіпсіздік кеңесі дереу тиісті шешім қабылдайтын болады. Соңғы екі жыл бойында біз осы үшін күресіп келгенбіз. Тек осындай жағдайда ғана өз елімізді ядролық мемлекет ретінде танып, ядролық қаруды таратпау туралы шартқа қосыла аламыз. Осыған байланысты АҚШ-тың Ресей мен Ұлыбританияның өздеріне қабылдаған

* "Егемен Қазақстан" газеті, 10 желтоқсан 1994 жыл.

айқын әрі бірегей міндеттемесі Қазақстан үшін де, сондай-ақ оның Президенті үшін де зор тарихи шешім болып табылады.

Бұдан былай Еуропадағы қауіпсіздік пен ынтымақтастық жөніндегі кеңес көне әлемнің барлық алаулы нүктелеріндегі жанжалдарды шешетін құралға айналуға, жедел дипломатия ісі мен ұлтаралық және мемлекетаралық қатынастарда жанжалды жағдайларға жол бермеу үшін қырағы қызмет етуге тиіс.

Жаңа халықаралық ахуал Еуропадағы қауіпсіздік пен ынтымақтастық жөніндегі кеңесті нығайтуды талап етеді. БҰҰ қазір әлемнің 17 нүктесінде әртүрлі жанжалдарда болып отыр. Бірақ өкінішке орай, "нәтижесі шамалы". Еуропадағы қауіпсіздік пен ынтымақтастық жөніндегі кеңесті Еуропа құрлығында қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі нақты ұйымға айналдыру туралы шешімді Будапешт кездесуіне қатысушылар қолдады. Оның рөлін күшейтіп, оның бейбітшіл күштерін құрудың өзі жерінің бір бөлігі Азияда, бір бөлігі Еуропада жатқан Қазақстанның мүдделеріне сай келеді.

Бірақ, өкініш те қалып отыр. Жоғары деңгейдегі кездесу Босния мен Герцоговина бойынша шешім қабылдай алмай-ақ қойды. Бұл ондағы орын алған ахуалдың күрделілігін дәлелдейді. "Біреулер – бір жағын, тағы біреулер басқа жағын шапқыншыға жатқызады". Алайда, бүгін Боснияда орасан көп қарулы адамдардың жиналғанының өзі бұл проблеманы шешудің өте қиын екендігін көрсетеді. ТМД-дағы біздер Таяудағы Қарабақ, Тәжікстан бойынша мұны жақсы білеміз. Өмір мұндай күрделі мүлдем кереғар қайшылықтардан шығудың өте-мөте қиын екенін тағы да дәлелдеп берді. Еуропаның нағыз ортасында кескілескен қантөгіс болып жатқаны тым қайғылы. Оның ақыры әлі де көрінер емес. Өзара өкпе мен түсініспеудің осыншалықты шырмалған түйін шегін Еуропалық қауымдастық пен БҰҰ-ның тарқата алмай отырғаны одан да күйінішті.

ИНТЕРВЬЮ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
КОРРЕСПОНДЕНТУ КАЗТАГ
ПО ИТОГАМ ПРЕБЫВАНИЯ В БУДАПЕШТЕ*

Алматы, 9 декабря 1994 года

Все, что наша делегация хотела решить с венгерской стороной, решено, отметил он. Раньше между нашими двумя странами существовали широкие хозяйственные связи по линии СЭВ. Годы, прошедшие после его распада, убедили в необходимости их восстановления и дальнейшего развития. Ведь с распростертыми объятиями на международном рынке никто не ждет ни Казахстан, ни Венгрию. Следовательно, надо приступать к созданию для обоих государств взаимовыгодного рынка между собой.

Уверенный шаг к этому уже сделан. Мои переговоры здесь не только выявили взаимную заинтересованность в углублении и расширении двусторонних экономических связей, но и благодаря принятию ряда важнейших документов расчистили путь к выходу на принципиально новый уровень. За дело берутся предприниматели наших стран, приступив к налаживанию между собой прямых партнерских отношений.

Что касается будапештского саммита СБСЕ, то он, без преувеличения, стал для Казахстана поистине эпохальным.

В рамках встречи глав государств и правительств стран – участниц Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе был подписан меморандум о гарантиях независимости, территориальной целостности, неприменении экономического нажима, ненападении на нашу страну как обычным, так и ядерным оружием. В соответствии с этим документом, в том случае, если Казахстан подвергнется агрессии, то соответствующее решение Советом Безопасности ООН будет приниматься незамедлительно. Это именно то, за что мы боролись последние два года. Только при данных условиях мы могли признать нашу страну безъядерным государством и присоединиться к Договору о нераспространении ядерного оружия. В этой связи как для Казахстана, так и для его Президента большое историческое

* Газета "Казахстанская правда, 10 декабря 1994 года.

решение имеют те обязательства, которые четко и однозначно взяли на себя США, Россия и Великобритания.

СБСЕ теперь должно стать инструментом для разрешения конфликтов во всех горячих точках Старого Света, зорко стоять на службе делу превентивной дипломатии и недопущения конфликтных ситуаций в международных и межгосударственных отношениях.

Новая международная ситуация требует укрепления СБСЕ. ООН задействована сейчас в разного рода конфликтах в 17 точках мира. Но, к сожалению, с "небольшим эффектом". Решение о превращении СБСЕ в конкретную организацию по обеспечению безопасности на Европейском континенте было поддержано участниками будапештского саммита. Усиление роли СБСЕ, формирование его собственных миротворческих сил – это то, что отвечает интересам Казахстана, территория которого, как известно, частью находится в Азии, а частью – в Европе.

Но остается и горький осадок. Встреча в верхах так и не смогла принять решения по Боснии и Герцеговине. Это свидетельствует о сложности сложившейся там ситуации. "Одни считают агрессорами одних, другие – других". Однако уже только то, что сегодня в Боснии находится огромное количество вооруженных людей, показывает, что решить данную проблему крайне непросто. Мы в СНГ это хорошо знаем по Нагорному Карабаху, Таджикистану. Жизнь еще раз доказывает: искать выход из подобных сложных антагонистических противоречий сходу весьма и весьма трудно. Естественно, очень печально, что ожесточенное кровопролитие происходит в самом центре Европы. Конца ему по сей день не видно. И не менее печально то, что Европейское сообщество и ООН никак не могут распутать столь тугой клубок взаимных обид и непонимания.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ТАРИХИ ЗЕРДЕ КЕШІНДЕ ЖАСАҒАН БАЯНДАМАСЫ*

Алматы, 14 желтоқсан 1994 жыл

АЛҒАШҚЫ АЙБЫН БОЛҒАН АРЫСТАР

Бүгін міне, бес арыстың – Тұрар Рысқұловтың, Сұлтанбек Қожановтың, Сәкен Сейфуллиннің, Ілияс Жансүгіровтің, Бейімбет Майлиннің туғанына жүз жыл толуына орай ерекше жағдайда тағы да бас қосып отырмыз.

Сөз жоқ, жоғарыда аттары аталған аса көрнекті ел ардақтыларының әрқайсысының жүз жылдығы – бүгінгі қоғам үшін жеке-жеке рухани оқиға, тарихтың орны бөлек қайталанбас беттері екендігі қазіргі кезеңде ешқандай да күмән туғызбаса керек. Сондықтан да бүкіл халық болып оларды еске алу – әрі рухани зерделілігіміз, әрі ұрпақтық парызымыз.

Үстіміздегі жылы республикамыздың алуан өңірінде, олардың кіндік қандары тамған, өскен, оқыған, қызмет еткен мекендерінде арыстарымыздың мерейтойлары кеңінен аталып, жаңа ескерткіштер, мемориалдық тақталар ашылды. Ақпарат құралдарында сол тарихи тұлғалардың өмірі мен қызметіне, тағдырына байланысты тың деректер жарияланып, жұртшылық игілігіне ұсынылды. Жер-жерде өткізілген осынау шаралардың қорытындысы ретінде мемлекет дәрежесінде бас қосып, қасиетті ағалар аруағы алдында еліміздің бірлігі, іргетасымыздың беріктігі жайлы тағы да бір көңіл аша сырласу, диалог асу бүгінгі өміріміздің қажеті.

Әрқайсысы қайталанбас, жеке-жеке шоқтығы биік заман тұлғалары бола тұра, олар өмірлерін бір мүдде, бір мақсатқа арнағандықтан, тағдырлары да бір болып шықты. Бір жылда туған төл құрдастар – мемлекет, қоғам ісіне бірге араласып, бір мақсаттың туын көтеріп, амал қанша, бір кезеңде құрбандыққа шалынды.

Екіншіден, олардың тағдыры – елдің тағдыры. Ендеше бес арыстың өмір жолын тұтас айту, халықтың тағдырын сөз қылу – тарихи шындықты тұтас көру деген сөз.

* Назарбаев Н. Тәуелсіздіктің бес жылы. - Алматы: Қазақстан, 1996. – 640 бет.

Өткенді зерделеп, жақсы мен жаманды, ақ пен қараны айырып, оны бүгінгі күннің кәдесіне жарату – қоғам алдында тұрған ең өзекті мәселелердің бірі. Өйткені, айта беретін тәуелсіздігіміз, егемендігіміз осы тарихты тануға тікелей байланысты: өткенді білмей, болашақты анықтау мүмкін емес. Ал, болашағы анық емес елді егемен деп айтуға әсте болмайды. Сол себепті тарихқа, тарихи тұлғаларға көзқарас аса жауапкершілікті, байсалды пайымдауды қажет етеді.

"Малым – жанымның садағасы, жаным – арымның садағасы" деген біздің халқымыз қай ғасырда да бас бостандығын, рух екендігін ерекше қадірлеген, қастерлеген. Ел басына күн туып, ат ауыздықпен су ішкен, ер етікпен су кешкен замандарда қасиетті туған жерді ақ найзаның ұшымен, ақ білектің күшімен қорғап қалған талай-талай батырлар өткен.

Бірақ тарих заңы қатал. Еліңді, жеріңді найзаның ұшымен де, білектің күшімен де қорғай алмайтын кездер болады. Екі жарым ғасырдай отарлау саясатының құрбаны болған қазақ халқы жерінің құнарынан, елінің өті тірі ұланынан айырылып, бодандықтың қасиретін шекті. Осы қажеттілікті сезгендей, халқымыз талантты ерлерді дүниеге топ-тобымен әкелді. Жүрек десең жүрегі, білім десең білімі, білек десең білегі бар, ел үшін, жер үшін ештеңеден де тайынбайтын, табанды да талантты интеллигенция, жаңа тұрпатты саяси күрескерлер дүниеге келді.

Сол тұста жаңа өмірді құрысқан азаматтардың арасындағы аса ірі тұлғалардың бірі – Тұрар Рысқұлов. Оның Орта Азия мен Қазақстандағы 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілісіне белсене қатысқаны, сол үшін түрмеге жабылғаны бәріңізге белгілі. Тұрар Рысқұлов 1919 – 1920 жылдар аралығында Түркістан Автономиялық Кеңестік Социалистік Республикасы Орталық Атқару Комитетінің Төрағасы болып істеді. 1926 жылдан 1937 жылға дейін, яғни нақақ жазаға ұшырағанға дейін, он бір жыл бойы РСФСР Халық Комиссарлары Советі Төрағасының орынбасары болды. Тұрар Рысқұловқа дейін қазақ баласы дәл мұндай лауазымды қызмет атқарып көрмеген болатын.

РСФСР-дай алып елдің ауқымында күрделі мәселелер шеше білген Тұрар Рысқұлов қазақ халқын өзгелерге танытуға үлкен үлес қосты.

Әрине, Тұрар Рысқұловтың асыл аруағына тағзым етіп, атын ардақтанда біздің ойымызға оның ел үшін еткен ең ересен, ең ірі, ең қасиетті еңбегі алдымен оралады. Қазақ даласына айдың-күннің аманында, қазан ұрмай, қар жаумай-ақ келген нағыз нәубет – алапат ашаршылық тұсында Рысқұлов тұлғасының шын мәнінде ұлы екені айқын көрінді. Ақ дегені алғыс, қара дегені қарғыс болып тұрған, қырына алғанның қабырғасын қақыратып, көлденең тұрғанның бәрін көрде шірітіп жатқан Сталиндей тиранға қарсы шабу, қазақ даласындағы қолдан жасалған қырғынды тоқтатуды талап ету,

өлімге бас тігіп, ажал аузына өзі барумен бірдей ерлік болатын. Кейіннен Рысқұловтың үш хаты бойынша республикадағы жағдай тексерілгені, Голощекин басқа қызметке ауыстырылып, орнына халық "Мырзажан" атап кеткен Мирзоян келгені, сөйтіп айналасы екі жылдың ішінде тұтас бір ұлттың тең жартысына жуығын жусатып салған XX ғасырдың сұмдық трагедиясы тоқтатылғаны бәріңізге белгілі. Ал, осы іске қозғау салып берген Тұрар Рысқұлов еді. Осы ұлы еңбегі үшін қазақ елі Тұрар Рысқұловтың атын мәңгібақи ардақтап өтетін болады!

Біз бүгінгі кеште қазақтың біртуар перзенті, аса көрнекті ақын және мемлекет қайраткері Сәкен Сейфуллинді халық жадында мәңгі сақталар жан, асылдардың асылы, аяулылардың аяулысы деп еске аламыз. Сәкен – біздің ұлттық мақтанышымыз, ел үшін еңіреген ер, қайтпас қайсар күрескер. Сәкен – өлеңнен өрнек өрген ақын, қара сөздің сиқырын игерген прозашы. Сәкен – тыңдаған жанның жүрегін тербемей қоймайтын сырлы да сазды әндер шығарған талантты композитор.

Рас, Сәкен өз заманының саясатына қызмет етті, сол кездегі жаңа құрылған қоғамның болашағына сенім артты. Бірақ ол – өз халқының болашағына деген сенім еді. Егер ол тірі болса, бүгін, сөз жоқ өзіне тән өткірлікпен, от пен судан қорықпайтын батырлықпен тек халық мүддесі жағында ғана тұрар еді.

Бүгінгі салтанатты кешке біз Сәкеннің азатшыл рухынан тағылым алу үшін, ел деп соққан жүрегіне құлақ түріп, нақты ісінен үйрену үшін жинадық. Өйткені, егемен ел атанып, тәуелсіздік туын тіккен Қазақ еліне Сәкеннің үздік үлгісі, өрелі өнегесі өте керек.

Халқының елдігіне, рухына қажет мәдени қазынаны жаратқан алып тұлға, арыстарымыз бен асылдарымыздың қатарында біз бүгін Ілияс Жансүгіров есімін айрықша атаймыз. Оның ұланғайыр шығармашылығы "өнер алды – қызыл тіл" деп, сөз өнерін қадірлеп, өнерпазын қастерлеген текті жұрттың поэтикалық дәстүрінен қуат, серпін алған аса бір арынды, терең де нұрлы ағыс болып көрініс береді. Бұл ағыста замана дауылы көтерген шуда жал бұрқақ толқындар да, шымырлап сыр бүккен тылсым иірімдер де, тегеуіріні тұңғыықта тепсінген жұмбақ қуат та бар. Адам баласының санасын сан соқпаққа бұрып, жан дүниесін жапырып, қалыпқа құйған XX ғасырдың бұрқасын өткелектері, саяси жүйенің алдамшы идеологиясы, империялық өкімнің қаншеңгел құрсауы Ілиястың тау бұзып, тас жарған алапат дарынын да өз арнасына икемдеп, өз танабына тартып-ақ бақты.

Бірақ, Ілияс поэзиясының бастау-бұлағы, құнарлы көзі – ең алдымен, халықтың бай фольклорлық мұрасы мен Абай поэзиясы болды. Әсіресе, "Күй", "Құлагер", "Күйші" поэмалары қазақ поэзиясында сол кездегі айшық-

ты жаңалық, теңдесі жоқ шығармалар болғаны белгілі. Ілиястың қазақ поэзиясындағы тағдыр-талайын Құлагер тұлпардың бейнесіне ұқсатуымыз да тегіннен-тегін емес.

Таңғажайып талантымен таңдандырмай, тамсандырмай қоймайтын ұлы тұлғаларымыздың тағы бірі – Бейімбет Майлин.

Бейімбет шығармашылығы қазақ тарихындағы аса бір күрделі кезең болған жиырмасыншы, отызыншы жылдардың кескін-келбетін қаз-қалпында бейнелеп беруімен айырықша құнды. Би-ағаңның өңгімелерін, повестерін ой көзімен оқыған адам Октябрь революциясынан кейін қазақ санасында, қазақ мінезінде, қазақ психологиясында қандайлық катаклизм болғанын анық көреді. Бейімбет жаңа өмірді ұйымдастырудағы солақайлықтарды, коллективтендірудің келеңсіздігін өзінің жанр түрлеріне бай шығармаларында жеңіл әжуа, сезімтал өзілмен де, өткір сарказмға толы уытты тілімен де сынаған.

Бейімбет те, Сәкен мен Ілияс сияқты, жаңа өмір әкелер жақсылыққа үміт артты, әділетсіздікті жоямыз, ел мен елді теңейміз деген большевиктік саясатқа шын сөнді. Өзінің Жалбыр, Таңсық, Айша, Рауан, Азамат Азаматыч сияқты кейіпкерлері арқылы, есімі мәтел болып кеткен атақты Мырқымбайы арқылы оқырманын сол жаңа өмірді бірге құрысуға шақырды. Бірақ Бейімбеттей ұлы реалист жазушы шырқыраған шындықты айтпай тұра алмады. Ал, сталинизм, тоталитаризм басқаны кешірсе де, мұндайды еш кешірмейтін. НКВД идеологтарының қанды құрығынан рухани бостандықты айтқандардың құтылғаны сирек екенін жақсы білесіздер.

Міне, осы үшін, басын бәйгеге тіге жүріп, замана сырын ашып бергені үшін, бүтін бір дәуірдің ғажап картинасын, сол кезеңдегі қазақы мінездердің қайталанбас, ғажап галереясын жасап бергені үшін біз Би-ағаңның ұлы таланты алдында басымызды иеміз.

Дүниеге бірге келіп, бірге кеткен бес арысымыздың енді бірі – көрнекті мемлекет қайраткері Сұлтанбек Қожанов. Сонау оңтүстіктің бір қиырындағы Ақсүмбе ауылынан түлеп ұшқан тастүлектің қандай заңғар көкке көтерілгенін, елі үшін қандай еңбек еткенін бәріңіз де жақсы білесіздер. Алдымен Түркістанда, онан кейін Ташкентте білім алған дарынды жастың бар қайрат-қабілетін, ақыл-ойын халық үшін жұмсап өткенін айтып жатудың өзі артық сияқты. Сұлтанбек Қожановтың Түркістан Республикасының басшылығында аса жауапты жұмыстар атқарғаны, атап айтқанда, Ішкі істер, Халық ағарту, Жер мәселесі халық комиссариаттарында жетекшілік еткен кездегі еңбегі зор.

Сұлтанбек Қожановтың өмірінен біз алар өнегенің бірі – кең ауқымды ойлау, өз халқыңа шындап жан ауырту, оның мінін де айта білу, сөйтіп олардан арылуға көмектесу. Бір мысал келтірейік.

Сұлтанбек Қожанов сонау 1924 жылы Ташкенттегі қырғыз-қазақ институтын бітіріп шыққан жастарға арнап, "Ақ жол" газетіне "Жас буын, жаңа жұрт жолға түссін" деген мақала жазған. Онда қырғыз-қазақ тұрмысының ең үлкен кемшілігі – шаруа түрінің орнықсыздығы, олардың еркіндікте бола алмай, табиғи жолмен ілгері баса алмағандығы екенін атап айтқан. Қазақ-қырғыз үдесінен шығып, бірте-бірте мәдениеттендіріліп, не мал шаруасын өркендете алған жоқ, не орнығып отырып, алаңсыз егіншілікпен айналысқан жоқ, не қолөнерін дамытпады, не сауда үдесінен шықпады, деп жазған.

Ал, ақиқатын айтайықшы; азамат ағамыз көрсеткен осы міндерімізден арылып болдық дей аламыз ба?! Әрине, олай дей алмаймыз. Мұның негізгі себебін де автор тамаша ашып көрсеткен. Негізгі себебі халықтың "еркіндікте бола алмай, табиғи жолмен ілгері баса алмағандығы" дейді автор. Демек өз билігі өз қолына тиген тұста халқымыз мұндай міндерден неғұрлым тезірек арылудың қамына кірісуі керек.

Бүгін біз сталиндік қуғын-сүргін кезінде қаза тапқан аса көрнекті бес қайраткерді ғана емес, сонымен бірге сол жылдарда нақақтан өмірін қиған басқа да көптеген адамдарды еске аламыз. Олардың арасында Қазақстанның тамаша перзенттері – Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов, Мұхамеджан Тынышбаев, Мағжан Жұмабаев, Шәкәрім Құдайбердиев, Халел Досмұхамедов, Санжар Аспандияров, Ораз Жандосов, тағы басқа көптеген аяулы азаматтарымыз болды. Бірақ заңсыздықтар мен белден басушылық тек сол жылдармен ғана шектеліп қалған жоқ. 1986 жылы желтоқсанда қазақ жастары тоталитаризмге қарсылық білдіріп, алаңға шыққанда да сол сталиншілдіктің жаңғырығы естіліп жатты.

Біздің республикада сол жылдарда еріксіз жер аударылған сан мыңдаған "халық жаулары" – көптеген ұлттардың өкілдері: орыстар мен украиндар, қазақтар мен чешендер, белорустар мен немістер ажал тырнағына ілінді.

Жазықсыз қаза болғандар әрқашан халық жадында қала бермек!

Бес арысымыздың өнегелі өмірінен үйренеріміз көп. Ең алдымен, ел үшін, туып-өскен жер үшін жан-тәнімен, ынта-ықыласымен беріле қызмет ететін азаматтық жүрегін үлгі тұтуымыз керек. Олардың қай-қайсысы да қазақ елінің өзгелермен терезесі тең болуын арман етіп өтті, жалындап жанған жүрегімен бүгінгі азаттық таңын жақындатып кетті.

Сонан кейінгі ерекше атап айтатын қасиеті – ауызбіршілігі. Замандастарының естеліктеріне, көзкөргендердің дерегіне қарағанда, осы асыл ағаларымыз қашанда бір-бірін бөлекше қадірлеген, өзара достығын көздің қарашығындай сақтай білген. Асыл ағаларымызға "алыптар тобы" деген ғажап ат берген көркем сөз зергері Ғабит Мүсірепов: "алыптар дәстүрінде ортақ

жанашырлық бар еді. Ортақ істе ақылдасып отыратын дәстүрлері берік болатын", деп еске алады.

Өкінішке қарай, зиялы қауымның бойында бағы заманнан бар бәсеке-лестік сезімін тоталитарлық қоғам әбден әккілікпен пайдаланды. Оның мысалын алыстан іздеудің қажеті жоқ. Кешегі Колбиннің тұсында қанша азамат сұқ саусақтың ұшында кетті! Халықтың ауыз біршілігі, оның ішінде интеллигенцияның ұйымшылдығы болса, ел басына келген зұлматтың зардабы мұнан біршама аздау болар ма еді деп те ойлайсың.

Ел бірлігі – зиялылар бірлігі. Қай заманда да елдің басын зиялылар қосқан. Біздің қазақ ежелден орынды сөзге тоқтаған. Ақылы асқан адамның уәжіне жығыла білген халық. Әсіресе, ақынның, шешеннің данагөй сөзі халық үшін қашан да қастерлі, қасиетті саналған. Мұнымен қатар, елдің бірлігін кетіретін, берекесін қашыратын сөз де кей-кейде зиялы қауымның аузымен айтылып қалатыны өкінішті-ақ. Сондықтан, қазіргідей күрделі кезеңде елдің бірлігі, ел аузына қарап отырған интеллигенцияның тарихи жауапкершілік жүгін сезінуі өте-мөте маңызды. Тағы да айтамын: тағдырдың өзі, тарихтың өзі қазаққа берген осы бақытымызды бағалай білмесек, ұсақ-түйек әңгіме төңірегінде, ауыл-аймақтың айналасында өнбейтін дау қусақ, өзімізді-өзіміз төменшектетіп, елдің еңсесін езетін сөзді айта берсек, онда біз болашақ ұрпақтар алдында аса айыпты боламыз.

Өткеннің өнегесі – бүгінгінің баға жетпес байлығы. Алайда төл тарихы тағылымының уызына жарымаған ұрпақ ол байлықты еншілеп, игілігін еркін көре алмайды. Кешегі бабасы жіберген қатені енді өзі қайталап, тәуелділік тозағына түседі. Мынау ұлы далада әр дәуірде өмірге келген атақты мемлекеттер осындай тағдырды бастан кешті. Мысалы, шаңырағын Жошы хан көтеріп, ұстынын Бату хан бекіткен Алтын орда елдің есті азаматтары ел басының төңірегіне тоқталып, ынтымақ-тірлік танытқан кезде сыртқа айбар, ішке береке ұйытқан іргелі мемлекетке айналды. Алайда бұл ұзаққа бармады. Тарихынан тағылым алмаған ұрпақ өздерінен бұрынғы Ғұн империясының, Түрік қағанатының қателігін қайталап, елдің ұйыған бірлігін ірітіп, тақ таласына түсіпті. Ханына қарсы тұрып, халқына қайғы жұттырды. Ақырында іргелі мемлекет елдіктен қалды, ұсақ хандықтарға бөлініп, биқұмарлар мен таққұмарлардың еншісіне тиді. Осылайша тұтастықтан бөлініп шыққан Қырым, Ноғай, Қазан, Астрахань, Өзбек, Қазақ, Сібір хандықтарының тағдыры өздеріңізге белгілі, бөтен елдің боданы болып, тәуелділік қамытын киіп тынды.

Алайда шенқұмарлар мен шекпенқұмарлар бұдан да қорытынды шығармады. Ел азаттығы үшін алысқан ерлердің жолын кесті. Өсер елдің баласы арманшыл болса, өшер елдің баласы жанжалшыл болатынын таныт-

ты. Көрші ел жауын жеңген өз батырлары Невский мен Донскойларын ардақтап, алақанына салып аялап жатса, біз сондай ерлік көрсеткен бас сардар Әбілқайырды өз қолымызбен өлтіріп тындық. Отан қорғау мәні жөнінен Аңырақай соғысы Нева соғысынан бір де кем емес еді ғой!

Бұдан кейін де алауыздық дерті өршімесе, өшкен жоқ. Соның салдарынан бодандықтың бұғауын үзуге қайрат қылған қазақтың соңғы ханы – Кенесары да алты алаштың толық қолдауына ие бола алмады. Ақыры арманына жете алмай, ағайын қолынан қаза тапты.

Көріп отырсыздар, тұтас алмай, теріп айтқанның өзінде осылай жалғаса беретін тарихтың ащы сабақтары аз емес. Бұл сабақтар бізден ел қамын ойлар естілікті тілейді. Ол бізге бірлік бар жерде береке бар екенін, алауыздық орын алған жерде азып-тозу болатынын ескертеді. Бақ та, тақ та таласқанға бұйырмайды, халықтық істе жарасқанға бұйырады. Айқайшыл күшпен емес, игілікті ісіңмен көрін. Халық кемеңгер ғой, кімнің кім екенін өзі-ақ танып алады. Тарихтың осы тағылымын әрдайым есте ұстайық. Бірлік – біздің қасиетті туымыз.

Бірлігіміз болса ғана тірлігіміз болатынын ұмытпайық, ағайын!

Бүгінгі мемлекетіміздің жағдайы туралы әңгімеде, біз көп ретте тек басымызға түсіп отырған уақытша қиындықтарды, әсіресе тұрмыс қиындықтарын желеу етіп, екілене сөйлеп, жүйке қоздыруға тырысатын топтар мен саясаткерлердің жетегінде кететініміз бар. Адамзаттың арманы – рухани бостандық пен сөз еркіндігінің құнын ескере бермейміз. Ойлап қараңыздаршы – отызыншы жылдарда ашаршылықтан миллиондаған адамдар қырылып жатқанда, арыстарымыз жазықсыздан айыпталып, атылып жатқанда, соның бәрін жүргізіп отырған партия мен үкіметтің ұжданын көтеріп: "Жасасын, Коммунистік партия!" демедік пе? Нәліктен солай болды? Ең бастысы – адамның рухани бостандығы болмады. Осы ең биік категориялар болмаған жерде басқа игіліктердің барлығының неге тұратындығын 70 жылдан астам өткен өміріміз көрсетті емес пе? Бүгінгі біздің мемлекеттің азаматы – ойындағысын анық айтуға мүмкіндігі бар – еркін азамат. Бірақ осы бостандықты әр азамат мемлекеттің бірлігін, тұтастығын, қоғамның шырқын бұзуға және өзіндей басқа азаматтардың бостандығына зиян келтіруіне біздің Конституциямыз бен заңдарымыз тыйым салады. Олай болмаса біз өркениетті ел бола алмаймыз.

Егер біздің қоғам, әсіресе саясаткерлер мен қоғам қайраткерлері, зиялылар осы ең қымбат мүддені тиісінше бағалай білмесе, бәрінен де ең асылымыз, қымбаттымыз – рухымыздан айырылуымыз ғажап емес. **Кез келген халыққа бәрінен бұрын асқақ рух керек. Қай уақытта, қай елде болмасын, ұлттың ұлы перзенттері мен ойшылдары, қайраткерлері**

ең алдымен өз ұлтының, халқының рухын көтеруді ойлаған. Сол үшін күрескен, ой толғаған, қамыққан, тіпті өз өмірлерін құрбан еткен. Оған бүгін еске алып отырған бес арыстың өмірі айқын дәлел. Осы орайда менің есіме үндінің ұлы перзенті Махатма Гандидің: "Біздің халық ұзақ жылғы отарлық езгіде небір асылы мен қымбатынан айрылды. Солардың арасында біз бір ғана қасиетті дүниемізді таяу арада қайыра алмаймыз ба деп қорқамын. Ол – халықтың рухы. Одан үлкен байлығымыз жоқ еді..." деген сөзі есіме түсіп отыр. Бұл сөздің терең мағынасын ең әуелі сіздер білуге тиіссіздер. Біз отаршылдықтың езгісін, ескі системаның зорлығын көп көрген халықпыз. Күні кешегіге дейін бар даусымызбен өзіміздің біртұтас халық екендігімізді тарихымыз, ұлы тұлғаларымыз, ғасырлар тереңінен сусындаған төл мәдениетіміз бен өнеріміз бар екенін ауыз толтырып айта алмай келдік. Нағыз шындықты айтқызбай, адамның мысын басып тұратын бір дүлей күш бар еді. Ол күш – империялық саясаттың идеологиясы болатын.

1953 жылы ұлы Мұхтар Әуезовтың "Абай жолының", бертін келе Ілияс Есенберлиннің тарихи тақырыпқа жазған романдарының орынсыз сындарға ұшырағаны да белгілі, осы тақырыпқа қалам тартқан бірқатар жазушылардың шығармалары қатал цензураның қайшысына түсті. Өйткені, бұл туындылар тарихы таяз, мәдениеті төмен, 1917 жылы Қазан революциясының арқасында ғана қатарға қосылды деп келген қазақ халқының тарихын, елдігі мен ерлігін, асқақ рухын көрсете білген еді. Ал, халықтың рухын асқақтатпас үшін ат төбеліндей билеуші топ оларға ойдан шығарылған "ұлтшыл", "арандатушы" деген аттар тақты.

Жүз жылдығы аталып отырған бес арыстың, отызыншы жылдарда зорлықшыл режимнің нақақ құрбаны болған басқа да асылдарымыздың тағдырына ой жіберіп қарағанда билік басындағылар мен суреткер қауымның ара қатынасы ежелден келе жатқан күрделі мәселе екеніне көз жеткіземіз. Билік иелерінің ой-ниеті, ұстанған саясаты халықтың арман-мақсатымен қарама-қайшы болған кезеңдерде қашанда бұқараның сөзін сөйлейтін ақын-жазушы қауымы өкіметпен келісе алмай жүреді. Бұл заңды жай. Біз бұл мәселеге де жаңаша көзбен қарай бастадық. Менің ойымша, қазір өкімет пен суреткердің қарым-қатынасында өзара бірлесе әрекет етушілік басым. Оған бізде толық жағдай бар. Өйткені, бүгінгі таңда ел қамынан басқа қандай мүдде болуы мүмкін? Сондықтан елдің ақыны да, өкімі де бір мақсатты көздеуі керек. Өз тарапымыздан біз осындай қиын шақта шығармашылық интеллигенцияның ең талантты бөлігінің алаңсыз жұмыс істеуі үшін қолдан келгеннің бәрін де жасап жатырмыз. Кеше ғана 170-тен астам әдебиет пен өнер қайраткерлеріне Президент стипендиясы тағайындалды. Шығармашылық одақтар мен мәдени мекемелерді сақтап қалу мақсатымен оларға ортақ қор немесе банк

ашып беру мәселесін де ойластырып жатырмыз. Әрине, көмек екіжақты болғанда көрікті болмақ. Халықтың бірлігіне, тыныштығына бағытталған мемлекеттік саясаттың іске асуына, ел мүддесіне негізделген қоғамдық ой-пікірлердің қалыптасуына әдебиет пен өнер қайраткерлерінің азаматтық көмегі ауадай қажет екенін баса айтқым келеді. Осы құрметті миссияға адал болып, биіктен көріне берсеңіздер, біз рухы мұқалмас ел боламыз.

Қазір қоғамымызды өте-мөте алаңдатып отырған мәселелер аз емес. Осы мәселелерді мен республикамыздағы барлық ұлт өкілдерінің зиялыларына бағыттап айтамын. Өйткені, бір ғана өз ұлтының мұң-мұқтажын көздеушілік – саяси соқырлық. Бүкіл халықтық мәселелерді шешудің амалдарын қарастыру, бүгінгі басқа түскен қиындықтан алып шығатын жолдарды іздеу – барша республика зиялыларының ортақ парызы. Ал, бұл үлкен сын, алдымызда тұрған, бәрімізге оңай тимес емтихан. Одан біз сүрінбей, абыроймен өте алсақ, бүгінгі және болашақ ұрпақтың алдындағы парызымызды ойдағыдай орындап шықтық деп айта аламыз.

Осы тұста болашаққа қатысты тағы бір оймен бөліскім келеді. Біз бұрын үлкен бір мемлекеттің бөлшегі ғана болдық. Ол кезде дүние жүзінде барлық жағынан біз ең мықты, ең жақсы, ең озықпыз деген уағызнамамен өмір сүрдік. Енді көзіміз ашылды. Әлемге басқа көзбен қарай бастадық. Құр кедемсоқтықпен жүріп, көп мәселеде артта, мешеу қалғанымызды енді сезіндік. Сондықтан дүниежүзілік қоғамдастықпен мейлінше араласу, олардан жақсысын үйрену, еліміздің пайдасына асыру бірден-бір үлкен шаруа. Шүкір, қазір тәуелсіздігіміздің арқасында еліміздің мәртебесі биіктеп, дүниежүзілік қоғамдастықтағы орнымыз айқындалып келеді. Будапеште өткен Еуропадағы қауіпсіздік пен ынтымақтастық кеңеске қатысушы елдердің мемлекет және үкімет басшыларының кездесуінде біздің еліміздің тәуелсіздігі, ауқымдық тұтастығы, экономикалық қысым жасамау, жай және ядролық қарумен шабуыл жасамау кепілдіктері туралы меморандумға қол қойылды. Егер, бетін аулақ қылсын, әрине, Қазақстан шапқыншылыққа ұшырайтын болса, Біріккен Ұлттар Ұйымының Қауіпсіздік Кеңесі дереу шешім қабылдайтын болады. Соңғы екі жыл бойына біз осы үшін күресіп келдік. Тек осындай жағдайда ғана біз өз елімізді ядролық қарусыз мемлекет ретінде танып, ол қаруды таратпау жөніндегі шартқа қосыла аламыз. Осыған байланысты АҚШ-тың, Ресей мен Ұлыбританияның міндеттемесі Қазақстан үшін де, оның Президенті үшін де зор тарихи шешім болып табылады.

Айта кететін маңызды бір мәселе – талантты жастарымызды дүние жүзінің озық оқу орындарында оқытудан қаржыны аямау керек. Өздеріңізге белгілі, мен осы мақсатпен үстіміздегі жылы шетелдерде оқыту үшін Президенттің 250 стипендиясын белгіледім. Жалпы біздің мемлекет есебінен

шетелдерде 2 мыңға жуық жас оқып жатыр. Біздің экономикасы бір жүйеге түсе бастаған кәсіпорындар, мекемелер, қоғамдық ұйымдар, бизнес фирмалары осы игілікті іске жіті кіріскені абзал болар еді.

Екінші бағыт – мемлекеттігімізді нығайту, жетілдіру ісіне жаңа ойлармен, ұсыныстармен үлес қосу. Бұл тұрғыдан олар халықты рухтандыратын, адамгершілік ой-санасын арттыратын, қазақстандық патриотизм рухын қалыптастыратын жаңа, тың шығармалар жазып, оны көпшілікке жеткізуі керек. Қысқасы, бүгінгі зиялыларымыз алдында жауапты міндеттер тұр. Қоғамдағы әрбір оқиғаны, әрбір құбылысты пайымдау, тіпті тек бір ғана қайраткерді бағалаудың өзі аса ұқыптылықты, парасаттылықты қажет етеді.

Жас мемлекетіміздің қуаттылығы, оның әлемге танылуы мемлекеттің өзіндік дербес жүргізіп жатқан ұлт саясаты мен халқының бірлігіне, ұйымшылдығына, ынтымақшылдығына және отаншылдығына байланысты болмақ. Шынайы тәуелсіздікке жетуіміз барлығымызға бұрынғыдан да гөрі салмақтырақ жауапкершілік артты. Олардың ішінде, әсіресе ұлтаралық жарасымдылықты айрықша атап өтер едім. Ұлтаралық жарасымдылық республикамыздағы қалыптасқан оңды жағдайды орнықтыра түсу үшін де, өзімізбен көршілес, жері іргелес елдермен өзара достық, өзара тиімді экономикалық, мәдени, рухани байланысты нығайту үшін де аса маңызды алғышарт болып табылады.

Бірақ қазақ ұлтының, көбінше оның ауылдағы бөлігінің нарық жағдайына бейімделу мәселесінде қиыншылықтар баршылық. Қазақтардың қазіргі заманғы ұлт ретінде өзін-өзі жетілдіру тұрғысында шешімін күткен түйінді мәселелер жоқ емес. Ұлтымыздың өз тамырынан қол үзбей, оған балта шаппай, әрі қарай өсіп-өркендеуге жағдай жасау – ең үлкен міндеттердің бірі. Нарық қазақтардың ұлттық болмысын бұзбайды, керісінше, оны жаңаша жетілдіре түседі. Қазақ этносын осы заманға бейімдеу әбден мүмкін нәрсе. Өйткені, қазақ халқының орташа арифметикалық жасы 25, ал бұл ұлттың нағыз гүлдену шағы ғой.

Егер біз өркениетті елдер қатарына қосыламыз десек, сөз жоқ, адамзат баласы қалыптастырған баршаға ортақ қағидаларға бой ұсынып, соларға қарай бірте-бірте аяқ басуымыз керек. Ол үшін өзімізге-өзіміз сын көзбен қарап, бойымызда бар, ұлтымызға тән қасиеттерді әрі қарай дамытып, жетілдіре түсуіміз қажет.

Өздеріңіз байқаған боларсыздар, мен еліміздегі саяси тұрақтылық пен ұлтаралық қатынастардың деңгейін қазақ халқының ішкі проблемаларымен тікелей байланыстырып отырмын. Естеріңізде болса, кезінде мен қазақ халқы біздің қоғамның, қоғамдық қатынастардың ұйтқысы болуы керек деген пікір айтқан болатынмын. Ендеше, өзімізге жүктеліп отырған осы та-

рихи миссияны абыроймен атқару үшін алдымен оған өзіміз сай және дайын болуымыз керек. Яғни, ол үшін бізге өткенімізге, бүгінгі болып жатқан оқиғаларға тарихи тұрғыдан қарай, дүние үнемі даму үстінде екендігін түсініп, тарихымыздың тағылымынан дұрыс қорытынды шығарып, болашаққа сеніммен қарауға үйрене берген жөн. Егер өз ішімізде ауызбіршілік, береке болмай, ішкі бақастықтарымыз бен ошақ басындағы мәнсіз де дәмсіз сөздерден арыла алмасақ, ең алдымен өзіміздің көсегеміз көгермейді және өзгердің де көсегесін көгерте алмаймыз.

Мемлекеттің қалыптасу кезеңінде бүкіл қоғамды топтастыру, Отанымызды нығайту жолында ықтимал қателіктер мен кемшіліктерге жол бермеу үшін зиялылар атқаратын жұмыстың ұланғайыр әрі санқырлы екені бәрімізге белгілі. Бүгінде қазақ зиялылары саны жағынан көнен әрі барынша кемел, ал сапасы жағынан жоғары ғылыми, саяси және мәдени деңгейде, мол тәжірибе жинақтаған қуатты, парасатты күш десек, ешбір асырып айтқандық емес. Бүкіл ұлт, күллі қоғам ауыр дағдарыстар қыспағында қалған кезеңдерде де, тіпті, арманымыз іске асып, мерейіміз тасыған сәттерде де керуенбасының ауыр міндетін арқалаған, барлық ауыртпалықты абыроймен көтерген де осы зиялылар. Біле білсек, дамудың даңғылына бастай алатын, ұлт мүддесін білдіріп, халықтың ой-ниетінің шынайы парқын бағамдай білетін күш те осы. Олай болса, қазақ зиялыларының баршамызға мәлім ұлттық мектебінің іргесін өткен ғасырда біздің ұлы бабаларымыз – ғалым Шоқан, ұстаз Ыбырай, ойшыл Абай қалағанын естен шығармайық.

Ұлтымыздың зиялылары – халқымыздың қиядағыны шалатын қырағы жанары қоғамымыздың әділ қазысы. Мемлекет, қоғам, ұлт деңгейінде пайымдайтын зиялыларымыз – біздің баға жетпес байлығымыз, сарқылмас қазынамыз. Араздық дөнін себушілерге қарсы тұрып, көрегендік танытқан зиялыларымызды бүгінгі бейбіт тірлігіміз бен жарқын болашағымызды қорғап тұрған алынбас қамалға балар едім. Сөз реті келгенде, Александр Александрович Княгинин, Герольд Карлович Бельгер, Иван Павлович Щеголихин, Зия Сәмәди, Александр Николаевич Гаркавец, Дмитрий Федорович Снегин сынды Қазақстанның абыройлы азаматтарын айрықша атау керек, олар қазақтардың мүддесін қазақтардың өздерінен артық қорғамаса, кем қорғап жүрген жоқ. Мұндай тұлғалы туыстарымызды арқа тұтып та, ардақтай да білгеніміз жөн.

Уақыт бізді тағы да сын тезіне салмақ. Біз әлемдік тәжірибеде тексерілген даңғылға бет алдық. Басқа жол жоқ. Біз, әлемдегі өз орнымызды жіті түсініп, әлемнің барлық мемлекеттерімен жаңа қарым-қатынастар орнату дамыз. Біз жаңа ахуалды парықтауда және барша өркениетті елдер жүріп келе жатқан жолмен жүруге өзіміз. Ал, бізді көп қиындықтар тосып тұр,

оларды еңсеруге даяр тұруымыз керек. Қиындықты еңсеруге қолымызда барлық мүмкіндіктер бар. Алайда жарқын болашаққа арна тарту үшін бар-шамыз ортақ күш-қайратымызды жұмылдыруымыз қажет.

Қазақта "кемедегінің жаны бір" деген нақыл бар. Бәріміз бірлессек қана, біз өз проблемаларымызды шеше аламыз, келер ұрпақ үшін берік ірге қалаймыз.

Егемен ел атанып, тәуелсіздік туын тіккелі бері қазақ жерінде талай-талай той өтті. Олардың ел еңсесін көтерудегі, ұлттық сананы оятудағы орны үлкен. Сол тойлардың тұсында мың-мыңдаған адамдар халқымыздың маңдайына біткен асыл азаматтар көп екеніне көз жеткізді. Сол тойлар осындай перзенттері бар, осындай өнегелі өткені бар Қазақ елі өз тізгіні өз қолына тигенде тәуелсіз мемлекет болып кете алады деген сенім ұялатты.

Жақсы тойдың аяғы жақсы ойға, жақсы іске жалғасса деп тілеймін. Ал, ойланар жай баршылық. Ең бастысы – тәуелсіздіктің тағдыры. Өзін азамат санаған әрбір адам күнбе-күнгі ісінде қайткенде осы тәуелсіздігімізді нығайтуға септігімізді тигіземін деген оймен жүрсе ғана біз тарих сынынан сыр бермей өте аламыз.

Тұрар, Сәкен, Ілияс, Бейімбет, Сұлтанбек ағаларымыз ғұмыр бойы тәуелсіздікті арман еткен еді. Сол жолда күрескен еді. Сол жолда халқы үшін шырылдап, шыбын жанын құрбан еткен еді. Міне, тәуелсіздік таңы атты. Азат ел атаңдық. Дегенмен, атымыз да азат, затымыз да азат болуы үшін әлі де талай шаруа атқаруға, Сәкен ағамыз айтқан "тар жол, тайғақ кешуден" өтуге тура келеді. Бұл – қайырлы сапар, қасиетті жол. Ол жолдан біз таймаймыз!

Осы сапарымызда бізді халқымыздың ұлы перзенттерінің ұлы рухы желеп-жебеп жүрсін!

Тәуелсіз еліміздің мәртебесі биіктей берсін!

ВЫСТУПЛЕНИЕ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА НА ВЕЧЕРЕ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ*

Алматы, 14 декабря 1994 года

Уважаемые друзья!

Сегодня мы чтим память не только выдающихся людей – Турара Рыскулова, Султанбека Ходжанова, Сакена Сейфуллина, Ильяса Джансугурова, Беимбета Майлина, погибших в жерновах сталинских репрессий, но и многих других, невинно загубленных в те годы. Среди них замечательные сыны Казахстана – Ахмет Байтурсынов, Миржакып Дулатов, Мухамеджан Тынышпаев, Магжан Жумабаев, Халел Досмухамедов.

В нашей республике в те годы погибли тысячи и тысячи ссыльных "врагов народа" – представителей разных национальностей: русских и украинцев, калмыков и чеченцев, белорусов и немцев.

Вечная им всем память!

Сегодня мы проводим вечер исторической памяти, воздавая дань народного уважения и признательности выдающимся сынам Отечества – Т. Рыскулову, С. Ходжанову, С. Сейфуллину, И. Джансугурову, Б. Майлину. Каждый из них являлся государственным деятелем, жившим интересами своего народа, талантливым писателем и поэтом, за свое свободомыслие, глубокую индивидуальность рано нашедшим смерть от рук сталинских палачей.

Т. Рыскулов начинал деятельность с участия в национальном освободительном восстании 1916 года, после Октября организовал Революционный союз казахской молодежи, был наркомом здравоохранения, возглавлял комиссию по борьбе с голодом, являлся главой правительства Туркестана, заместителем наркома по делам национальностей РСФСР. Но по мере роста его авторитета в массах он становился все более неудобным и неудобным режиму, все уже становился его жизненный круг. Известны его смелые выступления против массовой коллективизации, приведшей к гибели миллионов казахов. Об этом он писал лично Сталину.

* Назарбаев Н. А. Избранные речи. Том II. 1991–1995 гг. – Астана: ИД "Сарыарка", 2009.–582 с.

С. Ходжанов был высокообразованным человеком, возглавлял наркоматы внутренних дел, просвещения, земледелия Туркестана, стал первым главным редактором газеты "Ак жол", многое сделал для повышения самосознания казахского народа, был подвижником культуры, опорой для ученых, деятелей науки и культуры.

Яркая жизнь С. Сейфуллина хорошо известна и любима народом. Сакен оставил после себя богатейшее литературное наследие – стихи, повести, пьесы, в центре которых всегда стоял человек. Он был наркомом просвещения, председателем Совета народных комиссаров, как и Рыскулов не избежал надуманных обвинений в национал-социализме.

Неразрывно связаны с жизнью народа и судьбы И. Джансугурова и Б. Майлина. Они относятся к славной плеяде основоположников современной казахской литературы, работали на ниве просвещения, в печати.

Может показаться странным, что такие масштабные творческие фигуры, как Рыскулов, Ходжанов, Сейфуллин, много времени отдавали столь обыденному делу – землеустройству. А между тем речь в то время шла о глобальной проблеме – национально-территориальном становлении Казахстана. И быть в стороне от решения этой задачи выдающиеся люди не могли. Их деятельность придала новый импульс развитию национальной культуры. Они стояли и у истоков становления казахского книгоиздания, журналистики. Все это, несомненно, укрепляло пробившиеся именно в те годы ростки государственности Казахстана. Разумеется, тогда были заложены лишь первые кирпичики в фундамент нашего государства. Но, тем не менее, мы не должны забывать, что именно эти деятели в непростых условиях первыми осознали важность защиты интересов страны и народа.

Не случайно их, как и других выдающихся своих сограждан, люди сравнивают с горными вершинами, величественно возвышающимися над мелкой суетой, над повседневностью, притягивающими к себе высокой одухотворенностью, устремленностью ввысь.

Эти замечательные люди по-своему близки и во многом понятны каждому из нас. Такому явлению есть свое объяснение. Его можно найти в жизни тысяч и тысяч казахстанцев самых разных национальностей, в судьбах интеллигенции, всей страны.

"Времена не выбирают, в них живут и умирают". Горькая правда этих слов заключается в том, что многим поколениям казахстанцев, особенно нашим предшественникам из 1930–1940 годов, выпала короткая, далеко не счастливая жизнь.

Существование между жизнью и смертью не могло не наложить горестный отпечаток на сознание народа. Да, были и трусость, и апатия, и приспособленчество, причем у всех – будь то казахи, чей генофонд беспощад-

но подорвала коллективизация, или попавшие под этот же молох русские или депортированные народы, оторванные от своих корней. До сих пор в душах людских не стерты эти "родимые пятна" самого гуманного, как мы его называли, общества на земле.

Но ведь во все времена существовали и вершины человеческого духа. Огромное духовное притяжение судеб этих людей в том и заключается, что они, честно и бескомпромиссно жившие, творившие и работавшие в трудное, трагическое, порой кровавое время, сумели преподать урок высокой нравственной чистоты этому жестокому времени. Они жили и умерли, не отрекаясь от самих себя и своих идей, от своего народа, не только словом, поступками, но и самой смертью заслужили великое признание людей.

В этом признании, однако, есть и тревожные нотки. Разве не печально, что людей, о которых мы сегодня говорим, да и не только их, вначале окружало забвение, затем, по команде, начались восторженные, зачастую чрезмерные похвалы в их адрес. И более чем странно, что и сегодня иные ученые и литераторы вновь перешли на шепот при упоминании этих имен. Дай-то бог избавиться нам, наконец, от охаивания прошлых деятелей страны, а значит – и своей истории.

Да, мы живем в эпоху переоценки многих ценностей. И можно, конечно, пересмотреть идею, отказаться от воззрений, но нельзя перечеркнуть человека, его жизнь и судьбу, в какую бы эпоху он ни жил, тем более противопоставлять друг другу людей разных взглядов. Такие действия с научной точки зрения – антиисторичны. Общеизвестно, что причину расхождений во взглядах молодой казахской интеллигенции, оказавшейся после революции по разные стороны баррикад, надо искать не в личных качествах, не в степени таланта, а в неоднородности казахского общества начала века, социально-экономическом положении края и сложных политических процессах, происходивших в послереволюционный период. Все они были детьми своего времени, сумевшими, однако, подняться над ним и стать сыновьями века.

И день вчерашний, и день нынешний обязывают нас, говоря о прошлом, твердо стоять на позициях исторической правды, не допускать субъективизма и тем более сегодняшними мерками оценивать непростые явления общественно-политической жизни Казахстана на разных этапах его развития.

Мы должны обратиться к мировому опыту и стремиться лишь к одному – установлению строгой научной истины, выявлению той действительной роли, которую играли выдающиеся люди в истории нашей страны, независимо от их политических пристрастий. Есть, наконец, и высшие нравственные императивы – служение народу, деятельность на ниве просвещения, высокий гуманизм. Нельзя не признать той выдающейся роли, которую они сыграли в распространении грамотности, приобщении огромных масс к куль-

туре. Тот же Т. Рыскулов первым возвысил свой голос против насильственной коллективизации казахского аула. А С. Ходжанов рискнул издать стихи опального М. Жумабаева. Это надо помнить тем, кто сегодня искусственно разводит исторические стрелки и укладывает жизнь в примитивные схемы.

Проводя мероприятия, подобные сегодняшнему, и юбилейные торжества на местах, отдавая должное нашим выдающимся предшественникам, научная и общественная мысль должна идти дальше. К сожалению, очень многое в жизни этих людей еще остается за кадром. Надо продолжать постоянные научные исследования в области истории, издавать серьезные работы по обществоведению, с новым, объективным осмыслением явлений и процессов в жизни республики, особенно в начальный советский период. Сейчас же в большинстве издаваемых трудов просматриваются конъюнктурные выводы, схематизм. Пора нам выходить из "коротких штанишек" периферийного обществоведения, сделать эту науку солидной, достойной суверенного государства.

И в целом мы должны извлечь уроки из деятельности казахской интеллигенции начала XX века. Ведь именно в то время сформировалась национальная духовная элита, которая выработала пусть разноплановую, мировоззренчески неоднородную, однако ценнейшую во всех своих проявлениях политическую мысль. Уже тогда интеллигенцию остро волновали вопросы будущего государственного устройства Казахстана, развития культуры, языка, сохранения традиций.

Сегодня мы обязаны подхватить и творчески переосмыслить их творческое и политическое наследие в контексте современных реалий и задач независимого Казахстана. Единственное, от чего хотелось бы предостеречь, так это от поспешности выводов, от излишней эмоциональности, популизма.

Зачастую в подобных действиях мало понимания нынешних народных интересов и забот, государственных проблем. Если же вновь обратиться к трудам наших предшественников, интеллигентов начала века, то нетрудно заметить, что там, где бьется мысль, нет и намек на митинговщину, хлесткие лозунги, базарную перебранку, а тем более на национальную кичливость, ретроградство. И это тоже урок всем нам, не очень-то прилежным ученикам великих людей.

Возрождение и развитие политической интеллектуальной мысли – задача общенациональная. Никогда не смогут быть всесторонне осмыслены проблемы многонационального государства, укрепления его суверенитета, дальнейшего социально-экономического и общественно-политического развития, сохранения межнационального согласия и гражданского мира, если это будет делаться только силами национальной интеллигенции.

Мне не хотелось бы сейчас призывать представителей многонациональной интеллигенции республики более активно включаться в процессы общественной жизни. Дело, видимо, не в призывах, а в осознании своей гражданственности, в потребности донести до людей свои взгляды на возможности дальнейшего развития республики. У нас и сейчас немало русских, немецких, корейских и других интеллигентов, которые поднимают социальные темы огромной значимости. Убежден, что понимание Казахстана как общей родины – вот главное, что сплотит нашу многонациональную интеллигенцию, заострит и возвысит ее политическую мысль.

Разговор на вечере исторической памяти наших выдающихся земляков несколько вышел за пределы традиционных юбилейных торжеств. И это закономерно. Пример Т. Рыскулова, С. Ходжанова, С. Сейфуллина, И. Джансугурова, Б. Майлина, многих других наших замечательных соотечественников обязывает нас всегда держать руку на пульсе общественной жизни.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ЖОҒАРҒЫ КЕҢЕСТІҢ СЕССИЯСЫНДА
СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ*

Алматы, 15 желтоқсан 1994 жыл

ЗАҢ ЖАҒЫНАН ТИЯНАҚТАЛМАҒАН РЕФОРМА ҚАНАТЫ
ҚАЙЫРЫЛҒАН ҚҰСПЕН ТЕҢ

Жарты айдан кейін өтпелі кезеңнің алғашқы үш жылы аяқталады. Осы кезеңнің ішінде заң шығарушы және атқарушы өкімет мемлекеттіліктің орнығуын, демократиялық процестердің дамуын және нарықтық экономиканы құруды қамтамасыз ететін құқықтық негіздерді қалыптастырады.

Осы уақыттың ішінде заң шығарушылық актілердің қажетті өзегі жасалды. Оның негізін жаңа Конституция қалағаны сөзсіз. Атқарылған істер бізге қоғамдық және экономикалық процестерде орнықтылық пен тұрақтылықты белгілі бір дәрежеде сақтауға, өзгерістер жолымен ілгерілеуге мүмкіндік берді.

Сонымен бірге реформаларды дамыту әдеттен тыс серпінді жүргізіліп отыр. Қоғамдық қатынастардың барған сайын кең өзгерісі жүріп жатыр. Қоғамдық тәжірибе жинақталуда, механизмдердің діттелген межесі барынша айқын сезілуде. Қазірдің өзінде бір кездері қоғамдық-экономикалық өзгерістерге қуатты серпін берген бірқатар заң шығарушы актілердің қазіргі сәтте керісінше оларды тежел отырғаны айқын көрінуде.

Бұл объективті құбылыс. Ол оқиғалардың табиғи дамуымен, сондай-ақ елдің интеграциялық процестерге неғұрлым жедел енуімен байланысты. Бұл процестер шаруашылық жөніндегі заңдардың жақындастырылуын, құқықтық реттеу тәсілдерін қолдануды, соның өзінде практикада және адамзат өркениетінде бұрын қолданылған тәсілдерді қолдануды талап етеді.

Сонымен біз заң шығару аппаратын елеулі түрде реформалау кезеңіне таяп келдік деп айта аламыз. Ал мұның өзі әлдебіреудің өкімі емес, уақыттың талабы.

Сондықтан менің бүгінгі сөзім, жаңа шындықтарға жауап беретін экономикалық реформалардың заң шығарушы базасының жоқтығына байланысты

* "Егемен Қазақстан" газеті, 21 желтоқсан 1994 жыл.

аса өткір проблемаларды көшіктірмей шешудің қажеттігінен туындап отыр. Мұның өзі экономикадағы, сондай-ақ әлеуметтік саладағы онда ілгерілеу үшін қазір басты кедергі болып отыр. Өкінішке орай, 1994 жылы негізгі міндеттердің бірін шеше алмағанымызды – нарықты реформаның оған сәйкес заң шығарушы негізін қалыптастыра алмағанымызды мойындағанымыз жөн.

Мұндай жағдайда Қазақстан үкіметі ескірген заң нормалары мен аппараттық кедергілерден өту үшін орасан зор күш-жігер жұмсай отырып, жаңа идеяларды негізсіз ұзақ уақыт бойы жүзеге асыруға мәжбүр болуда. Мұның өзі қажетті шешімдерді сылбыр қабылдауда, оларды тиімсіз жүзеге асыруда басты себептердің бірі болып отыр. Біз әзірге қалыптасқан жағдайды өз шешімдерімізде қашан да қуып жетудеміз. Онымен бірге жүре алмай, қажет жерде, тіпті, одан озып кете алмай келеміз. Ал заң шығарушы өкімет бірқатар себептерге байланысты жаңа шаруашылық қатынастарды тиісті заң шығарушы актілермен әзірге жандандыра және реттей алмай келеді.

Нақ осыған байланысты, мен сіздерге, алғашқы кәсіпқой Парламенттің депутаттарына мынадай өтініш айтпақпын: жаңа жылға дейін маңызы жағынан кейінге қалдыруға болмайтын заңдарды қабылдап үлгеру үшін жедел әрі жемісті жұмыс істейік. Аптасына үш күн емес, бес күн жұмыс істейік. Сайлаушылармен кездесуді кейінге көшіріп, бірінші дәрежелі маңызы бар істерден басқаның бәрін кейінге қалдыру керек.

Шаруашылықжүргізушілер, жергілікті жерлердегі басқару органдары 1995 жыл басталысымен-ақ жаңа заң шығарушы механизмдерді білгені, соған сәйкес өз іс-қимылдарын жоспарлай алатыны өте маңызды.

Біз аса қысқа мерзімнің ішінде тиісті нормативтік базаны қалыптастыруға тиіспіз. Мұның өзі экономиканың серпінділігін ынталандыруға, азаматтардың және меншіктің барлық нысандарындағы шаруашылық жүргізуші субъектілердің құқықтары мен бостандықтарын қорғауға кепілдік беруге, заң шығарушы нормаларды бұзғаны үшін жауапкершіліктің тиісінше айқын да жеткілікті түрде қатаң нормаларын айқындауға тиіс. Келесі жылдың шілдесіне қарай біз шаруашылық жүргізудің нарықтық механизмдерінің жұмыс істеуі жөніндегі жаңа заң шығарушы базаны құруға байланысты жұмысты түпкілікті аяқтауға тиіспіз. Экономикадағы жағдайдың өзі осы мәселені шешуді бұдан әрі соза беруге мүмкіндік бермейді.

Үстіміздегі жылдың барлық келеңсіз және оңды нәтижелерінің жиынтығы, оның барлық қиындықтарына қарамастан, бізге 1995 жыл дағдарыс кезеңінің нақты соңғы жылы болатыны туралы болжам жасауға мүмкіндік беріп отыр. Бұл үшін оған біздің қажетті экономикалық механизмдермен тиісті құқықтық негіздерді жасап енуіміз қажет.

Ендеше, өзіміздің жауапсыздығымыз бен сылбырлығымыздан тағы да осыны қамтамасыз ете алмаймыз ба? Мемлекет басшысы көптеген елдердің

социалистік кезеңнен кейінгі даму тәжірибесі қазір біз бастан кешіп отырған кезең кінаратты да аса қиын болғанымен, жалпы алғанда, заңды әрі өтпей қоймайтын процесс екенін көрсетіп отырғанын айтты. Бұл процесс барған сайын сауығу сипатына ие болып келеді. Бұл кезеңнен ешкім де айналып өте алған емес және өте де алмайды. Нарықтық өзгерістер 80-інші жылдардың басында басталған Венгрияның өзі де айналып өткен емес. Ал онда көп ретте біздегіге ұқсас проблемалар бар болатын.

Қазір Жоғарғы Кеңеске экономикалық сипаттағы бірқатар заң жобалары енгізілді немесе енгізілуге әзірленіп жатыр. Олардың әрқайсысын қабылдау реформаны елеулі түрде жеделдетіп, үкіметтің қазіргі кезде шын мәнінде реттелмей отырған процестер мен салаларға назарды шоғырландыруына және реттеудің жаңа жағдайға сәйкес механизмдерін жолға қоюға мүмкіндік берер еді. Осы заңдардың ішінде ең маңыздылары да бар. Оларды қарауға және қолдануға кідіртпей кірісу қажет.

Президент жаңа Азаматтық кодексті баса атап көрсетті. Бұл кодекс нарықтық шаруашылық жүргізудің негізгі ережелері мен құқықтық механизмдерінің жиынтығы, жаңа экономиканың өзіндік бір конституциясы болып табылады. Ол нарыққа қатысушылардың өзара іс-қимылының жетекші принциптерін айқындайды, меншік иесінің мәртебесін және меншік иесінің құқықтарын жүзеге асыру және қорғау механизмдерін бекітеді, шаруашылық-шарттық қатынастар саласындағы шаруашылық жүргізуші субъектілердің іс-қимыл ережесін, шаруашылық серіктестіктерін және кәсіпорындарды құру кезіндегі ережені тағайындайды. Оның үстіне Азаматтық кодекс меншік иесінің меншікке қатысты құқықтарын жүзеге асыру базасының негізгі идеяларын білдіреді, сондай-ақ шаруашылық қатынастарына кез келген қатысушының құқығы мен мүдделерін қорғауды жүзеге асырады.

Азаматтық кодекстің баптары арқылы нарықтық қатынас жағдайында жасалатын шарттардың барлық түрлерін бекіту қажет. Бұл кодекс шарттық процеске қатысушы барлық жақтардың құқығын, міндеттерін және жауапкершілігін айқындауға, олардың құқықтары мен мүдделерін қорғауды қамтамасыз етуге тиісті.

Кәдімгі қисынның өзі заң шығару процесінде жалпыдан жекеге қарай жүруді талап етеді. Азаматтық кодекс нарық субъектілерінің нақты экономикалық өзара қарым-қатынастарын реттейтін басқа да заңдарды әзірлеу мен қабылдау үшін қажетті біртұтас тұжырымдық негіз болып, реформаның мақсатты бағытына және демократиялық қоғамның принциптеріне олардың қайшы келмеуін қамтамасыз етеді.

Жекешелендіру мен мемлекет иелігінен алу процесі жаңа мүлктік қатынастарды қалыптастырудың базасы болып табылады. Бұл тұста жалғасып келе жатқан айтыс атқарушы өкіметті жұмыстан қалдырып отыр. Осы-

ның нәтижесінде реформаның негізгі бағыттарының бірі бойынша айқын тоқырау орын алып отыр. Ал мұның өзі негізсіз ұзаққа созылып кетті. Осы процестердің төңірегінде қоғамдық айтыстар бір толастамай, қайта кей кезде өрши түсуде. Бұл процесті тоқтатуға, көзқарастар мен механизмдерді түбегейлі түрде қайта қарауға шақырған үн естілуде, меншікті ұжымдастыру идеясы қайтадан тықпалануда. Міне, сондықтан да қазанның аяғында мен Президент жанындағы экономикалық консультанттар кеңесіне Қазақстандағы жекешелендіру практикасына талдау жасауға, халықаралық, соның ішінде ТМД елдерінің тәжірибесін тағы да зерттеуге тапсырма бердім. Оның үстіне оңды тәжірибемен қатар басқаның қателерін қайталамас үшін теріс нәтижелі тәжірибелерді зерттеуді де тапсырдым. Мемлекет иелігінен алу және жекешелендіру жөніндегі ұлттық бағдарламаның тиімділігін қамтамасыз ету үшін бірінші кезектегі түзетулерді әзірлеуді және негіздеуді тапсырдым. Мұндай түзетулерді жүзеге асыру халықтың осы процестерге деген сенімін нығайтып, өзгерістерге жаңа серпін беруге тиіс.

Жекешелендірудің негізгі мақсаты объектілерді сатудан ақшалай қаржы алу ғана емес, меншікті ауыстыру, маңдайшаларды жәй ғана өзгерту емес, қайта өндірісті тиімді дамыту үшін, капиталдың еркін ауысуы және экономиканың ұтымды салалық құрылымын құру үшін жағдай туғызу болып табылады.

Біз жекешелендіруді қалай өткізіп жатырмыз? Біз оны айқын танып білместен, тиісті талдау және зерттеу жасамай жүргізіп жатырмыз. Қарапайым мысал келтірейін. Бірқатар мемлекеттік, акционерлік, холдингтік компаниялар техника-экономикалық жағынан негіздеусіз, олардың одан әрі дамуының нормативтік базасын әзірлемей, саланың ерекшелігін ескермей және капиталдың диверсификациясының қажеттігін ескермей құрылды. Ал қазір мемлекеттің қолында не бар? – деген сұраққа кім жауап бермек. Бізде қанша мемлекеттік кәсіпорындар бар, акционерлік қоғамдардағы акциялардың мемлекеттік пакеттерінің көлемі және басқа да шаруашылық жүргізуші субъектілердің меншігіндегі мемлекеттік үлес қандай, республиканың ауқымында және одан сырт жерлерде қозғалмайтын қанша объектілер бар? Бұл сұраққа, тіпті, Мемлекеттік мүлік жөніндегі мемлекеттік комитет те жауап бере алмайды.

Бұл жағдайды түзеу үшін ең алдымен республика ауқымында мемлекеттік меншікті толық түгендеу қажет. Мемлекеттік меншік кадастры жүргізілетін болады. Ол кәсіпорындардың заңды мәртебесінің айырмашылықтарын, мемлекет тарапынан басқаруды және бақылау жүйесін ұйымдастыруды, шаруашылық дербестілігінің нысаны мен қызметкерлердің мәртебесіндегі айырмашылықтарды көрсететін болады.

Мұндай ақпарат қолда болмайынша мемлекеттік меншікті сенімді басқару жекешелендірудің одан арғы барысына және өзіміз қол жеткізуге тиісті

нәтижелерге болжам жасау мүмкін емес. Сондай-ақ, ойластырылған инвестициялық саясатты жүргізу, өндірістік саланы дағдарыстан шығару жөніндегі шараларды тиімді жүзеге асыру қиынға түспек.

Экономиканы тез арада сауықтырудың, өндірістің құлдырауын жоюдың және нарықтық экономика талап етіп отырғанындай қатаң қаржы тәртібін орнату қажеттігі бізге сондай-ақ Банкроттық туралы заңды және Залог туралы заңды кешіктірмей қабылдауды қатты талап етіп отыр. Бұл заңдар осы мәселені шешуде құқықтық негізді қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Банкроттық туралы заң ақыр соңында экономика мен бюджеттің мемлекет қаржысын бостан-босқа жалмап жатқан тиімсіз кәсіпорындардай арылуға мүмкіндік береді. Ал басқалар үшін мұның өзі алдын ала алынған шара болмақ. Қалыптасқан жағдайға бейімделе алмайтын және көбіне мұны қаламайтын кәсіпорындар өзінің тұтынушысын таба алмайтын болса, өнімді өткізу нарығын алдын ала өзірлемейтін болса, өздерін не күтіп тұрғанын білетін болады. Банкротқа түскен объектілер ең таңдаулы өндірістік жобаны ұсынатын, мемлекет қазынасына нақты ақша түсіретін меншік иесіне берілетін болады. Және осы ақшаны біздің экономикамыз үшін зор пайдамен пайдалануға немесе әлі де қаржысы жетпей отырған әлеуметтік саланы нығайтуға жұмсалар еді.

Банкроттық туралы заң біздің экономикамызды тұншықтырып келе жатқан өткір проблемалардың бірін – өтем төлемеу проблемасын елеулі түрде шешуге мүмкіндік береді. Өтем төлемеу қаржы саласын тұқыртып тастады. Үстіміздегі жылғы қараша айындағы жағдай бойынша дебиторлық қарыз 91,5 миллиард теңге, ал кредиторлық қарыз 120 миллиард теңгеден астам болды. Және де банкрот болған кәсіпорындардың барлық қызметкерлері жұмыстан қуылады деп қорқытудың керегі жоқ. Жұмысынан қуылатын нақты бір адам бар – ол кәсіпорынның директоры, ал қалғандарын жұмыстан шығару міндетті емес.

Заем алған мекеменің қаржыны қайтаруы жөніндегі пәрменді шаралардың бірі залог болып табылады. Залог туралы жаңа заң заем алушының міндеттері мен жауапкершілігін айқындап, кредиттің қайтарылымы үшін қажетті кепілдіктер жасайды. Оның нысаналы мақсаты кредиттік қатынастарды реттеу, олардың қайтарылымын қамтамасыз ету. Мұның өзі заң актісін жаңа жылға дейін қабылдауды қажет етеді. Банкроттық туралы заңмен қатар Залог туралы заңды қабылдауымыз қажет. Бұл заң өтем төлемеу проблемасын 1995-1996 жылдарға көшіре салуға мүмкіндік бермейді. Мұнсыз үкімет пен оның органдары банкроттықтың механизмдерін қалыптастыруға, өтем дағдарысын шешуге, инвестициялық қызметті жандандыруға кірісе алмайды.

Экономикалық дамудың табысты болуы ең алдымен экономикалық өндірістік секторын дамытумен байланысты, өйткені өндірістік база төмендеген кезде нарықты қалыптастырудың негізгі шарты бұзылып, өндірістік және тұтыну ресурстарын ұдайы өндіру қамтамасыз етілмейді.

Біздің экономиканы қамтыған терең дағдарыстың аса маңызды қырларының бірі ұзаққа созылып кеткен инвестициялық дағдарыс болып табылады.

Бүгін таңда біздің экономикамыз инвестициялық қызметтегі тартымдылығын арттыруға және отандық, сондай-ақ шетелдік инвесторлардың жеке капиталын тартуға қабілетті заң шығарушы базаның жоқтығымен сипатталады. Қысқа мерзімді сауда операцияларына кредит берумен немесе қаржы институттарына қаржыны орналастырумен салыстырғанда өндіріске қаржы жұмсаудың тиімсіз екені айқын көрініп отыр. Осыған байланысты қазірдің өзінде Парламентке келіп түскен Шетелдік инвестициялар туралы жаңа заңды тезірек қарау қажет. Бұл заң шетелдік капиталдар мен заемдарды тарту механизмінде елеулі ілгерілеуге жағдай туғызады. Бұл заң бір жарым жылға таяу әзірленді, ол ықтимал инвесторлардың жақсы пікіріне ие болды және олардың пікірі бойынша қаржыны салу үшін кепіл қызметін атқара алар еді. Инвестициялық процестің тиімділігі мен жеделдігі көп ретте салық саясатының тиімділігіне байланысты.

Салық реформасының көкейкесті екені туралы көп айтудың керегі жоқ шығар. Оны қабылдауды біз әбден кешіктірдік. Сөйтіп, ол өзінің келеңсіз нәтижелерін беріп отыр. Салық реформасының қажеттігі туралы халықтың барлық жіктерінің, мемлекеттік өкіметтің барлық буындарының пікірі бірдей. Әрине, жаңа жылға жаңа Салық кодексімен енгеніміз тамаша болар еді. Бірақ біз шындықты ескеруіміз қажет. Оның маңыздылығын және заңды елеулі түрде пысықтаудың қажеттігін ескере келгенде, оны біз қаңтарға дейін қабылдай алмаймыз. Және мұның өзі дұрыс, өйткені салық салудың негізгі принциптерінің мызғымастығына кем дегенде екі-үш жылға кепілдік беретін байсалды Салық кодексін қабылдауымыз өте маңызды. Мұндай кодекс республиканың кез келген азаматына, кез келген салық төлеушісіне түсінікті болуға тиіс. Өйткені ол өзінің салық төлеуші ретіндегі құқын, міндеттері мен жауапкершілігін нақты білуге тиіс. Сонымен бірге үкімет енгізген Салық кодексінің бұл нұсқасы осы талаптарға сай барлық жағдайда жауап бере бермейді. Оның негізгі ережелері елеулі жетілдіруді қажет етеді. Ал жекелеген ескертпелерді айтпай-ақ қойсақ та болады. Кодекс қазіргі түрінде Парламентте қарауға жарамайды.

Салық кодексін әзірлеумен қатар қазір күшіндегі салық заңдарына жекелей өзгерістер енгізуді ұсынатын заң жобалары әзірленіп, Жоғарғы Ке-

ңеске енгізілді. Бұл өзгерістер заңды салық реформасының жалпы тұжырымдамасының арнасында жетілдіруге жағдай туғызады. Қазіргі кезде Парламенттің қарауына Министрлер кабинеті жеті заң жобасын жіберіп, бір жобаны талдап жасады. Мұнда қазір күшіндегі республиканың салық заңдарын нақ осы сипатта өзгерту ұсынылып отыр. Өйтпейінше, біз жаңа бюджетті салық туралы ескі немесе жаңа заңдар бойынша қабылдау жөніндегі мәселені шеше алмаймыз. Әрине, жаңа заң бойынша бюджет қабылдағанмыз жөн.

Республиканың 1995 жылға арналған бюджетін қабылдау мақсатында Жоғарғы Кеңесте қазірдің өзінде ұсынылған заң жобаларын қарап, қабылдағанды ұсыну жөн деп есептеймін. Өйткені бұл жобалардың ережелері, негізінен, Салық кодексінің жобасына сай келеді және онда толық бейнеленген.

Сондай-ақ үкімет ұсынып отырған келесі жылға арналған мемлекеттік бюджет жеткілікті түрде қатаң. Жоба үстіміздегі жылдың сабақтарын ескере отырып кірістерді жұмылдырудың нақты мүмкіндіктерін, көзделіп отырғанындай едәуір төмен болатын жаңа салық базасын объективті түрде бейнелейтін болады. Бюджет тапшылығын инфляциялық емес көздердің және сыртқы заемдардың есебінен жабуды қамтамасыз ететіндей мұны нақты алдын ала айқындау керек.

Осыған байланысты үкіметтің халықаралық ұйымдармен және банктермен заем жөніндегі келісімдерін бекітудің қажеттігі туралы да ұмытпауымыз керек. Ал бұған дейін Парламент бекітпегеннің бәрі экономикаға зияннан басқа ештеңе әкелген жоқ. Осы келісімдерді бекітпейінше, біз өзімізге аса қажетті қаржыны ала алмаймыз. Ал мұның елеулі бөлігі әлеуметтік салаға арналған.

1995 жылы біздің экономикада бетбұрысты кезең болуға тиіс. Нақ осы міндет жаңа үкіметтің алдына қойылып отыр. Келесі жылдың ішінде біз экономиканы тұрақтандыру мен сауықтандыруды қамтамасыз ету жөнінде барлық шараларды аяқтауға тиістіміз.

Реформалаудың экономикалық механизмдерін іске қосу үшін мәні бұдан кем емес басқа да бірқатар заңдарды әзірлеп қабылдаудың маңызы зор. Бұл ең алдымен Ұлттық банктер туралы және Банктер туралы заңдардың жаңа редакциясы. Әзірге басталып отырған банк жүйесін реформалау көбіне ұйымдық негіздерге ғана қатысты болып отыр. Оны қызметтік және нормативтік базасы әзірге түбегейлі де қажетті жаңғырту арнасында іске қосылмай отыр, ал бұл тұста біздің кешікпеуіміз керек. Өйткені бұл экономиканы қаржы жағынан сауықтандыруға кедергі жасайды.

1995 жылдың алғашқы екі айы ішінде бағалы қағаздардың нарығын құруды жеделдететін және оның субъектілерінің қатынастарын реттейтін заңдарды қабылдауымыз қажет. Мұның өзі мемлекет меншігінен алу және

жекешелендіру процесіне аяқталған сипат береді, капиталдың мейілінше тиімді салаларға еркін ауысуына мүмкіндік береді, инвестициялардың ағымын ынталандырады. Ақыр соңында шаруашылық жүргізуші субъектілердің жерге деген меншік проблемасын шешу қажет. Мұны жекешелендірілген субъектілер үшін дамыған елдердің оң, сондай-ақ теріс нәтижелі тәжірибесін ескере отырып, сондай-ақ Қазақстан мүддесінің үздіксіз басымдығын қамтамасыз ете отырып шешу қажет.

1995 жылдың алғашқы төрт айында үстіміздегі жыл аяқталғанға дейін үкіметтің Жоғарғы Кеңеске енгізетін басқа да бірқатар заңдарын қарап, қабылдауымыз керек. Бұл "Лицензиялау туралы", "Заңды тұлғаларды тіркеу тәртібі туралы", "Шаруашылық серіктестері туралы", "Мемлекеттік кәсіпорын туралы" заңдар, мемлекет меншігінен алу және жекешелендіру жөніндегі ұлттық бағдарламаның жаңа редакциясы және басқа да бірқатар актілер.

Жоғарыда аталған заңдардың бәрі де өте маңызды, бірақ уақыттың тапшылығын және экономикалық өзгерістердің заң шығарушы базасын "қалыптастыру процесін кейінге қалдыруға болмайтынын ескере отырып, мен Парламенттен өзінің назарын 1994 жылға арналған нақтыланған бюджет туралы заңды қараумен қатар, ал мұнсыз біз келесі жылдың бюджетін құра алмаймыз, мына төмендегі бірінші дәрежелі заң шығарушы актілерге аударуын сұраймын. Бұл Азаматтық кодексі (жалпы бөлім), Банкроттық туралы заң, Залог туралы заң, Шетелдік инвестициялар туралы заң. Сондай-ақ бұдан бұрын енгізілген салық жүйесін жетілдіру жөніндегі заң жобаларын қабылдауымыз қажет. Мұның өзі Жоғарғы Кеңестің комитеттерінде талқыланған болатын.

Мен өзімнің өтінішімді орындауды қатты сұраймын. Бұлай етпесек, қалыптасқан жағдайды, осы кезеңнің республика үшін күрделілігін ескере отырып, мен, өкінішке орай, депутаттардан Президентке өзінің актілерімен заң қабылданғанға дейін осы қатынастарды реттеудің механизмін енгізу құқық беруді сұрауға мәжбүр боламын. Мұндай жағдайда осындай актілердің жобаларын Парламент комитеттерінде бірге қарауға болар еді.

Экономикалық қатынастардың құқықтық реттеудің кезек күттірмес мәселелерін келіп, қоғамды толғандырып отырған проблемаларды айналып өтуге болмайды. Саяси қондырма саласына көбіне қатысты бола отырып, мұның өзі экономиканың проблемаларына қоғамдық өмірді одан әрі демократияландырудың, мемлекеттік басқарудың саяси институттар құрудың және ең маңыздысы, ішіндегі тыныштықты сақтаудың проблемаларына да әсер етеді.

Қазіргі кезде депутаттар тобы қоғамдық-саяси жағдайды тұрақсыздандыруға ахуал туғызбау үшін өтпелі кезең аяқталғанға дейін Конституцияға өзгерістер енгізбеу жөнінде айтып отыр.

Соған қарамастан Жоғарғы Кеңес конституциялық реформалардың жекелеген қырлары бойынша рейтингтік дауыс беруді жүргізгені жөн болар еді. Мұның өзі қоғамдық пікірді қоздырып, жекелеген саясатшылардың Президентті заң шығарушы өкіметпен тайталасуына мүмкіндік туғызуда. Әртүрлі және жайлы емес пікірлердің боларын білемін. Бірақ мен мәселелерден қашып құтыла алмаймын. Депутаттардан мына тармақтар бойынша пікірін айтуды сұраймын: Біз жерге жеке меншік туралы мәселені, екі мемлекеттік тілді енгізу туралы сот реформаларын жүзеге асыру туралы мәселелерді талқылай қоя аламыз ба? Осыған қатысты барлық долбарлар мен өсек-аянды тоқтату өте маңызды.

ВЫСТУПЛЕНИЕ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА НА СЕССИИ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА*

Алматы, 15 декабря 1994 года

ЗАКОНЫ ДОЛЖНЫ СЛУЖИТЬ РЕФОРМАМ

Через полмесяца завершаются первые три года переходного периода, напомним он, в течение которых законодательная и исполнительная власти формировали правовые основы, обеспечивающие становление государственности, развитие демократических процессов и построение рыночной экономики.

За это время создан необходимый каркас законодательных актов, базу которого, безусловно, представляет новая Конституция. Сделанное позволило нам в определенной степени сохранить устойчивость и стабильность общественных и экономических процессов, продвигаться вперед по пути преобразований.

Вместе с тем развитие реформ осуществляется необычайно динамично, происходит все более глубокое изменение общественных отношений, накапливается общественный опыт, более четкое осознание конкретики механизмов. Сегодня уже становится очевидным, что целый ряд законодательных актов, давший в свое время мощный импульс общественно-экономическим преобразованиям, в настоящий момент, напротив, становится их тормозом.

Это объективное явление, связанное как с самим естественным развитием событий, так и со все более интенсивным вхождением страны в интеграционные процессы. Последние требуют сближения хозяйственного законодательства, применения методов правового регулирования, уже апробированных практикой и человеческой цивилизацией.

Можно сказать, что мы таким образом подошли к этапу серьезного реформирования законодательного аппарата, и это не чья-то прихоть, а веление времени.

Поэтому сегодняшнее мое выступление вызвано необходимостью безотлагательного решения очень острой проблемы отсутствия отвечающей новым реалиям законодательной базы экономических реформ, что является сейчас главным препятствием для позитивных сдвигов как в экономике, так и в социальной сфере. К сожалению, следует признать, что в 1994

* Газета "Казахстанская правда", 17 декабря 1994 года.

году так и не решена одна из основных задач – формирование адекватной законодательной основы рыночных реформ.

В этой ситуации Правительство Казахстана неоправданно долго вынуждено реализовывать новые идеи, тратя огромные усилия на преодоление устаревших законодательных норм и аппаратных препон. Это является одной из главных причин неоперативности принятия, неэффективной реализации необходимых решений. Мы пока все время догоняем в своих решениях сложившуюся ситуацию, а не идем с ней в ногу, не опережаем ее там, где это необходимо.

Законодательная же власть по ряду причин пока еще не может сама инициировать и регулировать соответствующими законодательными актами новые хозяйственные отношения.

Именно в этой связи я обращаюсь к вам, депутатам первого профессионального Парламента, с настоятельной просьбой: интенсивно и плодотворно поработать, чтобы успеть еще до нового года принять самые неотложные по степени важности законы. Работать не три дня в неделю, а пять, перенести встречи с избирателями. Отложить все не имеющие такого первостепенного значения дела.

Принципиально важно, чтобы хозяйственники, органы управления на местах уже с началом 1995 года знали новые законодательные механизмы, могли адекватно планировать свои действия.

Нам необходимо за очень краткий промежуток времени сформировать соответствующую нормативную базу, которая должна стимулировать динамику экономики, гарантировать защиту прав и свобод граждан и субъектов хозяйствования всех форм собственности, определить соответствующие четкие и достаточно жесткие нормы ответственности за нарушения законодательных норм.

К июлю будущего года мы должны окончательно завершить работу по созданию новой законодательной базы функционирования рыночных механизмов хозяйствования: сама ситуация в экономике больше не позволяет тянуть с решением этого вопроса.

Совокупность всех негативных и позитивных результатов нынешнего года, несмотря на всю его тяжесть, дает возможность предположить, что именно 1995-й может реально стать последним годом конца этапа кризиса, если мы войдем в него, уже имея необходимые экономические механизмы и соответствующую правовую основу.

Так неужели опять из-за своей безответственности и нерасторопности мы не обеспечим этого? Опыт постсоциалистического развития многих стран доказывает, что этап, который мы сейчас переживаем, хотя и крайне болезненный и трудный, но в целом – закономерный и неизбежный процесс, который все больше приобретает черты оздоровления. Этого этапа

не удалось и не удастся избежать никому. Даже в Венгрии, где рыночные преобразования начались еще в начале 80-х годов, до сих пор большие, во многом схожие с нами проблемы.

Сейчас в Верховный Совет внесен или готовится к внесению целый ряд законопроектов экономического характера, принятие каждого из которых существенно бы ускорило реформы, дало бы возможность Правительству сконцентрировать внимание на тех процессах и сферах, которые в настоящее время практически не регулируются и не имеют адекватных новой ситуации механизмов регулирования. Среди этих законов есть наиболее важные, к рассмотрению и применению которых необходимо приступить немедленно.

Во главу угла Президент поставил новый Гражданский кодекс, который является сводом основных правил и правовых механизмов рыночного хозяйствования, своего рода конституцией новой экономики. Он определяет ведущие принципы взаимодействия всех участников рынка, закрепляет статус собственника и механизмы осуществления и защиты прав собственности, устанавливает правила поведения хозяйствующих субъектов в сфере хозяйственно-договорных отношений, при учреждении хозяйственных товариществ и создании предприятий. Кроме того, Гражданский кодекс выражает основные идеи, на базе которых реализуются права собственника в отношении имущества, а также осуществляется защита прав и интересов любого из участников хозяйственных отношений.

Статьями Гражданского кодекса необходимо закрепить все виды договоров, которые могут заключаться в условиях рыночных отношений. Этот кодекс призван определить права, обязанности и ответственность всех сторон договорного процесса, обеспечить защиту их прав и интересов.

Элементарная логика требует и в законотворческом процессе идти от общего к частному. Гражданский кодекс выступает необходимой, единой концептуальной базой для разработки и принятия других законов, регулирующих конкретные экономические взаимоотношения субъектов рынка, обеспечивает их непротиворечивость целевому направлению реформ и принципам демократического общества.

Базой формирования новых имущественных отношений являются процессы приватизации и разгосударствления. Продолжающиеся здесь дискуссии отрывают исполнительную власть от работы. В результате по одному из основных направлений реформ налицо явный застой, который неоправданно затянулся. Вокруг этих процессов не стихают, а порой нарастают и общественные дискуссии. Раздаются призывы к их приостановке, коренному пересмотру подходов и механизмов, вновь реанимируется идея коллективизации собственности. Именно поэтому еще в конце октября я дал задание Совету экономических консультантов при Президенте проанализировать имеющуюся практику приватизации в Казахстане, изучить еще

раз международный опыт и, в частности, опыт стран СНГ. Причем не только положительный, но и отрицательный, с тем чтобы не повторять чужих ошибок, разработать и обосновать первоочередные коррективы в национальную программу разгосударствления и приватизации, обеспечивающие ее эффективность. Реализация таких коррективов должна поднять доверие народа к этим процессам и дать новый импульс преобразованиям.

Основная цель приватизации – не только получение денежных средств от реализации объектов, не простая смена собственности, не смена вывесок, а создание условий для эффективного развития производства, формирование механизма свободного перелива капитала и рациональной отраслевой структуры экономики.

Каким же образом мы проводим приватизацию? Мы ее осуществляем вслепую, без соответствующего анализа и изучения. Простой пример – создание целого ряда государственных, холдинговых компаний без технико-экономического обоснования, разработки нормативной базы дальнейшего их развития, без учета специфики отраслей и необходимости диверсификации капитала. А кто ответит на вопрос: чем сегодня владеет государство? Сколько у нас государственных предприятий, каковы объемы государственных пакетов акций в акционерных обществах и государственных долей в собственности иных хозяйствующих субъектов, сколько объектов недвижимости на территории республики и за ее пределами? На этот вопрос ответить не может даже Госкомитет по госимуществу.

Для выправления данной ситуации в первую очередь должна быть введена полная инвентаризация государственной собственности в масштабах республики. Будет вестись кадастр государственной собственности, отражающий различия в юридическом статусе предприятий, в организации управления и системы контроля со стороны государства, в форме хозяйственной самостоятельности и статусе работников.

Не имея такой информации, невозможно надежно управлять госсобственностью, прогнозировать дальнейший ход приватизации и результаты, которых мы должны достичь, а также крайне трудно вести продуманную инвестиционную политику, эффективно осуществлять мероприятия по выводу из кризиса производственной сферы.

Необходимость скорейшего оздоровления экономики, преодоления спада производства и наведения жесткой финансовой дисциплины, как этого требует рыночная экономика, диктует нам также настоятельную потребность безотлагательного принятия закона о банкротстве и закона о залоге, которые позволят сформировать правовые основы для решения этого вопроса.

Закон о банкротстве даст возможность наконец-то избавить экономику и бюджет от балласта неэффективных предприятий, проедающих бездарно государственные финансовые средства. Для других же это будет

своеобразной превентивной мерой. Не умеющие и зачастую не желающие адаптироваться к сложившимся условиям предприятия будут знать, что их ждет, если они не найдут своего потребителя, заранее не проработают рынки сбыта. Обанкротившиеся объекты будут переданы именно тому собственнику, который предложит лучший производственный проект, заплатит реальные деньги в государственную казну. И эти деньги можно будет использовать с большой пользой для нашей экономики или укрепить социальную сферу, которой так не хватает средств.

Закон о банкротстве позволит в значительной степени решить одну из жгучих проблем нашей экономики, буквально задушившую ее, – проблему неплатежей. Они сковали финансовую сферу. По состоянию на ноябрь текущего года дебиторская задолженность составила 91,5 миллиарда тенге, кредиторская – более 120 миллиардов. И не надо никого пугать тем, что все работники предприятий-банкротов будут уволены. Точно будет уволен один – это директор предприятия, а остальные – вовсе не обязательно.

Одной из действенных мер, заставляющих заемщика вернуть средства, является залог. Новый закон о залоге определит обязанности и ответственность заемщика и создаст необходимые гарантии для возвратности кредита. Целевой его задачей является урегулирование кредитных отношений, обеспечение их возвратности – это обуславливает необходимость принятия акта еще до нового года. Закон о залоге, наряду с законом о банкротстве, позволит не перекладывать проблему неплатежей на 1995–1996 годы. Без них Правительство и его органы не смогут приступить к формированию механизма банкротства, разрешить платежный кризис, активизировать инвестиционную деятельность.

Успех экономического развития прежде всего связан с развитием производственного сектора экономики, так как при суженной производственной базе нарушаются основные условия формирования рынка – не обеспечивается воспроизводство производственных и потребительских ресурсов.

Одним из серьезнейших аспектов глубокого кризиса, охватившего нашу экономику, является затянувшийся инвестиционный кризис.

Наша экономика характеризуется на сегодняшний день отсутствием привлекательности в инвестиционной деятельности и законодательной базы, способствующей притяжению частных капиталов как отечественных, так и иностранных инвесторов. Очевидна невыгодность вложений в производство по сравнению с кредитованием краткосрочных торговых операций или размещением средств в финансовых институтах. В этой связи необходимо побыстрее рассмотреть уже поступивший в Парламент новый закон об иностранных инвестициях, который обусловит существенный сдвиг в механизме привлечения зарубежных капиталов и займов. Этот закон разрабатывался около полутора лет, он получил хорошие отзывы от потенциальных инвесторов и, по их мнению, послужил бы гарантией для вложения средств.

Во многом эффективность и интенсивность инвестиционного процесса зависят и от эффективности налоговой политики.

Видимо, не стоит особенно много говорить об актуальности налоговой реформы, подчеркнул Глава государства. С ней мы существенно запоздали, и это уже дает свои негативные результаты. В отношении необходимости налоговой реформы мнения всех слоев населения, всех ветвей государственной власти едины.

Конечно, было бы просто замечательно войти в новый год с новым Налоговым кодексом, но нужно быть реалистами. Учитывая его значимость для республики и необходимость серьезной проработки, до января принять его мы, естественно, не сможем. И делать этого не надо, так как нам крайне важно иметь добротный Налоговый кодекс, гарантирующий незыблемость основных принципов налогообложения хотя бы на 2–3 года. Такой кодекс должен быть доступен для понимания любому гражданину республики, любому налогоплательщику, чтобы он мог четко представлять свои права, обязанности и как налогоплательщика. Вместе с тем даже внесенный Правительством вариант Налогового кодекса этим требованиям не во всем отвечает, его основные положения нуждаются в серьезной доработке, не говоря о частных замечаниях. В нынешнем виде вносить его на рассмотрение Парламентом недопустимо.

Параллельно с работой над Налоговым кодексом разрабатывались и вносились в Верховный Совет законопроекты, предлагающие отдельные изменения в действующее налоговое законодательство, способствующие его совершенствованию в русле общей концепции налоговой реформы. В настоящее время на рассмотрение Парламента уже направлены семь и разработан Кабинетом Министров еще один законопроект, которыми вносятся изменения именно такого характера в действующее налоговое законодательство республики. Иначе мы не решим дилемму: принимать новый бюджет по старым законам о налогах или по новым. Лучше – по новым.

Я считаю целесообразным в целях принятия Республиканского бюджета на 1995 год рассмотреть в Верховном Совете и принять уже внесенные законопроекты, поскольку их положения в основном соответствуют проекту Налогового кодекса и отражены в нем.

Государственный бюджет следующего года, предлагаемый Правительством, достаточно жесткий. Проект объективно отражает реальные возможности мобилизации доходов с учетом уроков текущего года, новую налоговую базу, которая, как это и предусматривалось, будет несколько низкой. Заранее необходимо четко определить, как обеспечить покрытие бюджетного дефицита за счет неинфляционных источников и внешних займов.

В связи с этим нельзя забывать о необходимости ратификации соглашений Правительства по займам с международными организациями и банка-

ми. То, что они до сих пор не подтверждены Парламентом, ничего, кроме вреда, экономике не приносит. Без ратификации этих соглашений мы не получим столь необходимые нам финансовые средства, значительная часть которых предназначена для социальной сферы.

1995 год должен стать переломным в нашей экономике. Именно эта задача ставится перед новым Правительством. В течение следующего года мы должны закончить все меры по обеспечению стабилизации и оздоровлению экономики.

Важное значение для включения экономических механизмов реформирования имеет разработка и принятие ряда других не менее значимых законов. Это в первую очередь новые редакции законов о Национальном банке и о банках. Пока начатая реформа банковской системы касается преимущественно организационных основ. Функциональная же и нормативная ее база еще не задействована в русле необходимого кардинального обновления. А здесь нельзя запаздывать, так как это препятствует финансовому оздоровлению экономики.

В течение первых двух месяцев 1995 года необходимо принять законы, ускоряющие создание рынка ценных бумаг и регулирующие отношения его субъектов. Это позволит придать процессам разгосударствления и приватизации законченный характер, будет способствовать свободному переливу капитала в наиболее эффективные отрасли, стимулировать приток инвестиции. Надо наконец-то решить проблему собственности на землю для хозяйствующих субъектов, особенно приватизированных, с учетом как позитивного, так и негативного опыта развитых стран, и обеспечив неукоснительный приоритет интересов Казахстана.

Необходимо рассмотреть и принять в первые четыре месяца 1995 года и ряд других законов, которые будут внесены Правительством в Верховный Совет еще до окончания нынешнего. Это законы "О лицензировании", "О порядке регистрации юридических лиц", "О хозяйственных товариществах", "О государственном предприятии", новая редакция Национальной программы по разгосударствлению и приватизации и ряд других актов.

Все вышеперечисленные законы очень важны, но, учитывая дефицит времени и безотлагательность процесса формирования законодательной базы экономических преобразований, я бы просил Парламент, обратился к депутатам Глава государства, сосредоточить свое внимание – безусловно, параллельно с рассмотрением закона об уточненном бюджете 1994 года, без которого мы просто не сможем сформировать бюджет следующего года, – на следующих первостепенных законодательных актах. Это Гражданский кодекс (общая часть), Закон о банкротстве, Закон о залоге, Закон об иностранных инвестициях. Нужно также принять ранее внесенные законопроекты по совершенствованию налоговой системы, которые уже обсуждались в комитетах Верховного Совета.

Еще раз убедительно прошу выполнить мою просьбу. В ином случае, учитывая сложность ситуации, значимость данного момента для республики, я, к сожалению, буду вынужден просить депутатов дать Президенту право вводить своими актами механизмы регулирования этих отношений до того, как будут приняты законы. В этом случае можно было бы попутно рассмотреть проекты таких актов в парламентских комитетах.

Затрагивая неотложные вопросы правового регулирования экономических отношений, нельзя обойти стороной и те проблемы, которые волнуют общество. Относясь больше к сфере политической надстройки, они, тем не менее, влияют и на проблемы экономики, дальнейшей демократизации общественной жизни, формирования политических институтов государственного управления и, самое важное, на спокойствие внутри страны.

В настоящее время группа депутатов высказывается за то, чтобы до завершения переходного периода не вносить в Конституцию изменений, чтобы не создавать условий дестабилизации общественно-политической ситуации.

Тем не менее Верховному Совету следовало бы провести рейтинговое голосование по отдельным аспектам конституционных реформ, которые будоражат общественное мнение, создают возможность для отдельных политиков сталкивания Президента с законодательной властью. Знаю, что будут разные мнения, и не очень приятные, но я не могу уходить и от этих вопросов. Я прошу депутатов высказать мнения по следующим пунктам: можем ли мы поставить на обсуждение вопрос о частной собственности на землю? О введении двух государственных языков? Об осуществлении судебной реформы? Важно остановить все инсинуации и домыслы на этот счет.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ "ЕГЕМЕН ҚАЗАҚСТАН" ГАЗЕТІ
РЕДАКЦИЯСЫНЫҢ ҰЖЫМЫ МЕН ҚАЛЫҢ ОҚЫРМАНДЫ
ГАЗЕТТІҢ ШЫҒА БАСТАҒАНЫНА 75 ЖЫЛ ТОЛУ
МЕРЕЙТОЙЫМЕН ҚҰТТЫҚТАУЫ***

Алматы, 17 желтоқсан 1994 жыл

**"ЕГЕМЕН ҚАЗАҚСТАН" ГАЗЕТІ РЕДАКЦИЯСЫНЫҢ ҰЖЫМЫ
МЕН ОҚЫРМАНДАРЫНА**

Қазақ баспасөзінің қара шаңырағы – "Егемен Қазақстан" газеті редакциясының ұжымы мен қалың оқырманын газеттің шыға бастағанына 75 жыл толу мерейтойымен шын жүректен құттықтаймын.

Алғашқы нөмірі "Ұшқын" деген атпен шыққан бүгінгі "Егемен Қазақстан" газеті өз халқымен бірге өмірдің ыстық-суығын тең бөлісіп, тарихтың қилы кезеңдерін басынан бірге кешіп келеді. Оның қалыптасуы мен даму кезеңдерінде қаһармандығы мен қасіреті бірге өріліп отырған тұтас дәуіріміздің шындығы жатыр. Бұл газет қай кезеңде де өз халқына үлкен өнеге мен тәрбие мектебі бола білді. Ел тарихындағы елеулі кезеңдердің ешқайсысы газет назарынан тыс қалған жоқ.

Сонымен бірге ол республиканың зиялы қауымын қалыптастыруға, елдің рухани жағынан өркендеуіне өзінің лайықты үлесін қосты. Алғашқыда "Ұшқын", одан кейін "Еңбек туы", "Еңбекші қазақ", "Социалды Қазақстан", "Социалистік Қазақстан" деген аттармен халыққа кеңінен тараған осы газетте әр жылдары алаштың аяулы ұлдары – Сәкен Сейфуллин мен Тұрар Рысқұлов, Смағұл Сәдуақасов пен Ораз Жандосов, Міржақып Дулатов пен Жүсіпбек Аймауытов, Темірбек Жүргенов пен Ораз Исаев, Бейімбет Майлин мен Жанайдар Сәдуақасов, Сәбит Мұқанов пен Ғабит Мүсірепов еңбек еткен. Сонымен бірге бұл шаңырақтан көрнекті жазушылар мен белгілі ғалымдардың үлкен бір шоғыры тәрбиеленіп шықты. Қазір еңбек жолын осы газеттен бастаған көптеген қоғам қайраткерлері республиканың қоғамдық-саяси өміріне қызу араласып жүр.

Қазір еліміздің тәуелсіздігі, дүниежүзілік қоғамдастықтағы орны баспасөзге кең өріс ашып отыр. Осы орайда оқырмандарға нарық процесінің бағыт-бағдарларын, интеграцияның, уақыт әкелген басқа да оңды өзгерістердің қыры мен сырын, тарихымыздың айтылмай келген ақтаңдақ тұстарын жан-жақты ашып

* "Егемен Қазақстан" газеті, 17 желтоқсан 1994 жыл.

көрсету, оқырмандарға жеткізу – "Егемен Қазақстан" алдында тұрған аса маңызды міндеттердің бірі болып саналады. Елдікті, тәуелсіздігімізді баянды ету, көп ұлтты Қазақстан халқының келісім мен жарастығын, саяси тұрақтылықты орнықтыру республиканың бас газетіне зор жауапкершіліктер жүктейтінін айта кеткім келеді.

Газет редакциясының ұжымын, оның мыңдаған оқырмандары мен жанашырларын "Егемен Қазақстанның" шыға бастағанына жыл толуымен тағы да құттықтай отырып, зор денсаулық, шығармашылық табыс, бақыт тілеймін.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ Н. Ө. НАЗАРБАЕВТЫҢ "ЕГЕМЕН ҚАЗАҚСТАН" ҰЖЫМЫН ҚАБЫЛДАУ КЕЗІНДЕ СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ*

Алматы, желтоқсан 1994 жыл

"СІЗДЕР – ЕЛБАСЫНЫҢ ЕЛДЕГІ ҚҰЛАҒЫ МЕН КӨЗІСІЗДЕР"

Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаев 75 жылдық мерейтойын атап өткен "Егемен Қазақстанның" ұжымын Ақордада қабылдап, елді толғандырып жүрген бірталай мәселелер төңірегінде журналистермен сұхбаттасты. Елбасы баспасөз алдында тұрған қадау-қадау мәселелерді қозғап, тілші қауымды ашық әңгімеге шақырды.

"Егемен Қазақстан" газеті 75 жасқа келіп, үлкен бір өмір жолынан өтіп отыр. Абай атындағы опера және балет театрында болған салтанатты жиынға уақыттың тығыздығынан қатыса алмадым. Алайда онда айтылған тілектер мен сөздердің бәрінен хабардармын. Аға газеттің тағылым аларлық өзіндік бай тарихы бар. Мұның бәрі сыр болып ақтарылды. Мерейтоймен құттықтаушылардың, жақын шетелдерден келген меймандардың көңіл шалқытар жақсы сөздері көп болды. Сол пікір-тілектерге мен де қосыламын. Бұдан былай да сіздерге шығармашылық табыс тілеймін, өздеріңіз және отбасыларыңыз аман-сау болсын.

Той болса да, мереке болса да реті келгенде елдегі жағдайды айту – менің міндетім. Әсіресе, Қазақстан баспасөзінің қара шаңырағы – "Егемен Қазақстанның" жауынгерлерімен бұл жайында кеңірек әңгіме қозғағанымыз жөн шығар. Сіздермен кездесіп тұрамыз, бас редакторларыңызбен сұхбаттасып жүрміз, сіздердің проблемаларыңыз маған белгілі. Дегенмен сол қиыншылықтарды жеңу, газетке жазылудың жағдайы жер-жердегі газеттердің ахуалы, барлығы да алдымен сіздердің өздеріңізге, басылымдарыңыздың жұртшылық алдындағы бедел-дережесіне байланысты.

* "Егемен Қазақстан" газеті, 27 желтоқсан 1994 жыл.

Қазір баяғы коммунистік кезеңдегі бәрін бір қатарға тұрғызып алып, бір шыбықпен айдайтын идеологияның ешкімге керегі жоқ. **Басты мақсатымыз – Қазақстанның тәуелсіздігін, егемендігін баянды ету, оны ұрпақтарға жеткізу, мемлекетті нығайту.** Идеологияның бірінші тармағы осы. Ол үшін не істеліп жатыр? Мемлекетті нығайту елді қиындықтан алып шығу, жеріміздің біртұтастығын сақтап қалу үшін қандай шаралар алынуда? Шекарамыздың бұзылмауы үшін ең алдымен сыртқы саясатта бекемдік, дипломатиялық қатынаста икемділік қажет. Екінші жағынан өзіміздің ішкі жағдайымызды тұрақтандыру да осыған жәрдемдеседі. Бұған Қарулы Күштерді нығайтуды, экономикалық жағынан қуатты етуді қосалық.

Тәуелсіздік жариялағанымызға үш жыл болды. Үш жыл деген сәбидің жасы. Мың жылға татитын осы үш жылдығымызды ұрпақтар сан ғасыр айтатын болады. "Халық қырылғалы жатыр, аштан өлудің алдында тұр" деген сөздерді жазатын болдыңыздар. Ғұмырында болған он сегіз күндік тәуелсіздігін армяндар айтқалы 1500 жыл болды. Ал үш жылдық тәуелсіздігімізді жан-жағымыздан анталап, жұлып әкетемін деушілер бой көрсетіп тұрғанда мемлекет тізгінін ұстап, реформаны қиын жағдайда жүргізіп отырғанымызды жұртқа ұғындыруға болмас па? Артта қалған ауыр да жеңісті үш жылдығымыз біздер үшін аса қымбат. Ләйім, ұзағынан сүйіндірсін!

Бізді бүгінде жер жүзі дербес ел деп танып отыр. Қазақ деген халық бар деп санасып отыр. Ата-бабамыздан бері қарай қазақ – қазақ аталғалы мұндай болған жоқ. Бұрын-соңды қанша ханымыз, батырымыз болса да дәл мұндай шеңберде мемлекетіміз болған жоқ. Демек, тәуелсіздігімізді насихаттаудан артық қандай идеология керек? Соғыссыз, ың-шыңсыз, қан төгіспей, дербес мемлекет ретінде тәуелсіздікке қолымыздың жетіп отырғаны – сирек кездесетін құбылыс. Анау Палестина небәрі автономия алу үшін талай жыл күресіп келеді емес пе?! Басқа да мемлекеттер тәуелсіздік алу үшін қаншама жастарының, патриоттарының қанын төкті. Біздің азаттығымыз үшін ата-бабаларымыз өткен ғасырларда қисапсыз құрбан болды. Бәлкім, Алла тағала, әруақ колдаған шығар, бірақ азаттығымыз аспаннан аяғы салбырап түсе қалды деу әрине қисынсыз.

Біздің идеологиямыздың ең бірінші діңгегі – Тәуелсіздік. Ал оны сақтап қалу үшін модернизация жасау, Қазақстанда экономикалық және саяси реформа жүргізу қажет. "Қазіргі таңда қазақ қайда барады?", "Еліміздің болашағы қандай?" деген сауалдарға жауап іздесек, айтатын сөз үш саладан тұрады. Біреулер баяғы өткен заманды көксеп, малды жайлау мен қыстауға айдап ру-руға, туыстық, жікке бөлініп,

ескі сүрлеумен жүрейік дейді. Бұл мүлде мүмкін емес. Олай ету елді орта ғасырға қайтадан кері сүйреп барумен тең. Біз ондай деңгейден өтіп кеттік, өсіп кеттік. Ол көйлектен аяқ-қолымыз сорайып шығып кетті. Ал, біз дүние жүзіндегі өркениетті елдермен иық теңестіруге талпыныс жасауды мақсат етудеміз.

Екіншіден, кешегі социализм жақсы еді, қазір құрып барамыз. Бәрі қымбатшылық, тапшылық, деп зар еңіреушілер де жетіп-артылады. Онда кешегі ашаршылықтан, коллективтендіруден қырылған қазағымызды ұмытамыз. Күні кеше ғана өткен бес арысымыздың тойын неге тойладық? Ондай болса бәрін ұмытуға тура келер. Тың игереміз деген желеумен жеріміздің бәрін тоздырып, оңды-солды жыртып тастағанын, Аралдың тартылғанын, еліміздің атом бомбасының полигонына айналғанын, соның салдарынан жарты миллион халықтың ауруға шалдығып отырғанын ұмытып кері жүріп, социализмге баруға бола ма?! Бір кездегі үлкен держава, алып мемлекет күйреді. Басты қиыншылық сонда. Алып денесі, басы, қол-аяғы бар үлкен организм сияқты Кеңес мемлекеті күйреп қалған. Соның бір бөлшегі болып біз дербес мемлекетке айналдық. Міне, сол сәттен бастап құрып кетпей, шашылып, бөлшектеніп, көрінгенге жем болып кетпей, төрт-бес жылдың ішінде Қазақстанды өз алдына мемлекет ретінде таныта бастадық. Біз бастап, халық қостап, азаттықтың айдынына шыққан алып кемеге айнала бастадық. Түрлі ұлттың өкілі бар Қазақстанның ішіндегі жағдай аса күрделі еді. Абайламасақ, қанды қырғын нағыз ала-сапыран болатын жер осында еді. Дәл Қазақстанның ішіндегі ахуалдай жағдай бұрынғы Кеңестер Одағынан бөлініп шыққан бірде-бір мемлекетте жоқ.

Ендеше Қазақстанның жүретін жолы жалғыз. Өркениетті мемлекеттердің жолына түсіп, экономикалық реформа жасап, саяси жағынан, әлеуметтік жағынан елді қорғап, дүние жүзінің алдыңғы деңгейіндегі мемлекеттердің қатарына енуіміз керек. Ол үшін экономикалық шекарамыз ашық болуы керек. Саясатымыз айқын болуы тиіс. Ештемені жасырмай, айқын пікірлі, жүзіміз жарқын, көңіліміз сергек жүруіміз қажет.

Демократиялық мемлекет нарық экономикасында жолын айқын таңдауы тиіс. Қазақстанның көп ұлтты мемлекет екені анық, тағдыр басқа салған соң өзге де ұлттармен тату-тәтті, ынтымақтастықта өмір сүруіміз керек. Өз жерімізде өзіміз азшылыққа айналып келгеніміз рас, бізді сондай жағдайға ұрындырды. Енді ғана санамыз артып, санымыз өсіп, еңсе көтере бастадық. Ең көп ұлтты мемлекет болдық. Сондықтан ұлтаралық қарым-қатынасты сақтап, саяси ахуалды тұрақты қалпында ұстап, ілгері жылжуымыз керек. Идеологияның бір діңгегі осы.

Тағы бір айтатын мәселе – интеграция. Төңірегіміздегі Ресеймен, Қытаймен, Кіндік Азия Мемлекеттерімен, әрірек көз салсақ, араб мемлекеттері бар, тіпті дүниежүзілік мемлекеттердің бәрімен де біз экономикалық жақсы қарым-қатынас орнатпай, солармен сауда-саттық жасамай, барымызды соларға сатып, жоғымызды солардан алмай, дамыған мемлекет бола алмаймыз. Жиырма бірінші ғасырда Америка секілді, Канада сияқты, Ресей сияқты алып мемлекеттердің өзі де жеке басы томаға-тұйық жан-жағын тас бітеп, шекарасын жауып отырып өркендей алмайды, дамымайды.

Сондықтан бар ойлайтынымыз – халықтың қамы. Еуразиялық одақ, басқа да ынтымақтастық шаралары ең алдымен өз мемлекетіміздің мүддесін ойлағандықтан ойластырылған шаралар. Елді, жерді сақтап қалу ниетінен туған тірліктер. Өз ішімізде іріткі салып, бүйректен сирақ шығарып, үй ішінен үй тіккісі келетіндерге қарсы жасалатын амал болмаушы ма еді халқымызда. Лапылдап келе жатқан өртке қарсы өрт қойып тоқтататын тәсіл бар емес пе?!

Сол себепті де ең алдымен тәуелсіздікті сақтап, оны әрі қарай нығайту үшін не істеу керек? 1991 жылы елдің бәрі ядролық қарудан азат болуы керек, осыдан құтылайық дегенде мен оны бермедім. Сонымен екі жыл өтті. Дүниежүзінің барлығының назарын Қазақстанға аудардым. Соны не үшін жасадым? Ол кепілдік алу үшін қажет еді. **Қазақстанның шекарасына ешкім тимеуге, Қазақстанның жеріне ешкім қол сұқпауға, Қазақстанның тәуелсіздігін сыйлауға, егемендігін құрметтеуге ұлы мемлекеттерден кепілдік алу үшін үш жыл күрестік. Дүние жүзін шарлап жүргенде айтатын бірінші сөзім сол, екінші сөзім – Қазақстанға инвестиция әперу.**

Құдайға шүкір, жақында ғана Будапеште болғанда АҚШ сияқты, Англия секілді, Ресей сияқты үш елден кепілдік алдық. Олар шекараға қол сұқпау, тәуелсіздікке тиіспеу, экономикалық қысым жасамау жөнінде кепілдік берді. Егерде Қазақстанның шетіне біреу тие қалса, Біріккен Ұлттар Ұйымы дереу шара қабылдайтын болды. Шығысымыздағы көршілермен де сондай мәмілеге келгеніміз белгілі. Қытайдың оқулықтарында шекараны әлі күнге дейін Балқаштың батыс жағына дейін біздікі деп көрсетіп келген еді. Енді олай жазуға дүние жүзінің алдында олардың хақысы жоқ. Бұл жөнінде Ли Пен екеуміздің қол қойған Құжатымыз Біріккен Ұлттар Ұйымында жатыр.

Ресеймен 1992 жылы 25 мамырда ынтымақтастық пен достық жөнінде қол қойылған құжат бар. Егер Қазақстанға біреу соқтығатын болса, шекарасына қол сұғатын болса, Ресей қару-жарағымен бізге

көмектеседі. Керісінше, біз де солай етеміз. Кіндік Азиядағы көршілермен жиі-жиі кездесіп, ынтымақтастықты, туыстығымызды дамытып келеміз. Мұның да Қазақстан үшін маңызы зор.

Өз ішіміздегі тыныштық ауадай қажет. Онсыз елімізде ешқандай өсу, өркендеу болмайды. Тағы бір негізгі мәселе – қазақ халқының өзінің ауыз бірлігі. Ол болмаса, біз әркімнің қанжығасында кетеміз. Егер қазіргі егемендігімізден айырылсақ, бұдан кейін мың жылда да Қазақстан тәуелсіз бола алмайды. Міне, осының барлығы қазақтың өз қолында тұр. Бұл ауызбіршілігімізге тікелей байланысты. Өз ішіміз ырың-жырың болып, рушылдыққа салынып, арамызға жік түссе, ел бүлінеді, тыныштығымыз шайқалады, өзгеге жем боламыз. Сондықтан, ағайын, елдің арасындағы бірлікті ойлайық. Осы бағытта жанын сала жұмыс істейтін ең алдымен "Егемен Қазақстан" болуы керек. Осы мәселені назарда ұстаңыздар. Қазақстанның тәуелсіздігі күнінде сөйлеген сөзімде айттым. Жақында ғана өткен бес арысымыздың жүз жылдық мерейтойындағы еске алу кешінде де осындай біраз мәселені тілге тиек еттім. Соның ішінде қазақ идеологиясын да қамтыдым.

Нарықтың қиын тығырықтарынан шығу үшін не істеу керектігін, қандай жолмен жүру керек екендігін "Егемен Қазақстан" өзінің бетінде жан-жақты жаза білуі тиіс. Елдің жігерін жасытып, қорқытып-үркіте бергеннен гөрі, өтпелі кезеңнің қиындығынан тезірек шығудың жолдарын тауып, озық тәжірибені насихаттаған абзал.

Қазақстанда бәрі оңбай тұр, халықтың тұрмысы нашарлап барады деген жергілікті баспасөздегі пікірді Мәскеудегілер қазаққа егемендіктің керегі жоқ еді деген ойға дәлел ретінде пайдалануда. Қазақстанның қазіргі жағдайы қиындап кетті, өткенді аңсайды, дербес, тәуелсіз мемлекет болғысы келмейді, бұрынғыша өмір сүргісі келеді, деген пікірді әдейі қалыптастыруға әрекеттенеді. Оны Ресей солай деп түсініп те жатыр. Президентіне берген қорытындыларының ішінде қазақтың өзіне егемендіктің керегі жоқ екен дегенге сайдырып талдау жасаушылар да жетерлік.

Сонда не, бабаларымыз сан ғасыр аңсаған тәуелсіздігіміздің қадірін ұқпағанымыз ба? Небәрі екі-үш жылдың ішінде Қазақстанда өмірі болмаған үш мыңдай жаңа тауарлар шығарылды, екі мыңнан астам біріккен өндіріс орындары іске қосылды. Ауыл шаруашылығында да бірқатар жаңалықтар болды. Бұл салада үш жарым мың шағын кәсіпорын жұмыс істей бастады. Әрине, уақытша қиындықтардың бар екені түсінікті, ауыл еңбеккерлері ақшасын мезгілінде ала алмай жүр. Ауыл еңбеккерлері артық өнімдерін, малдарын сатуда. Басы артық малын айырбастама-

са, сатпаса, не үшін ұстайды оны? Өсірген өнімін базарға апарып сатып қаржы жасап, өзіне керекті басқа затын алмаса, оның қажеті не?

Бағаның бәрін қоя бердік, өндіріске еркіндік бердік. Өніміңді шығарып сат та, ақшанды ал, жағдайыңды түзе. Ал республика бюджетінде қаржы тапшы. Бүгінгі таңда 10 миллиард теңге ақша берілмепті елге. Ал соның бір миллиард теңгесіне ғана үкімет жауап береді. Жыл аяғына дейін сол қаржы беріліп бітеді. Үкімет бюджетпен ақша алатын шығармашылық топ, мәдениет қызметкерлері, әскер, денсаулық сақтау және халық ағарту саласының қызметкерлері толық қамтамасыз етіледі. Одан басқаларына өз кәсіпорындары, шаруашылықтары жауапты.

Өндіріске еркіндік бердік – өніміңді қайда сатқың келсе, сат дедік. Қай елге апарсаң да сат, қаржыңды тап, өндірісіңді өркендет, елге жа-лақы бер деп отырмыз. Егер ол қолыңнан келмейтін болса, оған үкіметтің қандай кінәсі бар? Өмір ағымы ілгері жылжып, заман өзгеріп барады емес пе?!

15 желтоқсандағы Жоғарғы Кеңестің мәжілісінде үш мәселені алға тарттым. Осында кейбір топтар қостілділікті қайта-қайта көтеріп жүр. Сондықтан бұл мәселені парламент шешсін дедім. Депутаттар өз пікірін дауысқа салу арқылы білдірді. Қостілділік өтпеді. Мұны мен әлгі топтарға: мұндай өтпейтін нәрсені енді қоймаңдар, деп кесіп айттым.

Жерді сату мәселесінің де өзекті екені белгілі. Бұл жөнінде халықтың ойы қандай екені түсінікті. Оны да халық қалаулылары шешіп берді. Үшінші мәселе – Қазақстанның мемлекеттігі де дауысқа түсті. Бәрі де халықтың ойлағанындай шешілді. Ал осы жөнінде газеттер көрсетіп жазбады. Іскер адамдарды, кәсіпкерлерді, солардың озық тәжірибесін ұдайы жұртқа таратып отыру керек.

Еліміздің талай батырларын дәріптедік, олардың өмірін, тарихын жа-зғанымыз әрине дұрыс, тарихымызға әбден шөлдеп қалғанымыз белгілі. Енді бір сөт алға да көз салып, болашақтың мәселелеріне де назар аудару керек қой.

Қазіргі қиындықтан аман-есен шықсақ, реформаны аяқтасақ, сегіз-он жылда халқымыз мүлде басқаша болып шығады. Ұлтымыз жаңарып, ой тереңдеп, басқа көңіл, басқа жүректі халық болып шығады. Өркениетті елдердегіше ой топшылайтын қазақ болып шығады. Менің алға қойып, атқарып жүрген жұмысым осыған бағытталған. Кейбір топтар қанша қарсыласса да ілгері сүйреп апара жатырмыз.

Соңғы екі-үш жылдың ішінде 1 500 қазақ мектебі ашылды. Бір миллион 250 мың қазақтың баласы қазақ мектебіне барды. Ал 1987 жылы бұл көрсеткіш 35-ақ процент болатын. Қазақстандағы 2 миллион 500 мыңдай барлық ұлттың баласына қазақ тілінен дәріс беріле бастады. Бұрын бұл көрсеткіш 15 процент-ақ болатын. Қазір жоғары оқу орындарының қазақ тіліндегі факультеттерінде студенттердің 30 проценттейі мемлекеттік тілде оқытылатын болды. Ал 1987 жылы бұл көрсеткіш мүлдем аз болатын.

Төл теңгеміздің енгеніне де бір жылдан енді асты. Орыстың рублінде жүріп, өз саясатымызды жүргізуге ешқандай мүмкіндік болған жоқ. Ресейдің жолымен жүрдік, соның істегенін қайталап отырдық. Орыс ақшасымен жүргенде басқаша жағдай жасау мүмкін емес еді. Ақшаны беретін солар болды, эмиссияны белгілейтін де солар еді. Салық заңдары солардікі, реформаның жолдарын солар нұсқап отырды. Ақшаны бергісі келсе, беріп, бермесе, өздері білетін. Ондай жағдайда қалайша басқа саясат жүргізуге болатын еді?

Дегенмен теңгеміз енген бір жылдың ішінде инфляция деген пәле тоқтай қоймады. Былтырғы жылдың алғашқы айынан үстіміздегі жылдың бірінші айы аралығында инфляция 46 процент деңгейінде болды; жыл ортасында ол 36 процент еді. Қазір 10 проценттен төмендеді. Инфляция төмендесе, ел ақшасын банкіге сала бастайды. Өйткені, тиімді өсім қосып отырылады. Ал банкіге түскен ақшаны үкімет өндірісті қаржыландыруға жұмсайды. Өндірісте ақша болса, елге жұмыс табылады. Өнім көбейеді. Сондықтан жаңа үкіметтің алдына менің қойып отырған міндетім – осы инфляцияны ауыздықтау. Келесі жылдың көктеміне қарай инфляцияны тым болмаса 5 процентке дейін түсіретін болсақ бұл – бүкіл Қазақстанда өрлеу басталады да, өндіріс дами бастайды деген сөз. Биылғы жылдың ортасынан бері қарай біздің теңге долларға шаққанда тапжылмай тұрғанын неге айтпаймыз?! Демек, қазақстандықтардың қалтасындағы ақшасы азаймай, доллармен салыстырғанда тұрақтады деген сөз. Біздің теңгеге сенім күшейді. Қазір біздің теңгені Ресей де, Өзбекстан да, Қырғызстан да алғысы келеді. Себебі, Қазақстаннан теңгесіз ештемені сатып алуға болмайды.

Қазір Қазақстанның мол алтын валюта қоры бар. Теңгені валютаға теңеп алып, инфляцияны төмендету керек. Осы екі мәселені шешіп алмай тұрып, еш жақсылық болмайды. Егер осы бағытта жүрсек, алдағы 1995 жыл үлкен бетбұрыс жылы болады.

Энергия көздерінің бағасын қоя бердік. Қуат көздері, жанармай бағасы өсті. Солар арқылы азық-түліктің бағасы өсті. Нан қымбаттады. Міне, бұлардың бағасын жібергеннен кейін халық ең ауыр қиындықтан

өтті. Бұдан жаман қиындық, ауыртпалық болуы мүмкін емес. Халық осыған дейін шыдады. Енді біраз уақыттан кейін жағдай түзеле бастайды.

Ендігі жерде қатаң тәртіп, экономикадағы қатаң саясат ұстану қажет. Инфляцияны ауыздықтап, теңгеміздің бағасын көтеру керек.

Бүкіл елдің тарихын алып қарасақ тәуелсіздік алған мемлекеттер бағыты өзгерген соң алғашқы он жылда бәрі дағдарысқа ұшыраған, күйзелген. Сол он жылға шыдаған, төтеп берген мемлекеттер аяғынан тік тұрып кеткен. Міне, сол кезең біздің басымызда да бар.

Менің барлық мақсатым, ойлағаным – қазақ ұлтының болашағы, халқымыздың бірлігі, еліміздің ілгері дамып, өркендеуі. Бұдан басқа ой жоқ менде. Сондықтан қазақ ұлтының тыныс-тіршілігін көрсетіп жүрген, жаршысы болып отырған негізгі басылым, сол газеттің қызметкерлері болып жүрген сіздер де осы мақсат-мүддені жан-жақты көрсете біліңіздер.

Қазіргі кезең ешбір революциядан кем емес. Заман өзгеріп, аласапыран болған 1917 жылдың төңкерісінен бірде-бір кем емес. Осындай аумалы-төкпелі заманнан аман-есен шығып келе жатқанымызға тәубе дейік. Тәуелсіздігімізге, елдің тыныштығына нұқсан келтіретін топтарға батыл тойтарыс беріп, қаймықпай сынап жазу қажет. Осында "Казахская правда" дейтін жалғыз газет бар. Оның өзін жалғыз адам шығарады. Орыстар мен қазақтардың арасына от жағып, соғыстырайын деп отырғандардың кімдер екенін орыс тілінде ашық жазатын сол газет қана. Өлгіндей арандатушылармен батыл күресетін, кемшілігін аямай ашып жазатын, ел арасына іріткі салатындармен ашық күресетін газеттеріңіздің әрбір сөзі салмақты болсын.

Көші-қон мәселесіне байланысты айтарым. Қазақстаннан талай адам көшіп жатыр, талай білікті мамандар өз еліне кетіп жатыр. Бірақ олар біздегі қиындықтың салдарынан кетіп жатыр деуге болмас. Өзге жұрттың өкілдері тарихи ата жұртына жақындағысы келгендіктен кетіп жатыр. Әскери адамдардың біразы қоныс аударды. Курчатов қаласынан, Байқоңырдан, Сарыөзектен мыңдаған адам қоныс аударды. Олардың бәрі уақытша жүргендер болатын...

Жан-жағын үлкен мемлекеттер қаумалап отырған республикамыз солардың бәрімен де тіл табысып, тату көршілікте өмір сүруіміз керек. Бізге тыныштық пен егеменділікті сақтап қалудан маңызды ештеңе жоқ. Алдағы 15-20 жылда тәуелсіздігімізді нығайтып, белді бекем буып, дамыған, өркениетті елдер қатарына қосылып, басқалармен тең өмір сүруге ұмтылуымыз қажет.

Біздің мемлекеттілігіміз айқын. Қазақстан Республикасы деген айқын атымыздан қашпаймыз. Тіпті Қазақ Республикасы деп атауымыз керек еді.

Сіздермен кездескендегі негізгі айтайын деген пікірлерім осы. Ойларыңыз болса, ашық айтыңыздар.

Тілші:

– Алдымен ауыл өзі шығаратын өнімдерін – етті, сүтті, жүн мен теріні өзінің тиесілі бағасына сата алмай отыр. Бұл өнімдер не су тегінге кетіп жатыр, не тері мен жүн сияқты өтпей іріп-шіріп қор болуда. Сол себепті де ауылдың шығарған өнімдерін сататын еліміздің ішкі рыногын және мемлекетімізден тыс жерге сату рыноктарын қалыптастыру қажет сияқты.

Н. Назарбаев:

– Бұл өте маңызды мәселе. Қазір ауылшаруашылық өнімдерін сататын тауар биржасын ұйымдастырып жатырмыз. Соған етті, жүнді, теріні, тағы басқа қазақ ауылдары өндіретін өнімді қосу қажет. (Сұхбат кезінде Елбасы қабылдауға қатысып отырған Премьер-министрдің орынбасары А. Есімов мырзаға осы мәселеге көңіл бөліп ескеруді тапсырды). Ауыл шаруашылығы өнімдерінің ішкі және сыртқы рыногын ұйымдастыру кезеңінде көңіл аударатын нәрсе – делдалдық буын. Яғни, біз сатып алып, қайта сататын арнайы делдалдық буындар құруымыз қажет... Олар халықты жөнсіз тонамай, шығарған өнімдерін өтімді бағамен алуы тиіс.

Тілші:

– Дамыған нарық елдерінде фермерлер бүкіл халықтың екі-үш процентін ғана құрайды. Демек, қатал нарық заңдарына сәйкес қазақ ауылдарындағы халықтың біраз бөлігі қалаға көшуге мәжбүр болатын сияқты. Бұл процесті қазір де байқап отырмыз, жұмыс жетпей бос жүрген жастар көп. Тіпті, қалаға келгендерінің біразы оған дұрыс мамандық алып, істеп кете алмай азып-тозып барады. Осы демографиялық процестерді бағыттап отырсақ, халыққа жақсылығы тиер еді.

Н. Назарбаев:

– Иә, Кеңес дәуірінде халықтың 35-40 проценті ауылда өмір сүрді. Бірақ нарық кезеңінде ауылда мұнша халықтың тұруына мүмкіншілік

болмайды. Демек, біздің жастарымыз қалаларға, әсіресе солтүстіктегі өндірісті қалаларға көбірек бет түзеуі керек. Өндірісті, техниканы өте жақсы білетін мамандар ауадай қажет. Жастарымыз соны игерсе, ата-аналардың да барлық балаларын жанында ұстай бермей, қалаларға аттандырғанын қолдаймын. Демография мәселелері біздің ерекше көңіл аударатын үлкен шаруамыз.

Тілші:

– *Жергілікті басшылардың кейбіреулерінің дұрыс істемеуі, ауылды дағдарысқа ұшыратқан себептердің бірі болса керек. Басшысы дұрыс жерлердің халқының әл-ауқаты қазіргі дағдарыс кезеңінің өзінде біршама жақсы. Ондай басшылар әрқилы кәсіпорындар ашып, егін салдырып, халыққа әрқилы кәсіп жасатып, әйтеуір, ақша тауып, тұрғындарын жалақымен қамтамасыз етуде. Ал нашар басшылар қалтасының қамын ғана ойлап, елді сорлатуда.*

Н. Назарбаев:

– Бұл жағдайлардың бәрі маған мәлім. Соңғы бірқатар тексерулер де жергілікті басшылар тарапынан жасалған талай қиянаттың беті ашылды. Бірқатар сорақы фактілер қалқып шықты. Ал осы әкімдер, басшылар жөнсіз дандайсымауы үшін мен әр облысқа өз өкілімді тағайындадым. Олар жергілікті басшылардың іс-әрекеттерін бақылап отырады. Өкілдер ешкімге де тәуелді емес – тікелей маған бағынады. Көпшіліктің де сол өкілдерге шағымдануына болады.

Тілші:

– *Қазақ жерінің 70 проценттейі қуаң аймақтар. Оларда негізінен қой түлігі өсіріледі. Мұнда өмір сүрушілердің дені қандастарымыз. Қуаңшылық, аймақта шаруашылық жүргізудің өз ерекшеліктері бар. Осы аймақтарда орналасқан қазақ ауылдарының болашақ тағдыры қандай болмақ? Ол жерлерде қанша халық өмір сүруі керек? Түліктің қандай түрін өсірген пайдалы? Бұл ауылдардың өндiрген өнімдерін қайда сатамыз? Осы сияқты толып жатқан сұрақтарға нақты жауап табылса, бұл қазақ ауылдарын дағдарыстан шығаруға септігі тиер еді. Сондықтан еліміздің жалпы макроэкономикалық стратегиясы контекстінде қазақ ауылдарының болашақ экономикалық-демографиялық дамуының ғылыми концепциясы қажет-ау.*

Н. Назарбаев:

– Экономикамызды дұрыстап алғаннан соң, бұрынғы қабылданған артта қалған 30–дан астам қазақ аудандарын көтеру туралы қаулыға соғамыз. Ал ауыл шаруашылығының даму концепциясына келсек – ондай концепция бар. Жалпы, бізге елу не алпыс миллион қойдың, не басқа түліктің саны қажет емес. Сапасы қажет. Сапалы жүн, тері, ет өндіруіміз керек. Сонда ғана ол өтімді болады. Ешкім сатып алмайтын нәрсені өндіргеннен халықтың жағдайы түзелмейді.

Сіздер Елбасының құлағы мен көзісіздер.

М А З М Ұ Н Ы

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың он үшінші шақырылған Жоғарғы Кеңестің I сессиясында сөйлеген сөзінен <i>Алматы, 6 шілде 1994 жыл</i>	5
Выступление Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на I сессии Верховного Совета Республики Казахстан тринадцатого созыва о целесообразности переноса столицы страны <i>Алматы, 6 июля 1994 года</i>	8
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Қостанайда ашылатын Қазақстандағы неміс мәдениеті күндерінің қатысушылары мен меймандарына жолдаған құттықтауы <i>Қостанай, 14 шілде 1994 жыл</i>	16
Приветствие Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева участникам и гостям дней немецкой культуры в Казахстане <i>Костанай, 14 июля 1994 года</i>	17
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Халықаралық "Азия дауысы" танымал музыка мен әндердің бесінші конкурсының қатысушыларына жолдаған құттықтауы <i>Алматы, 2 тамыз 1994 жыл</i>	18
Приветствие Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева к участникам пятого Международного конкурса популярной музыки и песни "Азия дауысы" <i>Алматы, 2 августа 1994 года</i>	19

Из интервью Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева во время встречи с журналистами в Санкт-Петербурге <i>Санкт-Петербург, 7 августа 1994 года</i>	20
Выступление Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на двухсторонних командно-штабных учениях с привлечением различных родов войск <i>Алматы, 15 августа 1994 года</i>	21
Беседа Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева с писателем Ролланом Сейсенбаевым <i>Алматы, август 1994 года</i>	22
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Дэн Сяопиннің 90 жасқа толған мерейтойына арналған құттықтауы <i>Алматы, 24 тамыз 1994 жыл</i>	30
Поздравление Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева Дэн Сяопину в связи с его 90-летним юбилеем <i>Алматы, 24 августа 1994 года</i>	31
Поздравление Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева Всемирной академии искусства и культуры XV Конгрессу поэтов мира <i>Алматы, 29 августа 1994 года</i>	32
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың "Егемен Қазақстан" газетінің бас редакторы Н. Оразалинмен сұхбаты <i>Алматы, 2-7 қыркүйек 1994 жыл</i>	33
Интервью Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева с корреспондентом В. Михайловым <i>Алматы, сентябрь 1994 года</i>	58
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Қазақстан кәсіпкерлерінің III форумында сөйлеген сөзі <i>Алматы, 9 қыркүйек 1994 жыл</i>	65

Выступление Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на III форуме предпринимателей Казахстана <i>Алматы, 9 сентября 1994 года</i>	69
Ответы Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на вопросы корреспондента "Казахстанской правды" во время посещения Павлодарской области <i>Павлодарская область, 13 сентября 1994 года</i>	73
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың реформаларды тереңдету және жеделдету жөніндегі республикалық кеңесте сөйлеген сөзі <i>Алматы, 16 қыркүйек 1994 жыл</i>	76
Выступление Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на республиканском совещании по углублению и ускорению реформ <i>Алматы, 16 сентября 1994 года</i>	79
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың "Еуразия кеңістігі: интеграциялық әлеует және оны жүзеге асыру" атты халықаралық конференцияда сөйлеген сөзі <i>Алматы, 20 қыркүйек 1994 жыл</i>	82
Выступление Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на конференции "Евразийское пространство: интеграционный потенциал и его реализация" <i>Алматы, 20 сентября 1994 года</i>	85
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Қазақстан Корей Мәдениетінің фестиваліне қатысушыларды құттықтау сөзі <i>Талдықорған, 13 қазан 1994 жыл</i>	91
Приветствие Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева участникам фестиваля корейской культуры Казахстана <i>Талдықорған, 13 октября 1994 года</i>	92
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Атырау қаласында болған кезінде жұртшылық өкілдерінің бас қосқан жиналысында сөйлеген сөзі <i>Атырау, қазан 1994 жыл</i>	93

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың ТМД басшылары кеңесінің мәжілісінің қорытындысы туралы баспасөз конференциясында сөйлеген сөзі <i>Мәскеу, 21 қазан 1994 жыл</i>	94
Пресс-конференция Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева об итогах заседания Совета глав государств СНГ <i>Москва, 21 октября 1994 года</i>	96
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың республика күніне арналған жиында сөйлеген сөзі <i>Алматы, 24 қазан 1994 жыл</i>	98
Выступление Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на торжественном собрании, посвященном Дню республики <i>Алматы, 24 октября 1994 года</i>	115
Приветствие Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева участникам 3-й встречи старших должностных лиц в рамках подготовки СВМДА <i>Алматы, 29 октября 1994 года</i>	127
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Будапешттегі сапардың қорытындысы бойынша ҚазТАГ тілшісіне берген сұхбаты <i>Алматы, 9 желтоқсан 1994 жыл</i>	128
Интервью Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева корреспонденту КазТАГ по итогам пребывания в Будапеште <i>Алматы, 9 декабря 1994 года</i>	130
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың тарихи зерде кешінде жасаған баяндамасы <i>Алматы, 14 желтоқсан 1994 жыл</i>	132
Выступление Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на вечере исторической памяти <i>Алматы, 14 декабря 1994 года</i>	144
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Жоғарғы Кеңестің сессиясында сөйлеген сөзі <i>Алматы, 15 желтоқсан 1994 жыл</i>	149

Выступление Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на сессии Верховного Совета Алматы, 15 декабря 1994 года	158
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың "Егемен Қазақстан" газеті редакциясының ұжымы мен қалың оқырманды газеттің шыға бастағанына 75 жыл толу мерейтойымен құттықтауы Алматы, 17 желтоқсан 1994 жыл	166
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың "Егемен Қазақстан" ұжымын қабылдау кезінде сөйлеген сөзі Алматы, желтоқсан 1994 жыл	168

ISBN 9965-642-99-0

9 789965 642999

Нұрсұлтан Назарбаев

ЕЛМЕН СЫРЛАСУ

VIII том

Жалпы редакциясын басқарған
Ш. Қойлыбаев

Кітаптың шығуына жауапты
А. Жолдасбекова

Жауапты шығарушылар
А. Хамитова, Р. Әлімбаев, Д. Қауменов

Көркемдеуші редактор
Б. Жапаров

Техникалық редактор
С. Жапарова

Дизайнерлер
А. Байзакова, А. Кенжина

Корректорлар
А. Елешева, Б. Шаяхметова

ИБ№ 121

Басуға 20.04.2011 қол қойылды. Пішімі 70x100/16. Офсеттік басылым.
Қағазы офсеттік. Баспа табағы 11,5. Шартты баспа табағы 15,0.
Шартты бояулы беттаңбасы 10,75. Есептік баспа табағы 10,0.
Таралымы 2000 дана. Тапсырыс № 267

Тапсырыс берушінің файлдарынан
«Dostar media group» ЖШС-нде басылды.
050063, Алматы қаласы, Яссауи көшесі, 16